

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

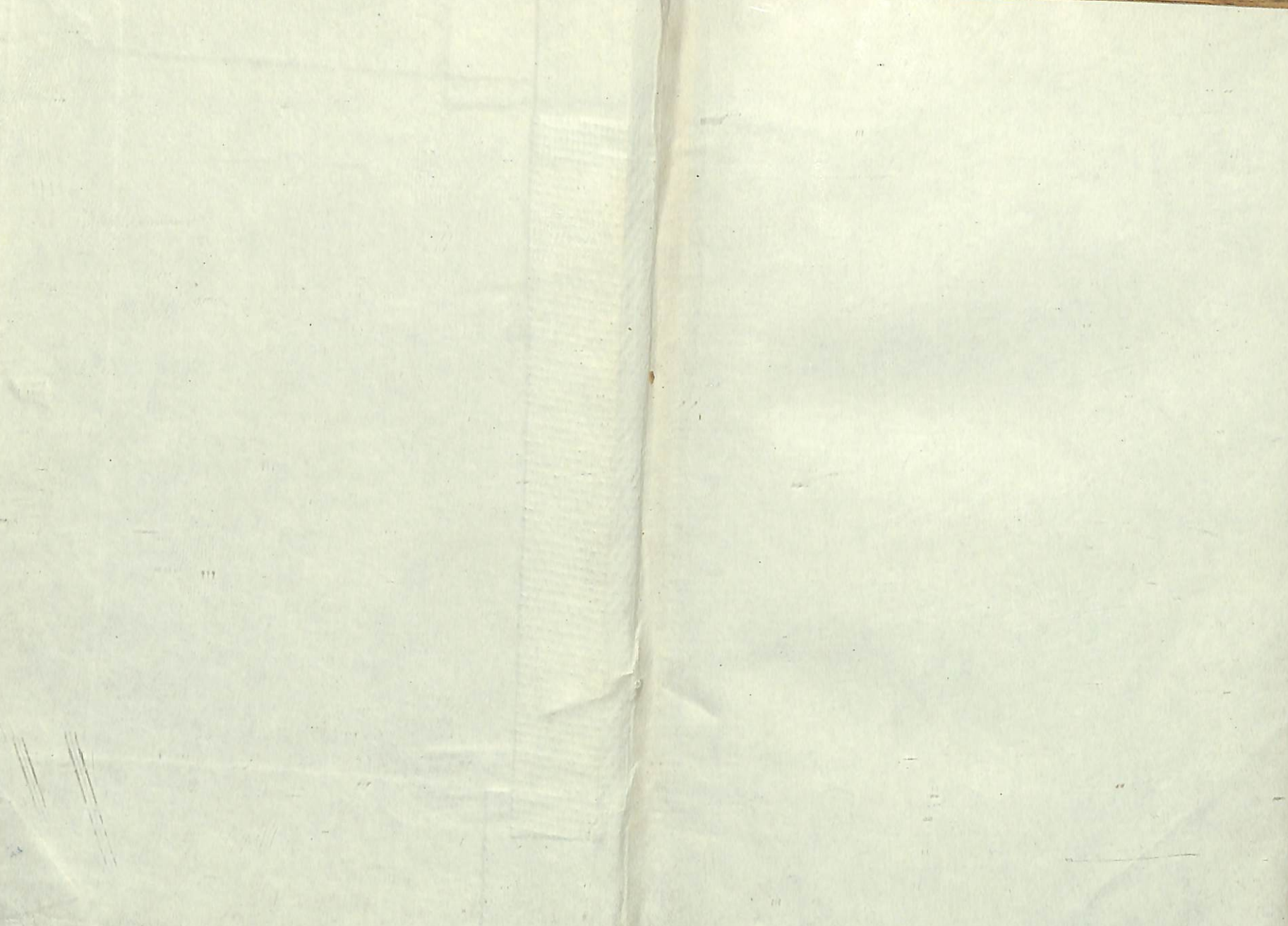
պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

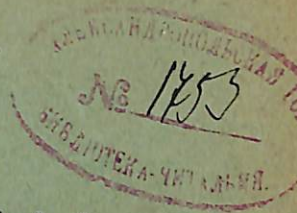
Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ԱՐՄԵՆ ՎԱՐԿԱՊԵՏ ՂԼՏՃԵՆ

ԱՄՈՒՄՆՈՒԹԻՒՆ,

ԱՄՈՒՄՆԱԼՈՒԾՈՒԹԻՒՆ ԵՒ

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՊՍԱԿ

(Երկր յաւելւածով)

ՊԵՏԱԳԱՆ ՕՐԻԵՔՆԵՐ. Հ. ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԿԱՆՈՆԵՐ.

ԱՄՈՒՄՆԱԼՈՒԾԱԳԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ

Ա. Լ. Բ. ՍԱՆՆ Դ. Բ. Ա. ՊՕԼ.

Տպարան Յակովբ Դաւաթեանցի

1904

347.6
12-72

EROS NUL 07

ԱՐՄԷՆ ՎԱՐԿԱՊԵՏ ՂԼՏՈՒՆ

ԱՄՈՒՄՆՈՒԹԻՒՆ,

ԱՄՈՒՄՆԱԼՈՒԾՈՒԹԻՒՆ ԵՒ

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՊՍԱԿ

(Երկր յաւելածով)

17397

Ա.Լ.ԲԱՆԱՆԻՍԻԱՆ
Տպարան Յակովբ Դառապետյանի.
1904

19 JUN 2013

37.989

1 MAR 2010

ԱՌԱՋԱԲԱՆԻ ՏԵՂ

1. Մենք այս գիրքը կազմելիս, Հայոց եկեղեցու առանձին իրաւունքի ազդեցութիւններ ենք ճանաչել այն անոնական սահմանադրութիւնները, որ եկեղեցին իր իրաւունքով է հաստատել: Ըստ այդմ, որովհետեւ դա մեզ ամար միակ ղեկավարող սկզբունքն է Հայ եկեղեցու իրաւունքի ազդեցութիւնները ճանաչելու խնդրում, մենք ՚ի նկատի ենք առնիլ ոչ Զնորհալու, ոչ Գրիգոր Տաթևացու, ոչ Յովհան Երզնկացու և ոչ էլ Զրիմեցու անունով մնացած կանոնները, և ոչ իսկ Մխիթար Գօշի Գաղափարաբանները, որ այդ խնդրում աւելի ծանրակշիւ կարող էր լինել, քան նախընթացներին: 2-ենք ՚ի նկատունեցել, որովհետեւ դժբա եկեղեցու լրութեան կողմից—ազգի և եկեղեցու ներկայիչների ժողովի կողմից—ընդունւած և հաստատւած չեն, որ միակ իրաւատէրն է այդ խնդրում:

2. Մենք աշխատել ենք, որքան հնարաւոր է, հասարակ լեզու գործ ածել, որպէս զի նա նոյն իսկ հասկանալի լինի գիւղական տէրաւորներին:

3. Գրքի վերջը կցել ենք յաւելւածներ, առաջինը Ամուսնալուծութեան դատաւարութեան համար: Երկրորդում ամփոփել ենք այն բոլոր կանոնները, որ Հայ եկեղեցին կամ ընդունել է և կամ ինքն է սահմանել առ հասարակ ամուսնութեան, հաս ու չհասի, ամուսնալուծութեան համար: Այդ կանոնները տեսական ենք ըրածանել, այլ աշխատել ենք ժամանակագրական կարգը պահպանել: Երրորդ յաւելւածում քաղւած օրէն զրել ենք Ռուս. Գայսը. Օրէնքներից այն բոլորն, ինչ որ կապ ունի ամուսնութեան հետ առ հասարակ:

Дозволено цензурою, 15 Апр. 1904 г., гор. Тифлисъ.

4141-91

Մենք ընդունում ենք, որ մեր այս աշխատութիւնը
իրը առաջին փորձ, կարող է ունենալ պակասութիւններ
թէ լեզուի, թէ շարադրելու և թէ թերևս նիւթի լրու-
թեան կողմից և այլն, որոց մասին քննութիւնն ուրախու-
թեամբ կ'ընդունենք՝ երկրորդ ապագորութիւնը կազմելիս:

Արս. Վ. Դլսնեան.

1904 թ ապրիլի 7-ին
Ալէքսանդրապոլ.

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆ

I

1. Ամուսնութիւնը մարդու և կնոջ դաշնակ-
ցութիւն է, լինի նա կրօնական-եկեղեցական թէ
քաղաքացիական մի գործողութիւն, մի ակտ: Ամուս-
նութիւնն այդ տեսակէտից մի հասարական հիմ-
նարկութիւն է, ինստիտուտ է:

Եթէ մենք դիտենք կենդանիների կեանքը
ուշի ուշով, կրտսնենք, որ նրանցից մի երկար
շարքն ապրում է զոյգ զոյգ, այսինքն մի զոյգ արու
և էգ առանձին՝ իբր մի ընտանիք, ինչպէս են ծի-
ծեռնակները, աղաւնիները, արագիլը, տատրակը և
այլն և այլն: Մի այլ շարք, ինչպէս են հաւերը,
ոչխարները, կովերը, և այլն հսկառակ նախընթաց-
ների զոյգ կենակցութիւններ չեն կազմում, այլ
խառն: Այդ շարք կենդանիների արունները միաժա-
մանակ մերձենում են շատ էգերի, ինչպէս և մի
էգը շատ արունների: Բուսական թագաւորութեան
մէջ մինչև որ բեղմնաւորութեան համար որոշ
գործողութիւններ չկատարուին, ինչպէս օրինակ
որդերի, միջատների և այլ միջոցով մի ծաղկի
փոշին միւս ծաղկի վրա թափելը՝ ծիրանը, տանձը,
խնձորը և այլ ու այլ հազարաւոր բոյսեր չեն

կարող պտուղ տալ, սերունդներ առաջացնել: Կենդանական թագաւորութեան մէջ էլ, մինչև որ, որոշ պայմաններ տեղի չունենան, սերնդի գոյութիւնն անհնար կլինի: Բուսական և կենդանական թագաւորութեան մէջ սերնդի ապահովումն ուրեմն կայանում է որոշ պայմանների գոյութեան, լինի թէկուզ այդ պայմանն ամենահասարակ, ամենատարրական ձևով արտայայտւած՝ ինչպէս մանրադիտակային էակների կենդրոնական սաղմի ինքնուրոյն կերպով բաժանուելը-կիսուելը, որից առաջ է գալիս ճիշտ նոյն ձևով սերունդ առաջացնելու ընդունակութիւններով օժտւած մի նոր մանրէ, իր մայր մանրէի կողքին:

Մարդը, որ կենդանական թագաւորութեան մէջ ամենակատարեալ էակն է, աճելու համար անհրաժեշտաբար ենթակալ է բնական պայմանների, առանց որոց սերնդի շարունակումն անհասկանալի և անհնար է: Սերունդ առաջ բերելու համար, բնական կարգը թելադրում է մարդու և կնոջ կենակցութիւն, որ մենք բնդհանուր անւամբ անւանում ենք ամուսնութիւն: Եւ իրօք, առանց ամուսնութեան աներեւակալելի է սերունդ և աճեցողութիւն, լինի թէկուզ այդ ամուսնութիւնը մարդկային ցեղի սկզբնական աստիճանի վրա եղած ժամանակ ունեցած բնազդական չարաբերութիւնները մարդու և կնոջ մէջ, իբր պատահական դիպւած՝ ինչպէս շրջապատող բնութեան կենդանական աշխարհն էր և է ներկայացնում շատ օրինակներով:

Այսպէս ուրեմն, ամուսնութիւնն իբր հասարակական երևոյթ լինելուց առաջ, մարդկային ցեղի աճեցողութեան, սերունդներ առաջացնելու մի բնական պահանջն է: Նա իր սկզբնական աստիճաններում, իր այսպէս ասած սաղմնային վիճակում հասկացողութիւն իսկ չէ ունեցել ապագայում առաջեկած իրաւական բարդ խնդիրների մասին, որին ներկայ քաղաքակիրթ մարդկութիւնն է ակահատես — խօսքս զոյգ ամուսինների, մարդու և կնոջ իրաւական փոխադարձ չարաբերութեանց հաւասարելուն է վերաբերում:

Մարդկային ցեղն, իր քաղաքակիրթութեան երկար ճանապարհի վրա, անցել է ամուսնական հիմնարկութեան բազմատեսակ աստիճաններով, որոնց հետքերը դեռ մեր օրերումն նշմարում են արդէն մեռնող սովորութիւնների և կիսավարենի ազգերի մէջ: Մարդը ճանաչել է բազմակնութիւն, երբ մի մարդը շատ կանայք է ունեցել: Խառնակեցութիւն, երբ նոյն իսկ մի ընտանիքի մէջ բոլոր կանայք անխտիր կերպով պատկանում էին բոլոր տղամարդոց, այսինքն հայր ու աղջիկ, քույր ու եղբայր, մայր և որդի և այլն և այլն խառնակւում էին իւրար հետ իբր ամուսիններ՝ անխտիր կերպով: Բազմայրութիւն, երբ մի կին շատ մարդոց հետ էր ապրում անխտիր կերպով: Մայր իշխանութեան ժամանակ, այսինքն երբ հայրեր չեն եղել, որդին հայր չէ ունեցել լատուկ կերպով, ամուսնութիւնը ճանաչել է միայն մայր և նրա իշխանութիւնը, նա ապրում էր իր մօտ տանը,

աւելի ճիշտն ասած իր եղբայրների մօտ, ուր և ընդունում էր մարդոց, որից կամ որոնցից առաջացած սեւուհներ մնում էր մօր և քեռիների մօտ: Սրանք բոլորը ամուսնութեան և ընտանիքի ձևեր են, որ մենք համառօտակի ակնարկեցինք:

Քաղաքակրթութեան այն տոտիճաններում, երբ արդէն այլն էր իշխում, իրաւական յարաբերութիւններն ամփոփւում էին համարիւմ մարդու մէջ, որ լիակատար տէրն էր ընտանիքի, որին հնազանդւում էր կինն առանց որևէ իրաւունք ունենալու: Արդու սեռի անձինքն էլ նախնական ընտանիք կազմելու համար ոչ մի խտրութիւն, ոչ մի արդելք չէին ճանաչում. սերունդ առաջ բերելու բոլոր պայմանները թույլատրելի էին.

Սակայն մարդիկ քանի աւելի առաջ գնացին, քանի աւելի բարձրացան քաղաքակրթութեան աստիճաններն՝ ի վեր, կեանքի պայմաններն աւելի փոփոխուեցին, առաջեկան նոր հասկացողութիւններ, նոր պահանջներ և այդ պահանջներին բաւարարութիւն տալու ձգտումներ: Գլխաւորապէս անտեսական պայմանների ազդեցութեան տակ մարդու և կնոջ կապն աւելի ամրապնդւեց, կամաց կամաց առաջ եկաւ «ընտանիքը» իր իրաւական յարաբերութիւնների յարաճուն ձգտմամբ:

Մինչև այժմ մենք չենք ասել ամուսնութեան մի այլ ձևի մասին և ոչ մի խօսք—գա միակնութիւնն է, որի բացատրութեան կարիք չկայ այստեղ: Միակնութիւնն՝ իբր տիրապետող ամուսնութեան ձև, որն ընդունում են այժմ բազմաթիւ ազգեր,

աճել և զարգացել է, ու իբր մի անհրաժեշտ սկզբունք տարածւել քրիստոնէութեան հետ և նրա միջոցով: Ասել թէ նախքան քրիստոնէութիւնը միակնութիւն չկար, գա սխալ կլինէր և չէր համապատասխանի ճշմարտութեան, որովհետև միակնութիւնը ծանօթ է եղել արիական ազգերին. միակնութեան համար քրիստոնէութեան արածը, նրան քաղաքացիական իրաւունքներ տալն էր, թէ իր և թէ քրիստոնեայ պետութեան ձեռքով:

Ամուսնութիւնը, միակին լինի թէ բազմակին, իր զարգացման լաջորդ, աւելի բարձր աստիճաններում, կեանքի մէջ փոփոխութիւն առած բարոյական հասկացողութիւնների ազդեցութեան տակ, ենթարկւեց մի շարք կարգերի, որոց խախտման դէպքում ամուսնութիւնը տեղի չէր կարող ունենալ: Այդ հասկացողութիւններն իրպառարկեցին ամուսնութիւնը քրոջ և եղբոր մէջ, հօր և աղջկայ, մօր և տղայի մէջ և այլն և այլն, որ կտեսնենք լաջորդ գլուխներում:

2. Ամուսնութիւնն իբր մի կրօնական-ակտ.—

Քաղաքակրթութեան պատմութիւնը ցոյց է տալիս, որ ամեն ազգերի մէջ էլ ամուսնութեան հետ կապւած են կրօնական պարզ ու բարդ գործողութիւններ, որ ամեն տեղ նա կապւած է կրօնական հասկացողութիւնների և սովորութիւնների հետ, սկսած վայրենի ամուսնացող զոյգի լուռ, անխօս կերպով օճաղի առաջ գալուց, կանգնելուց՝ մինչև մեր քրիստոնեաներիս եկեղեցական բարդ արարողութեան սլոակը:

ա. Հին կտակարանն, իբր Աստուածային օրենսդրութուն, ամուսնութիւնն ընդունում է իբր կրօնական մի արարողութիւն: Ծննդոց գիրքն ասում է որ Աստուած կնոջն ստեղծեց նրա-ամուսնու կողերից և տուեց նրան—Ազամին իբր կին: Աստուած դրանով սահմանադրեց ամուսնութիւնն ասելով «դրա համար թող թողնի այլը իւր հօրն ու մօրը և երթայ իր կնոջ հետ և երկուսը լինին իբր մի մարմին»: Քրիստոնէութեան հիմնադիրն Յիսուս հաստատում է Մովսիսադիր օրէնքն իր «գոր Աստուած գուգեաց» ով, որով քրիստոնէայ եկեղեցու համար ամուսնութիւնը դարձնում է Աստուածային մի սահմանադրութիւն: Պօղոս առաքեալը, որ իր ընկերակիցների մէջ համարիւմ միակն է, որ ամուսնութեան և ամուսինների փոխադարձ յարաբերութիւնների խնդիրն է շօշափել, իր եփեսացուց թղթի մէջ ասում է «ամուսիններ, սիրեցէք ձեր կանանց այնպէս, ինչպէս Քրիստոս եկեղեցին»: Նոյն թղթի վերջում կրկնելով ծննդոց գրքի խօսքերն, անցնում է մի այնպիսի համեմատութեան, որով ամուսնութեանը հաւասարում է այն յարաբերութիւնը, որ Քրիստոս ունի զէպի իր հաստատած եկեղեցին: Նրա խօսքերով ասած «Խորհուրդս այս (այսինքն ամուսնութիւնը) մեծ է, բայց ես ասում եմ Քրիստոսն ու եկեղեցին¹⁾»: Նոյն թղթի վերջին տողերում կրկնելով որ, ամուսինն իր կնոջը պիտի սիրէ իր անձի պէս, աւելացնում է և թող կինը վախենալ իր մարդուց:

1) եփես. 5 դւ.

Մովսեսական օրէնքը մարդուն կատարեալ տէր է անում կնոջ վրա. նոր կտակարանը նոցա դնելով համարիւմ հաւատար աստիճանների վրա, նրանց կապն անքակելի է ընդունում իբր Աստուծոյ ձեռքով կապած:

Քրիստոնէութեան յաջորդ դարերում ամուսնութիւնն իբր մի կրօնական հիմնարկութիւն վերածեց եկեղեցական խորհրդի, լինելով նրա եօթը հիմնական խորհուրդներից մէկը, հաւասար Մըկրտութեանն ու Հաղորտութեանը: Քրիստոնէական եկեղեցուց դուրս, առանց նրա մասնակցութեան եղած պսակը—ամուսնութիւնը եկեղեցին իբր Աստուածային մի սահմանադրութիւն չի ընդունում:

բ. Հնդիկների մէջ Մանուի օրէնքով ամուսնութիւնը մի սրբազան պարտաւորութիւն էր ընդունում: Այդ օրէնքով թոյլատրելի էր բազմակնութիւն. կանանցից մէկը—առաջին կինը անհրաժեշտաբար ամուսնու դաստ արգից պիտի լինէր: Բրամինը (քահանայ) 4 կին կարող էր առնել, զինւորականը 3 կին, երկրագործը կամ վաճառականը 2 կին և արհեստաւորը 1 կին: Ամուսնութեան համար տղայի չափահասութիւնը 14 տարեքն էր իսկ աղջկանը 7-ը: Արգելւում էր ազգականութեան մինչի վեցերորդ աստիճանը և թոյլատրելի հաշվում եօթը միայն: Կանոնն արգելում էր ընտանիքի մէջ փոքրերի պսակը մեծերից առաջ և եթէ մէկը ուզում էր ամուսնանալ իր կոչումից ստոր մէկի հետ, դրանից առաջ անհրաժեշտաբար նա պարտաւոր էր ամուսնանալ իր կոչման տէր կնոջ հետ:

գ. Եզրիպատոսում էլ ամուսնութիւնը կրօնական մի արարողութիւն է եղել, ուր բազմակնութիւն էր տիրում, որոնցից մէկը առաջին կինն (մեծ) Բուրմերին թույլ էր տրուում միայն մի կին ունենալ: Արգելւում էր ամուսնութիւն գէպի վար ելնել, ինչպէս և մօրը, կամ տղան իր մօրը, պապին, պապի հօրը կամ մամին, մամի մօր հետ և այլն: Կողմնակի գծերով թույլատրելի էր նոյն իսկ քույր և եղբոր ամուսնութիւնը: Ամուսնալուծութեան համար մի պատճառ կար, ամուսնու մահը միայն: Որովհետեւ ժառանգ թողնելը գլխաւոր պայման էր ընդունւում, ուստի և, եղբոր մահից յետոյ, եթէ նա անժառանգ էր, նրա կինն առնում էր ինքը, այսինքն հարսը ամուսնանում էր իր տագեր հետ: Զէնդ-Աւերստայի սրբազան օրէնքներով.

հ. Տարբետանում և Բաբիլոնում բազմակնութիւն էր տիրում. ինչպէս սիւմերական համարեա բոլոր ազգերի մէջ:

զ. Բուդդայի օրէնքով ամուսնութիւնը՝ սեռունգ տոռաջացելու մի գլխաւոր նպատակի՝ միջոցն է: Նա հետեւեալ կանոններն է սահմանել

պատկի համար: Արգելւած էր պսակը 1) մի ազանուն կրող մերձաւոր ազգականների մէջ 2) երկու քույր և երկու եղբայրների մէջ, 3) խորդ մօր հետ, նրա աղջկայ հետ և կամ այն կնոջ հետ, որին սեղում է առնել իր հայրը, ինչպէս և աղջկեպսում նրա աղջկայ հետ. 4) Մանգարինին ու իր ազգականի պսակն այն գաւառի աղջկայ հետ, ուր նա ծառայում է. 5) գերին ազատ կնոջ հետ. 6) իրաւունք չունին ամուսնանալ յանցաբար կանայք. 7) հօր կամ ուղղագիծ ազգականներից յետոյ, նրա որդու ամուսնութիւնը մինչի սգի երեքամեալ ժամանակի լրանալը. ինչպէս և նոցա, որոց ծնողները գտնւում են բանդարկութեան մէջ և 8) այրիներին մեռելի որ կանցնի սգի համար որոշւած ժամանակամիջոցը: Բուդդայի օրէնքով ամուսնութիւնը լուծելի է. բնական պատճառ ընդունւում է մահը: Ապահարգանի համար առանձին գլխաւորութիւններ չկան, և պահանջում են որոշ գրամական ծաղկեր:

է. Մովսեսի օրէնքով բազմակնութիւնն արգելված է եղել, սակայն Պաւլիթ մարգարէ, Սողոմոն իմաստուն բազմակին են եղել:

ը. Մահմետականների կրօնը բազմակին ամուսնութիւն է ընդունում, սակայն օրինաւոր կանանց թիւը 4-ից աւել չի թույլ տալիս. հարճերը կին չեն հաշւում: Ամեն մահմետականի թույլ է տրուում և ժամանակաւոր ամուսնական կապեր՝ տարութեան մէջ եղած ժամանակը, անկախ բազմակցութեան ժամանակամիջոցի տեղադրութիւնից:

Այդ ամուսնութիւնը սրղա է կոչուում: Պէտք է տեսլ, որ մահմետական միջին և աղքատ դասակարգն առհասարակ միակին է:

Թ. Թէ Հին յունաց եւ Թէ Հռոմայեցւոց մէջ ամուսնութիւնը կրօնական հողի վրա ծագումն առած սակաւութիւ հիմնարկութիւններից մէկն է եղել: Սակայն դա հասարակաց կրօնի հաստատութեամբ չէր որ սրբազործւում էր: Նա տաճարների մէջ չէր կապւում, այլ տունը, հայրենական օջաղի առաջ, նախահայրերի հոգիների խորհրդաւոր ներկայութեամբ: Ամուսնութիւնը կնքնում էր օճաղի պոչտանուների (կուլտի), տան սեփական Առտուածութեան առաջ, նրա վաւերացմամբ:

Յունաց մէջ ամուսնութիւնը կատարւում էր այսպէս, նոսխ աղջիկը պիտի հրաժարւէր հօր օճաղից. դրա համար նրա հայրը ընտանիքի բոլոր անդամների և փեսացուի ներկայութեամբ մատաղ էր անում, և ապա երգմամբ յայտարարում էր, թէ իր աղջիկը տալիս է կնութեան այս ինչ տղային (տալիս է անունը): Այդ երգմամբ և յայտարարութեամբ աղջիկը կտրում էր իր բոլոր կապերը հայրենական օճաղի հետ և պատրաստւում մըտնել իր ամուսնու տունը և ընդունել նրա օճաղի սրբութիւնն ու նրա ընտանիքի կրօնը: Պրանից յետոյ նա ուղևորւում էր փեսայի տունը. ճանապարհին ամբողջ ժամանակ երգում էին սրբազան օրհներգութիւններ մինչև կը հասնին այնտեղ: Ամուսնութեան կամ պտակի երրորդ և վերջին գործողութիւնն սկսւում էր տան մէջ, ուր

նա—հարսը մօտենում էր օճաղին դէմանդիման: Այստեղ նրա վրա սրսկում էին օրհնած ջուր, որից յետոյ նա մերձենում էր սուրբ կրակին: Յետոյ հարսն ու փեսան ուտում էին հաց և մի քիչ մըրգեղէն, որով տան աստուածութեան առաջ կնքւում էր նրանց ամուսնութիւնը:

Հռոմայեցւոց մէջ ամուսնացնելու սովորութիւնը շատ նման էր յունների սովորութիւններին, այնտեղ էլ աղջիկը պիտի թողնէր հայրական օջաղը, և որովհետև նա կապւում էր օճաղի հետ կրօնական կապերով, այդ կապերը խզողը միայն հայրական իշխանութիւնն էր: Հայրն արձակելով աղջկան իր օճաղից, նրան ճանապարհ էր դնում դէպի փեսի տուն: Ճանապարհին երգում էին սրբազան երգեր: Երբ թափօրը կանգ էր առնում փեսի դրան առաջ, հարսի ձեռքն էին տալիս կրակ և ջուր, մէկը տնային աստուածութեան ներկայիչ, միւսն իբր մաքրող, որ գործ էին ածւում կրօնական բոլոր արարողութիւնների ժամանակ: Պրանից յետոյ փեսան վերցրած հարսին ներս էր տանում տուն օճաղի առաջ, ուր աներևոյթաբար բազմած էին հաշւում տան աստուածները: Այստեղ նոքա զոհ էին մատուցանում, միասին հաց էին ուտում, որով և վերջանում էր ամուսնութեան արարողութիւնը:

Թէ յունական և թէ հռոմէական ամուսնութիւնները իբր հիմնական սկզբունք միակնութիւնն էին ընդունում: Ոչ մի ազգի մէջ այնքան խորը կրօնական խորհրդաւոր սովորութիւններով չէր

արտայայտած ամուսնութիւնը, որպէս յունական
և հռոմէական ժողովրդների մէջ ի մասնաւոր ի
հնդկա-եւրոպական ժողովրդների մէջ ընդհանրա-
պէս: Ընտանիքի կրօնի ամուսնական կապն այնքան
ամուր է եղել, որ լուծումն համարեալ թէ անհնար էր:
ձշմարիտ է, հռոմայեցւոց մէջ ամուսնալուծութիւնը
հնարաւոր էր, սակայն խիստ դժւար, և կապւած
կրօնական խորհրդաւոր արարողութիւնների հետ:
Նոցա հասկացողութեամբ կրօնի կապած դաշնը
միայն կրօնն իրաւատէր կարող էր լինել քանդելու:
Ամուսինները պարտաւոր էին քուրմի և վկաների
ներկայութեամբ գալ օճաղի առաջ. կինն ալդ օճաղից
և ամուսնու կրօնից հրաժարւելու համար պիտի
արտասանէր սահմանած խօսքեր, որոնք կարծես
նզովքի բնոյթ ունէին, որոնցից լետոյ ամուսնու-
թիւնը լուծուած էր հաշոււմ:

Հռոմէական օրէնքով ամուսնութիւնը մի
դաշն էր, որ ամուսինները կնքում էին իրար հետ
Աստուածային և մարդկային իրաւունքի հիման
վրա՝ ցմահ:

Ժ. Բրիտանոնէութիւնը Բուզանդական կայսրու-
թեան պետական կրօն դասնալուց լետոյ, ամուս-
նութիւնը չգաղարեց մի կրօնական գործողութիւն
լինելուց, այլ ընդ հակառակը դարձաւ եկեղեցու
իրաւասութեան գործ: Եկեղեցին էր պսակողը,
եկեղեցին էր պսակի վաւերական լինելու գործո-
ղութիւններ կատարողը, նրան է վերապահւած
նրանց ցուցակագրութիւնը, նա էր լուծում, նա էր
անվաւէր համարում պսակները և ալին:

Բուզանդական կայսրները (Յուստինեանոս
մեծ Բարսեղ Մակեդոնացի, Լեոն Իմաստասէր,
Ալէքսիս Կոմնեն) ճանաչելով հանդերձ եկեղեցու
իրաւասութիւնն ամուսնական խնդիրներում, ժա-
մանակ սու ժամանակ հարկ են համարել եկեղե-
ցու համար պարտադիր կանոններ հրատարակել՝
ամուսնական գործերը կանոնաւորելու համար:

Ապագայում քաղաքական իշխանութեան գոր-
ծունէութիւնն ալդ հարցում կանգ չառաւ միայն
պարտադիր օրէնքներ հրատարակելով եկեղեցու
համար, նա սկսեց նաեւ միջամտել պսակի կատա-
րելու, նրան արձանագրելու և լուծելու գործողու-
թիւններին՝ ձգտելով ալդ բոլոր ասպարէզներում
էլ բռնել եկեղեցու տեղը: Քաղաքական իշխանու-
թեան ալդ միջամտումից առաջ եկաւ պսակի մի
նոր ձև, որի կատարումն ու լուծումը, իրենց հետ
կապ ունեցող բոլոր իրաւական խնդիրներով հան-
դերձ, եղաւ մի քաղաքացիական գործողութիւն՝
քաղաքական իշխանութեան իրաւասութեան տակ:
Թողնելով ալդ մասին իր տեղում համաօտակի խօ-
սելու, ալժամ անցնենք տեսնելու թէ ինչ պահանջ-
ներ են դրւում ամուսնացողների առաջ:

3. Պայմաններ, թէ ե՞րբ է թոյլատրելի
պսակը. — Անկախ նրանից, թէ պսակը եկեղեցա-
կան է, թէ քաղաքական, կան մի շարք պայման-
ներ, որոց լինելն ու չլինելը կարող է պսակի գոր-
ծողութեան կատարելուն արգելք լինել: Այսպէս
օրինակ, դուք ուզում էք ամուսնանալ, դրա հա-
մար նախ պահանջւում է, որ դուք որոշ տարիք

ունենաք, լիտոյ պիտի մի աղջիկ ընտրէք, որի հետ փոխադարձաբար պիտի հաւանութիւն տաք ամուսնանալ, այդ աղջիկը ձեր մօտիկ ազգականը չպիտի լինի և ոչ էլ սանիկն ու խնամին, որոց համար օրէնքը որոշ աստիճաններ է սահմանել: Զեր ընտրած աղջիկը որոշ տարեքից փոքր չպիտի լինի, որ ձեր պսակը ծնողների համաձայնութեամբ պիտի լինի և այլն և այլն: Այսինքն մի շարք պահանջներ, որոնց դուք պարտաւոր էք հանազանդուել եթէ որ ուզում էք օրինաւոր ամուսնութեամբ պսակել: Արդ անցնենք միառ մի այդ պայմաններին

ա. Տարիք:—Թէ այս և թէ հետեւեալ բոլոր բաժիններում նախ կը դնենք Հայոց եկեղեցու կանոնների որոշումները, և ապա ըստ կարելոյն այլ ազգերի մէջ ընդունւած կարգերը: Ստակելու համար որոշ հասակ ունենալն ամուսնութեան ամենահիմնական պահանջներից մէկն է բոլոր ժողովուրդների համար: Տարիքը — ժամանակը — կարծիք է երկար, հասունութեան այն չափն է, որով ընտրութիւնը ընդունակ է դարձնում ոչ միայն մարդուն այլ և կենդանական և բուսական թագաւորութիւնների իւրաքանչիւր ներկայացուցչի: Բազմաւորութեան, սերունդների առաջացնելու ընդունակութիւն ձեռք բերելու — հասունանալու գլխաւոր պայմանն է, սկսած խոշորացուցային կենդանիներից, բուսական ամենատարբեր մարմիններից, մինչ մարդն ու հսկայական ծառերը: Նոյն իսկ տեղերքի ամեն մի մարմին իւր սկիզբն ու հասունութիւնն ունի ինչպէս և ծերութիւնն ու մահը:

Խրճորենին մինչի չծաղկի, չի բեղմնաւորւի՝ պտուղ չի տալ և երբ նա սկսում է ծաղկել, ասել է, նա արդէն հասել է սերունդ առաջացնելու հասակին: Նոյնն է մարդը. նա չէր կարող և չի կազմում բացառութիւն, նրա համար էլ որոշ տարիների շարք Մարդու Չափահասութեան տարիքը զանազան տեղերի համար տարբեր է, տաք երկրների համար քիչ, ցուրտ երկրների համար շատ: Բացի գրանից զանազան ազգերի սովորութիւններ և օրէնքներ իրարից տարբեր կերպով են հասկանում չափահասութեան տարիքի սահմանները:

1) Թէ հնումը հայ ժողովուրդը չափահասութեան համար ինչ օրէնքներով է ղեկավարւել, մեզ յայտնի չէ, այդ առթիւ առաջին գրաւոր ցումքիստոնէութեան ժամանակներին է վերաբերում: Սահակ Պարթևին վերագրւած կանոններից քսան և եօթերորդը չորոշելով պսակւողների քանակը, որ գումարւել է Սիս քաղաքում, գրտնելով որ, թէ ս. Սահակ և թէ Գուռի ժողովի կանոններն անորոշ են, դրա առաջն առնելու համար խնդիրը պարզում է յայտնի տարիք նշանակելով տղայի և յայտնի տարիք աղջկայ համար: Առաջին համար սահմանելով 14 տարի, երկրորդի համար 12 տարի, որից լիտոյ պսակները թույլա-

մանքներին այնքան խստիւ է վերաբերուել, որ նոյն իսկ (ս. Սահակի 28-րդ կանոնի վերջին մասը) ոչ միայն այդպիսի սրակ կատարող քահանայի ալ և պատկող զոյգի ծնողների համար պատիժներ է որոշել: Ս. Սահակի այդ կանոնների որոշումները կրկին անգամ խնդիր դառնալով Դուռնի և ժողովուրդների, նորից հաստատուել է իբր խստի կանոն: Այդ կանոնն ասում է, պատկելու իրար ունեցողները նախապէս իրար պիտի տեսնին, եթէ ցանկանում են պատկել, հակառակ դէպքում առանց տեսնելու և առանց իրար հաւանելու եղած սրակը կորստաբեր է և պատկողների և ծնողների համար:

Շատ անգամ թէ անչափահասութեան և թէ ալ դէպքերում ծնողներն ամուսնացող զոյգերի կամքը չեն հարցնում՝ ալ առանց նորանց համաձայնութեան պատկում են, նրանց չտեսած և չհաւանած աղջկների հետ: Այսպիսի լատուկ դէպքերի համար Սահակ Պարթևի 27-րդ կանոնն իր վերջում աւելցնում է «եթէ ծնողների ստիպմամբն է, մի պատկէք»: Հրամանը վերաբերում է քահանայներին ուրեմն նորա նախ պարտաւոր են պատկից առաջ պատկող զոյգերին հարց ու փորձի ենթարկել և նոններ չէ սահմանել, գտնելով ալդ ինքն ըստ ստուգել թէ արդեօք նրանց ամուսնանալն յօժարակամ է, առանց բռնադատութեան է, թէ ոչ: Այդ կանոնի տրամադրութեամբ, եթէ պատկը պիտի տեղի չունենայ ծնողների ստիպմամբ և պարզ պատկել նաև հոգեկան հիւանդները, որ իրենց պատկողների փոխադարձ համաձայնութեամբ, ալդ կատարած գործողութեան մասին խորհելու, մըտապիսի պատկը չպիտի կատարուի, իբր կանոններին

հակառակ մի գործ: Մենք այստեղ ասում ենք այն, ինչ որ կանոնն է տրամադրում, իսկ թէ կեանքի մէջ գործադրում է կանոնը թէ ոչ, դրանով չենք զբաղւի:

Ամեն ազգերի մէջ էլ բունի, հակառակ պատկողների ցանկութեան պատկներն՝ արգելում են, որովհետև ամուսնութեան համար ամեն ժողովուրդների մէջ էլ գլխաւոր պայմանն ամուսնացողների փոխադարձ համաձայնութիւնն է:

Գ. Մտաւոր եւ հոգեկան պակասութիւններ. Հայ եկեղեցին կանոնական սահմանադրութիւն չունի խելագարների, հոգեկան հիւանդների, ապուշների պատկների անթույլատրելիութեան մասին, մինչդեռ դոքա ուշադրութեան չառնելու խնդիրներ չէին: Մեզ թւում է, որ Հայ եկեղեցին հիմնական կանոն ընդունելով պատկող զոյգերի փոխադարձ համաձայնութիւնը, իսկ խելագարների, հոգեկան հիւանդների և ապուշների համար ալդ պայմանն անհնար է գործադրել, որովհետև, նրանք այդպիսի համաձայնութիւն տալու կարող չեն լինելով չի զբաղւել, ու դրա համար լատուկ կապուսններ չէ սահմանել, գտնելով ալդ ինքն ըստ ինքեան հասկանալի:

Հռոմէական և Բուզանդական օրէնքներով, բացի անչափահասներից, իրենց կամքով չեն կատարել նաև հոգեկան հիւանդները, որ իրենց պատկողների փոխադարձ համաձայնութեամբ, ալդ կատարած գործողութեան մասին խորհելու, մըտապիսի պատկը չպիտի կատարուի, իբր կանոններին ծելու ընդունակութիւնից և կարողութիւնից զուրկ

են: Կաթուղիկ եկեղեցին այդ խնդրում աւելի է առաջ գնում. գրանց շարքն է դասում նաև այն մարդոց, որ գտնուում են հոգեկան անբնական վիճակի մէջ պսակւելու միջոցին, մի գրութիւն, որ նրանց թույլ չի տալ որ և է գործողութիւն կատարել կամովի, մտածած. օրինակ եթէ պսակւողը հարբած է:

Ռուսաց պետական օրէնքով խելագարների և ի ծնէ խենդերի պսակն անվաւեր է հաշուում (X հատ. I մաս.): Գալով այն դէպքերին. թէ որեւէ մէկին հոգեկան անբնական վիճակում եղած ժամանակ են պսակել, դրա վաւերական և անվաւեր լինելը օրէնքը թողնում է դատարանով որոշել:

դ. ծնողների համաձայնութիւն. — Բարսեղ Մեծի 42-րդ կանոնով «պսակւողները հօր կամ տիրոջ համաձայնութիւնը պիտի ստանան միշտ, որ պսակը հաստատւած համարել». որից պարզ է, որ որդին առանց հօր համաձայնութեան, հօր օրհնութիւնն առնելու չի կարող պսակւել: Հայ եկեղեցին ընդունելով Բարսեղի կանոնը, ընդունում է նաև պոսակելիս ծնողների նախընթաց համաձայնութիւնը: Ա. պետական օրէնքը մի առանձին յօդւածով (X հատ. I մաս. 6 յօդ.) արգելում է պսակն առանց ծնողների, խնամակալների և հոգաբարձուների նախընթաց համաձայնութեան: Կաթուղիկ եկեղեցին բացի պսակւող անձանց համաձայնութիւնը, ուրիշ կողմնակի մարդոց, նոյնիսկ ծնողների, ոչ համաձայնութիւնն է ընդունում և ոչ էլ միջամտութիւնը:

Ե. Հաս ու Հհաս. — Ամուսնական խնդիրների մէջ ամենաբարդ և կնճռոտ խնդիրը, հաս ու Հհասի խնդիրն է, որի վրայ կաշխատենք աւելի ուշադրութիւն դարձնել: Մենք չենք զբաղւի այդ առթիւ եղած ոչ զեղծումներով և ոչ ապօրինութիւններով, դա մեր ծրագրից դուրս է. այս խնդրին մենք կանոնական, իրաւական նրկատումներով կը մօտենանք, առաջ բերելով նախ, որքան հնարաւոր է շատ ազգերի սովորութիւններ և օրէնքներ:

2 հասութեան երեք տարբեր տեսակներ կան 1) արենակցական, 2) կնքահայրական և 3) խնամփութեան. սկսենք առաջինից:

1. Արենակցութեան կամ ազգականութեան հասութիւն. — թէ Մովսիսական, թէ քրիստոնէական և թէ մահմեդական կրօնները հաւասարապէս ընդունում են, որ ամուսնութիւնը մերձաւոր ազգականների մէջ արգելւած պիտի լինի մինչև որոշ աստիճան: Քրիստոնէութիւնն յետագայ դրերում արգելքը խոտացրել է ու հասցրել 7—8 աստիճանների. սակայն ինչպէս ասացի այդ երեք դաւանութիւններն էլ հիմնականում համաձայն են — թէ մերձաւոր ազգականների պսակը թուրքի չէ և մեղք է:

Հայ եկեղեցին ամուսնական իրաւունքի պատմական զարգացման ընթացքում զուգընթացաբար է գնացել մնացած քրիստոնէաւ աշխարհի հետ, մինչև մի որոշ աստիճան: Նրա համար էլ զեկավարող սկզբունքը մերձաւորների ամուսնութիւն

թույլ չտալն է: Այսպէս 1) առաքելոց վերագրում 34-րդ կանոնն արգելում է ամուսնանալ աղջկա և քրոջ հետ, (I և II աստիճան) լինին դոքա հարազատ թէ խորդ. քրոջ աղջկալ հետ (III աստիճան): 2) Բարսեղ մեծի 23-րդ կանոնով արգելում է կին առնել քենուէն, կամ իր հարսին (I աստիճան)՝ այդպէս անողին ենթարկելով ոչ միայն ապաշխարութեան այլ և պատելիքելով լուծել պատկը: 3) Ներսէս Մեծի օրով — Արտիշատի ժողովն (365 թ.) արգելել է մօտիկ արենակիցների պատկը: Ժողովի որոշման մէջ չկալ ցուցումն թէ այդ արգելքը որ աստիճանին է վերաբերում, ուստի և այն մեկնութիւնը թէ արգելքը վերաբերում է չորրորդ աստիճանի արենակիցութեանը՝ կամայական է և անապացուց: Այդ արգելքը երրորդ աստիճանի արենակիցական պատկների համար է, որովհետեւ, ինչպէս յետոյ կը տեսնինք, առաջի որոշ աստիճանը, որ մեր եկեղեցական կանոնների մէջ գտնուծ ենք, դա չորրորդ աստիճանի արենակիցական պատկի մասին է: 4) Շահապիվանի ազգային եկեղեցական ժողովն 447 թ. զբաղւելով նաեւ հՀասական խնդիրներով, բացորոշ կերպով վճիռներ է կայացնում արենակիցական ամուսնութեան թույլատրելի ամենատարբին աստիճանի մասին, որից վեր, բոլոր պատկները թույլատրելի է հաշուում բնականաբար: Ժողովն արգելում է որդու և խորդ մօր, հօր և հարսի, հարսի և տաղեր պատկները (12-րդ կանոն): Շարունակելով իր յաջորդ որոշման մէջ գուտ ազգակիցական պատկների

արգելւած աստիճանները թւել, ասում է «ոչ ոք չհամարձակւի առնել կին իր քրոջը, կամ քրոջ որդուն, կամ եղբոր որդուն, կամ հօրաքրոջը կամ ազգի մէջ մի այլ ոքի մինչի չորրորդ աստիճանը»: Այժմ տեսնինք թէ ինչ աստիճանների արգելք է անում, որպէս զի իմանանք թէ, երբ ասում է մինչի չորրորդ աստիճանը, արգեօք չորրորդն էլ հետն է թէ ոչ: Ժողովն արգելելով քրոջ հետ պսակւել, արգելում է երկրորդ աստիճանի արենակիցական պատկը, այդ հաշուով հետևեալ արգելքները վերաբերում ենք քրոջ որդուն՝ երրորդ աստիճան, եղբոր որդուն՝ երրորդ աստիճան, հօրաքրոջը՝ երրորդ աստիճան: Առաջ բերած օրինակների մէջ չկալ և ոչ մի խօսք չորրորդ աստիճանի պատկի վերաբերմամբ: Գուցէ «ազգի մէջ այլ ոքի» հետ խօսքերը վերաբերին չորրորդ աստիճանին, բայց այն ժամանակ ինչու չի ասում որ «արգելում ենք երկու քրոջ կամ եղբայրների որդոց և աղջիկներին իրար հետ, այլ միայն յատկապէս երրորդ աստիճանի արենակիցների անունն է տալիս: «Ազգի մէջ այլ ոք» խօսքերը պարզապէս վերաբերում են մօրաքրոջը, մօրեղբօրը, քրոջ աղջկան, որոնց առանձին չրիշելով ասում է «ազգի մէջ այլ ոք մինչի չորրորդ աստիճանը, այսինքն առհասարակ բոլոր արենակիցների առաջին, երկրորդ և երրորդ աստիճանների ամենատեսակ պատկները թույլատրելի չեն: Այս բացատրութիւնից պարզ է, որ չորրորդ աստիճանի արենակիցական պատկի արգելքի մասին Շահապիվանի ժողովը կանոն չի սահ-

մանում. Հակառակ դէպքում նա մէկ մէկ օրինակներ բերելով արգելած աստիճաններից բոլորի մասին, չէր զանց առնի գոնէ մի օրինակ էլ դրա համար բերել: Մեր այս համոզումը կը պարզւի և լետագայ ժողովների որոշմամբ:

5) Պարտաւի ժողովը քիչ համարելով 447 թ. Շահապիվանի ժողովի երրորդ աստիճանի արենակիցների պսակի արգելքը, նոր որոշումն է կաշայնում այդ առթիւ, այն է «սրանից լետոյ չորրորդ աստիճանումն էլ (ի ցորրորդ գարմն) չհամարձակւին ամուսնանալ»: Այստեղ պէտք է առանձնապէս շեշտել, որ հայ եկեղեցին ամուսնական չհասութեանց դէպքում իւրաքանչիւր նոր աստիճան արգելելիս, հետեւել է յունա-բուզանդական եկեղեցուն: Իւրաքանչիւր նոր արգելք արձագանք է գրել հարեան հայ եկեղեցու կեանքում և նա այդ ազդեցութեան տակ, իր կանոնական սահմադրութիւնն անելիս, ուշ կամ շուտ, այնտեղ՝ արեւմուտքում արդէն արգելւած արենակցական պսակներին աստիճանները մտցրել իր եկեղեցու գործադրող կանոնների մէջ՝ նախապէս ազգի և եկեղեցու ներկայացուցիչների կանոնադիր ժողովի հաստատութիւնն ստանալով: Մեր բացատրութիւնը, թէ Շահապիվանի ժողովն արգելել է երրորդ և Պարտաւի (771 թ.) ժողովը չորրորդ արենակցական աստիճանների պսակները, լինում ենք այն հանգամանքի վրա որ 1) Թէոդոս Մեծի յաջորդները, թուլատրել են կայսերական օրէնքներով չորրորդ աստիճանի արենակցական պսակը, իսկ Շահապիվանի

նի ժողովը երրորդ աստիճանի արգելքը դնում է դրանից մօտ 40 տարի լետոյ: 2) Պարտաւի ժողովից մօտ 80 տարի առաջ Տրուլլեան ժողովով (692 թ. Յուստինեանոսի ժամանակ) արգելւում է չորրորդ աստիճանի արենակցական ազգակիցների պսակները: Ես կարծում եմ այս համեմատական ցուցումները բաւական են ազդեցւելու, որ Շահապիվանի ժողովը արգելում է երրորդ, իսկ Պարտաւի ժողովը չորրորդ աստիճանի արենակիցների պսակները: Իսկ յատկապէս այդ ժամանակները յունա-բուզանդական քաղաքակրթութեան ազդեցութեան ամենալաւ ժամանակներն են եղել հայ ժողովրդի և եկեղեցու համար: Յատկապէս Շահապիվանի ժողովին մասնակցել են մեր թարգմանիչների այն շարքը, որ Բուզանդական բազմամեայ կրթութեամբ սնւած վերագործել էին Հայաստան հայ մտքի լեզուափոխութեան գործին ծառայելու:

Թէ արգեօք հինգերորդ աստիճանի արենակցական պսակի մասին առանձին որոշումն արել է հայ եկեղեցին իր ժողովների միջոցով, այդ յայտնի չէ, մինչև 1243 թ. Սսի ժողովն եղած եկեղեցական ժողովների որոշումների մէջ այդ առթիւ ոչ մի լիշատակութիւն չկայ, ուստի պէտք է ենթադրել, որ եթէ նույնիսկ կեանքի մէջ արդէն գործադրւում էր այդ արգելքը, այնուամենայնիւ նա եկեղեցու լրութեան իրաւասութեանը ենթարկեց կողմնակի կերպով Սսի, մեր ասած թւականի ժողովի սահմանադրութեամբ, ուր արգելւում է վեցերորդ աստիճանի արենակիցների պսակը: Այստեղ

էլ, եթէ մենք նախելու լինինք չունա-բուզանդական
և Հռոմէական եկեղեցիներին ալդ առթիւ կանոնա-
կան սահմանադրութիւններին, կտեսնենք, որ նա-
քա վաղուց արդէն արգելել էին ոչ միայն վեցե-
րորդ ալլ և 7 — 8 աստիճանների պատկները
կաթոլիկ եկեղեցու համար ալդ արգելքն եղաւ
1215 թ. ժողովի որոշմամբ Իննովկենտիոս II
պապի օրով:

Ինչպէս Սոխ որոշումը ցոյց է տալիս, նա-
գտել է, որ խիստ է եօթներորդ աստիճանի չհա-
լինելը, որ սահմանել են արեւմուտքում և Բու-
զանդիայում, և որ իր ընդհանրական թղթի մէջ
առաջ է բերել Ներսէս Շնորհալին, ուստի և ի-
ժողովրդի կեանքի պահանջների հաճախ արգելքը
վեցերորդ աստիճանից ալն կողմ չի տանում: Այլ-
տեսակէտից և առհասարակ հայ եկեղեցու իրա-
ւունքի վերաբերմամբ Սոխ ալդ ժողովը Հայաստա-
նեաց եկեղեցու կանոնադիր վերջին ժողովն
եղել: Ռբանից լետոյ չունինք որև ժողովի արձա-
նադրութիւն, որ ամուսնական խնդիրների համա-
որևէ կանոն սահմանած լինի, ուստի և ամուսնա-
կան իրաւունքի համար առաջ բերածս կանոնական
սահմանադրութիւններից դուրս հայ եկեղեցի-
կանոն չունի և չի կարող ընդունել, քանի որ մ-
այդպիսի կանոն նրա ներկայացուցիչների իրաւա-
սութեանը չի ենթարկուել:

Այստեղ հարկ ենք համարում ասել, որ թէև
Շնորհալու արգելքը բնականաբար Սոխ ժողովի
մերժուել է, սակայն ժամանակի ընթացքում եկե-

ղեցու ներկայացուցիչների քմահաճոյքի գօրու-
թեամբ գործ է դրւել կեանքի մէջ, առաջ բերե-
լով դարերի ընթացքում ոչ պակաս դժգոհութիւն-
ներ, որին մենք— ներկայ սերունդի ներկայացու-
ցիչներս ականատես ենք եղել: Գտնելով որ ալդ
կանոնի գործադրութիւնը չի համապատասխա-
նում ներկայ պահանջներին Ամենայն Հայոց Հա-
րապետ Մկրտիչ I-նը կանոնական կոնդակով վերա-
դառնում է եկեղեցու ժողովի թույլատրած կանո-
նին՝ արգելելով վեցերորդը և թույլ տալով եօթ-
ներորդ աստիճանը արեւակցութեան չհասու-
թեան: Ուրեմն ալժմ հայ եկեղեցին կանգ է առել
Սոխ ժողովի թույլատրելի աստիճանի վրա՝ ապա-
շարին վերապահելով աւելի սուրին աստիճանների
թույլատուութիւնը:

Ահա այն բոլորն, ինչ որ մեզ տալիս է Հայ
եկեղեցու, մինչի տաաներեքերորդ դարի կէսն ու-
նեցած, կանոնական գործունէութեան կեանքը:
Շուրջ ինն և կէս դարու ընթացքում արեւակ-
ցական պատկների արգելքը երրորդ աստիճանից
բարձրանում է մինչև եօթներորդ աստիճանը:
Հայ եկեղեցու որոշումներն ու արգելքները մեզ
ցոյց են տալիս որ, Հայաստանում սովորութիւն է
եղել ամուսնանալ բրոջ և եղբոր աղջիկների, հօրա-
բրոջ, մօրաբրոջ քեռու և հօրեղբոր հետ, ալսինքն
արեւակցական երրորդ աստիճանում: Թէ աւելի
հնումը ամուսնանում էին նաև եղբայրներ և քոյ-
րեր իրար հետ, դա մեզ անյայտ է, դրա ապա-

Մովսիսական օրէնքով կարելի է ամուսնանալ արենակցական շատ մօտիկ աւտիճաններում— մինչի երրորդ աստիճանը, ըստ այդմ արգելւում է պսակը մօր և խորդ տղի, եղբօր ու քույրերի, ինչպէս և խորդ քրոջ հետ, պապին իր թոռան հետ և հօրաքրոջ և մօրաքրոջ հետ ¹⁾ և այլն, մնացեալ արենակցական պսակները թույլատրելի էին:

Մահմետականների մէջ արենակցական հետեալ պսակներն են արգելւած.— հօր և աղջկայ, քրոջ և եղբօր, մօր և տղայի հօրաքրոջ և քեռու հետ, ալսինքն մինչի երրորդ աստիճան արենակցական: Թույլատրելի են և քրոջ տղաների և աղջիկների պսակը, եղբօր և քրոջ որդոց և ալսին, ալսինքն արենակցականն չորրորդ աստիճանի պսակը:

Հռովմական օրէնքով չէր կարելի ամուսնանալ ուղիղ գծով բոլոր աստիճաններում, թէ դէպի վեր և թէ վար, ալսինքն հայրն իր որդու, թոռան, թոռան թոռի և այլն, ինչպէս և որդին իր հօր, պապի, պապի հօր հետ և այլն: Բացի դրանից չէր կարելի ամուսնանալ եղբօր աղջկայ նրա թոռան և նոյն իսկ թոռան թոռի հետ, դրա հակառակ կարելի էր ամուսնանալ հօր եղբօր և քեռու, հօրաքրոջ, մօրաքրոջ տղաների և աղջիկների հետ:

Բուզանդական կայսրութեան ժամանակ, Յուստինեանոս մեծն իր նովեւաներով թէև թույլ տուեց չորրորդ աստիճանի արենակցական պսակներ, սակայն 692 թ. Տրուլլեան ժողովն արգելեց այդ աստիճանի պսակը: Յունա-բուզանդական եկեղեցին

1) Ղեկացի գիրք գլ. 18 և 6—18.

ժամանակի ընթացքում արենակցական պսակների արգելքի այդ չափով չբաւականացաւ, այլ հետզհետէ անցաւ հինգերորդ վեցերորդ և նոյն իսկ մինչի եօթներորդ աստիճանները:

Ռուսաց եկեղեցին իր կանոնագրքերով արգելում է արենակցական մինչի եօթներորդ աստիճանի պսակները, սակայն կեանքի մէջ, 6 և 7 աստիճանի պսակները անարգել թույլատրւում են և այդ աստիճանի արգէն կատարւած պսակները անվաւեր չեն հաշւում: Տեղի են ունենում նաև 5-րդ աստիճանի պսակներ, թէև սակաւաթիւ և ոչ աւանց բարձրագոյն թույլատրութեան:

Կաթոլիկ եկեղեցին այդ կողմից աւելի խիստ դանդաղ, նա արգելքը բարձրացրեց մինչի ութերորդ աստիճանը, իսկ երբ աստիճանների հաշւելու ղերմանական ձևով երկու ծնունդը մի աստիճան էին հաշւում կաթոլիկ եկեղեցում, այդ արգելքը բարձրացաւ մինչի 14-րդ աստիճանը: Սակայն Իննովկէնտիոս III պապի օրով 1215 թ. Լատերանեան եկեղեցական ժողովում որոշուեց կանգ առնել ութերորդ աստիճանի վրա: Այժմ կաթոլիկ երկիրների մէջ արգելքների այդ խոտուածիւնը չի գործադրւում, ուր կատարւում են պսակներ շատ աւելի մօտ աստիճանների արենակցութեան:

Բողոքական եկեղեցին այդ խնդրում էլ փոփոխութիւններ մտցրեց, նախ վերագառնալով հին կաթոլիկների թույլատրած աստիճաններին: Գերմանական կայսրութեան մէջ պետական օրէնքներով թույլատրելի է ամուսնութիւն արենակցական եր-

որդ աստիճանում. այսինքն, ոչ միայն երկու եղբոր և քրոջ որդոց ամուսնութիւնը, հօրաքրոջ, մօրաքրոջ, հօրեղբօր, մօրեղբօր որդոց և աղջկերանց հետ կարելի է ամուսնանալ, որ չորրորդ աստիճանն է, այլ նաև եղբոր աղջկայ և աղայի, ինչպէս և քրոջ աղջկայ հետ, որ արենակցութեան երրորդ աստիճանն է: Այս հիման վրա արգելու է ուրեմն պսակը հօր և աղջկայ, եղբայրների և քոյրերի, խորդ քոյրերի հետ, մօր, խորդ մօր և որդու հետ:

2. *Կնքահայրութիւն*. — Քրիստոնէութեան հէնց սկզբի դարերից եկեղեցին ահագին նշանակութիւն է տւել կնքահայրութեանը — քաւորութեանը, ներկայացնելով քաւորին իբր երկրորդ հայր ըստ հոգւոյ: Սանիկի վերաբերմամբ եկեղեցին մեծ դեր է տւել կնքահօրը — նա պիտի հոգայ նրա հոգևոր և քարոյական կրթութեան վրա, եկեղեցու պահանջների համաձայն՝ նրան արժանաւոր ժառանգ լինելու համար: Եկեղեցին իր միջոցով մկրտութեամբ սանիկին հոգևոր ազգակիցանելով քաւորին, այդ ազգակցութիւնը հաւասար և նոյն իսկ նախապատիւ է հաշւել արենակցական ազգականութիւնից, ուստի և շատ բնական էր, որ ամուսնութեան գէպքում արգելքներ առաջ բերէր սանիկի և քաւորի և նրա սերնդի մէջ:

Հայ եկեղեցին կնքահայրութեան համար իր կանոնական սահմանադրութեանց մէջ ոչինչ չի նշատակութիւն չի անում, ոչ մի կանոնական արգելք չի դնում: Չկան այդպիսի կանոններ և Հայ եկե-

ղեցու ընդունած երեք տիեզերական, վեց տեղական, առաքելոց և եկեղեցու ո. հայրերի կանոնական սահմանադրութիւնների մէջ: Այս խնդում նա վարել է աւանդաբար, սովորութեամբ հասած բանաւոր կանոններով: Ահա ղեկավարւելով բերնէ բերան անցած աւանդութիւններով, եկեղեցական վարչութիւնն առանց մի հիմնական, կայունութիւն ունեցող վերաբերմամբ, արգելել է կնքահայրութեան գանազան աստիճաններ՝ տարբեր տեղերում տարբեր կերպով բացատրելով սովորութեան օրէնքի արգելքները՝ նայելով թէ ո՞վ է իւրաքանչիւր տեղի վարչութեան գլուխը: Այլ կերպ ասած, որոշ դրուոր՝ եկեղեցու լրութեան կողմից ընդունւած կանոնի բացակայութեան պատճառով, տեղական իշխանութեան ներկայացուցիչներին էր և է թողւած բացատրել ըստ իր կամաց քաւորութեան աստիճանների թույլտուութիւնը: Այս չհասութեան համար Ներսէս երրորդ Աշտարակեցի կաթողիկոսը, իր կանոնական կոնդակով (1854 թ.) հետեւեալն է ասում «կնքահայրական ազգակցութիւնը պիտի պահպանեն կնքահօր ըստ մարմնոյ ծնեալ որդոց համար, չտարածելով նորա կնքահայրական ազգակցութիւնը կնքահօր եղբօր կամ քրոջ և կամ հօր եղբօր և մօր եղբօր և ոչ էլ կնքողի աներոջ կամ նոցա սերունդների վրա, այլ միայն կնքողի որու գաւակների, արենակից ազգականների օրինակի համաձայն»: Հայրապետական այս կոնդակի հիման վրա, կնքահայրական չհասութիւնը երեք ծննդով է սահմանափակւում. այսինքն սանիկը

չի կարող առնել կնքահօր որդուն, մինչդեռ սանկին կարող է առնել կնքահօր եղբայրը կամ քույրը:

Թէ յունական եւ թէ կաթողիկէ եկեղեցիները կնքահայրութեան արեւակցութիւնը սկզբունքով ընդունելով հաւասար ազգակցականին, նոյն տեսակ էլ արգելքներ են սահմանել կանոնական կարգերով: Նրանց մէջ կնքահայրութեան չըհասութիւնը 5 — 7-րդ աստիճաններում արգելւել է միշտ: Սակայն այս արգելքն այժմ մնացել է իբր արգելք ու առանց կանոնական սահմանադրութեամբ վերանայուլ, կեանքն ինքը սովորութի օրէնքով չհասութեան այդ աստիճանները մերժել է. իսկ այնտեղ, ուր զոյութիւն ունի քաղաքացիական պատկը, կնքահայրական չհասութիւնը իսպառ վերացել է:

Հայ եւ օտար եկեղեցիների կանոնական սահմանադրութիւնների տարբեր ուշադրութիւնը կնքահայրական չհասութեան վերաբերմամբ աչքի ընկնող հանգամանք է. մենք այստեղ առ այժմ թողնում ենք որ եւ է բացատրութիւն տալը, որին կը վերադառնանք, երբ խնամեական չհասութեան մասին էլ մեր ասելիքները կվերջաւորենք. ուստի եւ անցնենք նրան:

3. Խնամիութիւն. — Խնամիներ են կոչուում հարսի եւ փեսայի կողմերի բոլոր ազգականները փոխադարձաբար իրար համար: Օրինակ փեսի եղբօր, քրոջ եւ այլ բոլոր ազգականների համար խնամիներ են հարսի մայրը, քույրերն ու եղբայրները, նրանց որդիք ու կանայք, նրա հայրը, հօր-

եղբայրները, քեռիները, նրանց որդիքն ու կանայք եւ այլն եւ այլն:

2. Հայ եկեղեցին իր կանոնական կարգերի մէջ խնամութեան չհասութեան աստիճաններ չէ սահմանել, ուստի եւ խիստ, հայ եկեղեցու ժողովների կանոնների հիման վրայ լեւաժ կարծիքով, նա բացի այն արգելքները որ դնում է Մովսիսական օրէնքը, Ղևտացոց գրքի մէջ, խնամեական չըհասութեան համար այլ արգելք չի ընդունում: Իսկ որ եւ է արգելք, որ չէ սահմանաւած եկեղեցու լրութիւնից — ազգի եւ եկեղեցու ներկայացուցիչների որոշումներով, հակառակ է նրա կանոններին: Ինչպէս կնքահայրութեան չհասութեան, այնպէս էլ խնամեական չհասութեան վերաբերմամբ եկեղեցին եւ իր վարչութիւնը ղեկավարւել են աւանդաբար իրենց հասած սովորութիւններով եւ եկեղեցու նշանաւոր վարդապետների սահմանած արգելքներով, որոնք եկեղեցու համար պարտաւորական չեն եւ չեն էլ կարող լինել, քանի որ չեն ենթարկւել եկեղեցու կանոնադիր ժողովի քննութեան, որ միակ իրաւատէրն է կանոններ եւ կարգեր սահմանել եկեղեցու ամբողջութեան համար: Այդ հիմնական տեսակէտից՝ որ Հայ եկեղեցու իրաւունքի ամենաէական կէտն է, նայած՝ առհասարակ եկեղեցական կանոնների նկատմամբ որքան էլ սուրբ եւ արժանաւոր լինի մի Շնորհալի, մի Գրբիգոր Տաթևացի, մի Երզնկացի, մի Մխիթար Գօշ, մի Ղլիմեցի, այնուամենայնիւ նոքա բոլորն էլ անհատներ են եւ ոչ եկեղեցու լրութիւնը ներ-

կայացնող մի հիմնարկութիւն, ուստի և դոցա սահմանած կարգերը ունենալով մասնաւոր բնաւորութիւն, եկեղեցու համար պարտադիր չեն: Ահա մենք, չճշդելով Հայ եկեղեցու այդ հիմնական սկզբունքից, անսուժ ենք, որ նա խնամութեան չհասութեան և ոչ մի աստիճան չէ սահմանել, բացի այն, որ նա ընդունել է Հին Ուխտից:

Խնամութեան չհասութեան մասին կանոններ սահմանող եկեղեցու վարդապետներից — Մխիթար Գօշ, Երզնկացի Յովհան և Տաթևացի Գրիգոր — միայն Մխիթար Գօշի դատաստանագիրքը կարող է ուշադրութեան առնել, իբր երկար ժամանակ գործադրւած եկեղեցական կանոնների ժողովածու: Ըստ մեր կարծեաց Մխիթար Գօշի 109-րդ¹⁾ կանոնով թույլատրւում է քահանայից համար խնամութեան հինգերորդ աստիճանը և աշխարհականաց չորրորդ աստիճանը: Բայց անցնենք, մեր նպատակից դուրս է քննութեան առնել Գօշի այդ կանոնի սահմանումները, որ մի խառնաշփոթութիւն է ներկայացնում բազմաթիւ կրկնութիւններով:

Հայ եկեղեցին հակառակ կանոնների լուսութեան, աւանդութեամբ ղեկավարւելով, խնամեական չհասութեան արգելքները բարձրացրել էր մինչի եօթներորդ աստիճանը, երբեմն թույլ տալով նոյն իսկ չորրորդը, հինգերորդը և վեցերորդը, երբեմն էլ արգելելով դոցա հետ միասին և եօթներորդ աստիճանի խնամութեան պատկները: Այդ

1) Մխիթար Գօշ, Դատաստանա գիրք Երես 225 — 26. 109-րդ կանոն:

խնդիրների լուծման գործում դեր էր խաղում հոգևոր իշխանութեան բարձր ներկայացուցիչների անձնական կարծիքն ու եկեղեցական կանոնների հասկանալու և բացատրելու ընդունակութիւնը: Խնամեական չհասութեան համար այս խառնակ վիճակն էր տիրում մինչի անցեալ դարի իննսական թւականների սկիզբները, երբ ձգտումներ եղան թույլատրելի հաշւել խնամեական հինգերորդ աստիճանի պատկներ: Այդ խնդրի վերջնական լուծումը տեղի ունեցաւ Ամենայն Հայոց Հայրապետ Մկրտիչ I-ի կանոնական կոնդակի հրատարակումով (1899 թ. յունիս 30. № 797): Այդ կոնդակով վերացւում է խնամեական հինգերորդ աստիճանի չհասութիւնը:

Մովսեսական օրէնքով արգելւում է խնամեական առաջին աստիճանի և երկրորդ աստիճանի պատկները: Արգելւում էր առնել հարսը տագերը, և հարսը կեսարարին: Մնացեալ աստիճանները թույլատրելի էին:

Մահմետականների մէջ եղբօր մահից յետոյ հարսին կարող է առնել տագրը (երկրորդ աստիճան): Կարող են առնել երկու եղբայր երկու քրոջ (երրորդ աստիճան) և այլն:

Յունա-Բուզանդական եկեղեցին չորրորդ աստիճանի խնամեական պատկն արգելում է 692 թ. Տրուլէեան ժողովի կանոններով (53 կանոն): Դրանից յետոյ զանազան ժամանակներում այդ արգելքները նա բարձրացրել է մինչի եօթներորդ աստիճանը:

Դաթուղիկ եկեղեցին արգելում էր, ինչպէս
և բոլոր եկեղեցիները, պատկը խորդ որդու կնոջ,
խորդ աղջկայ, խորդ մօր հետ: Չանագան ժամա-
նակներում սահմանած կանոններով այդ արգելքը
բարձրացաւ համարեա թէ համահաւասար արեւակ-
ցական պատկների արգելւած աստիճաններին: Սա-
կայն այժմ մնում են նոքա իբր արգելքներ, ու
կեանքի մէջ գործադրում է անարգել կերպով
նրա պահանջների հիման վրա առաջացած կանոն-
ներ, որ այդ խիստ արգելքները չի ճանաչում, ու
չի էլ ուզում եկեղեցու իրաւասութեանը ենթարկել:

Գերմանական կայսրութեան մէջ տիրապե-
տող օրէնքներով արգելւած են միայն պատկները
խորդ աղջկայ, խորդ աղայի, խորդ մօր, գոնքանչի,
և հարսի հետ. մնացած խնամեական աստիճան-
ների բոլոր պատկները թույլատրելի են:

Ռուսաց եկեղեցին իրենց Սինօդի ուկազնե-
րով (1841 և 1859 թ.) թույլատրելի է համարում
կրկնակի խնամութիւն երկրորդ և երրորդ աստի-
ճանները թէև կանոնական կարգով անթույլատրելի
են, ինչպէս և արեւակցական չորրորդ և հինգ-
երորդ աստիճանների պատկները: Սակայն կեանքի
մէջ այդ պատկների թույլատուութիւնը հնարաւո-
րութեան սահմանումն է, որ տրւում է եկեղեցու
բարձրագոյն իշխանութեան կողմից՝ ոչ օրինակ ալոյց:

Աւետարանական եկեղեցին խնամեական չը-
հասութիւն՝ երրորդ աստիճանից բարձր չընդունեց.
իսկ սկզբներում այդ խնդիրների առթիւ նոյն իսկ
որոշ կանոնական սահմանադրութիւն չկար, ամեն

տեղ տարբեր կարգեր էին տիրում. մի տեղ թույլա-
տրելի էր երրորդ աստիճանի խնամեական պատկ,
մի ալ տեղ նոյնիսկ քենու վրա կարելի էր ամուսնա-
նալ: Գերմանական կայսրութեան մէջ, ինչպէս
արդէն տեսանք, օրէնսդրական կարգով այդ խառ-
նաշփոթութիւններին վերջ է տրւած՝ ընդհանուր
կանոնների հրատարակմամբ:

գ. Ամուսնանալ չեն կարող խալառ.— 1) կոյ-
սերը, 2) կուսակրօն կամ վանական հոգևորակա-
նութիւնը և 3) կրկնամուսնութեան իրաւունքից
զրկուած են աշխարհի հոգևորականները— քահա-
նաները, քարկաւագները՝ քանի այդ կոչման մէջ
են և կամ ուզում են այդ կոչման մէջ մնալ:
Այն դէպքում, եթէ յիշւածներից որ և է մէկն ա-
մուսնանայ, կամ պէտք է պատկը անվաւեր, լուծ-
ւած համարել և կամ կարգը պիտի լուծել:

է. Պատկի վաւերականութիւնը.— Պատկը վա-
ւերական է, եթէ կալացել է եկեղեցում, վկանե-
րի ներկայութեամբ և քահանաների ձեռքով՝ եկե-
ղեցու թույլատրած կանոնների համաձայն: Պատկի
իբր գործողութիւն կատարւած լինելու և ցուցա-
կադրելու իրաւունքը բուզանդական կայսրութեան
մէջ վերջնականապէս տրւած էր եկեղեցուն և
եկեղեցական վարչութեանը: Հայաստանումն էլ
պատկն իբր եկեղեցական— կրօնական— արարողու-
թիւն, եկեղեցու իրաւասութեան է ենթարկւած
եղել և է: Ռուս. պետական օրէնքով քրիստոնեա-
ների պատկների արձանագրութիւնը անում և
պահպանում է իւրաքանչիւր գաւառութեան ամեն

մի եկեղեցու միաբանութեան ձեռքով: Այն երկրներում, ուր քաղաքացիական պսակն է մուտք գործել՝ պսակն ու նրա արձանագրութիւնը վերապահւած է քաղաքական իշխանութեան:

4) Թէ ինչո՞ւ Հայ եկեղեցին խնամախօսեալն եւ կնքահայրութեան աստիճաններ չէ որոշել. — Երբ սա խիստ ուշագրաւ բան է: Երբ տեսնում ես, որ նա պարբերաբար, ժողովների միջոցով ի միջի այլ եկեղեցական խնդիրների կարգաւորում է և արենակցական չհասութեան խնդիրները: Երբ տեսնում ես, որ նա մէկը միւսի ետեւից այդ չհասութեան աստիճաններն երրորդից մինչի վեցերորդն է հասցնում՝ թույլ տալով ամուսնութիւն եօթներորդ աստիճանում, բնականաբար հարց է ծագում, թէ ինչպէս է, որ Հայ եկեղեցին մօռացութեան է տւել նոյնպիսի միջոցներ ձեռք առնել նաև կնքահայրութեան և խնամութեան պսակնիրի վերաբերմամբ: Եւ արդեօք սա մօռացութեան գործ է, թէ կամովի անուշադրութիւն, որով կարծես ասելիս լինին, թէ կարիք չեն զգացել այդպիսի արգելքների: Տեսնենք. —

Ինչպէս արդէն տեսանք, արեւմուտքում, Յունա-Բուզանդական եկեղեցում չորրորդ դարում արդէն արգելւում էր երրորդ աստիճանի արենակից ազգականների պսակները, որի արձագանքն ենք հաշւում Ներսէս Սեծի հրաւիրած Աշտիշատի ժողովի որոշումը, թէ մերձասրների հետ չպէտք է պսակւել: Երրորդ աստիճանի արենակցական պսակի արգելքը և չորրորդի թույլատուութիւնը պետական

օրէնքով հաստատեցին Թէոդոս մեծի յաջորդները, և պարտադիր արին: Դրանից տասնեակ տարիներ յետոյ նոյն արգելքը կրկնեցին Նահապիվանի ժողովի կանոնները: VII դարի վերջերքին 692 թւին Բուզանդական եկեղեցին արգելեց IV աստիճանի արենակցական և IV աստիճանի խնամեական պսակները: Մօտ 80 տարի յետոյ Հայ եկեղեցու ազգային ժողովը (Պարտաւ քաղաքում 771 թ.) անխախտ հետեւելով հարեան եկեղեցու որոշմանը, արգելում է պսակ կատարել չորրորդ աստիճանի արենակցութեան դէպքում: Յունական և Հրեոմէական եկեղեցիները մինչի XIII-րդ դարու սրկղրները այդ արգելքները բարձրացրին մինչի VIII-րդ աստիճանը: Հայոց եկեղեցին 1243 թ. մօտաւորապէս, բարւոք համարեց այդ արգելքը հասցնել մինչի վեցերորդ աստիճանը՝ եօթներորդը թույլ տալով: Այս զուգահեռական ընթացքը չենք կարող պատահական հաշւել այն գլխաւոր պատճառով, որ չենք կարող ուրանալ մեր յարաբերութիւնները դէպի արեւմուտքը. չենք կարող ուրանալ, որ մինչի այդ ժամանակների մեր լաւագոյն հոգեւորականներն ու կրթութեան տէր անձինք բուզանդական ուսմունքով և գիտութեամբ էին սնւած, ուստի և շատ բնական էր, որ կանոնական այդ խնդրում Հայ եկեղեցին հետեւէր արեւմուտքին և նրանից կտրւէր օրինակներ վերցնէր: Արենակցական չհասութիւնների վերաբերեալ մեր եկեղեցու արգելքներն արդիւնքն են արեւմուտքի ազդեցութեան: Բայց չէ որ նոյն արեւմուտքը այդ-

պիտի կանոններ է դրել և կնքահայրութեան և խնամութեան համար, որ արգէն մենք առաջ ենք բերել: Ինչպէս որ, Պարտաւի ժողովականները հետևողութեամբ Տրուլեան ժողովի որոշման, արգելք են դնում արենակցութեան չորրորդ աստիճանի պատկների վրա, իսկ նոյն ժողովի խնամեալիան չորրորդ աստիճանի պատկի արգելքն անուշադիր են թողնում: Գուցէ կասկած լինի, որ այդ եկեղեցու ժողովների կանոնները յայտնի չեն եղել Հայերին. բայց սա զուր է, որովհետև այժմ գոյութիւն ունեցած ձեռագիր կանոնագրքերը զրա հակառակն են ապացուցանում:

Անկասկած է, որ XIII դարի կիսին, երբ Սոս ժողովի մէջ արգելք էր դրւում արենակցական վեցերորդ աստիճանի պատկի համար, ժամանակի հայ եկեղեցու հայրերին յայտնի են եղել օտար եկեղեցիների կանոնները:

Արենակցական աստիճանների վրա արգելք դնող ժողովները չէին կարող մոռանալ եկեղեցու համար այնքան նշանաւոր կնքահայրութեան չրհասութեան և խնամեալիան պատկները: Այո չէին կարող մոռանալ, մի հանգամանք՝ որ մեզ բերում է միակ հնարաւոր եզրակացութեան թէ, Հայ եկեղեցին չէ ցանկացել այդ օրինակ պատկների համար արգելքները շատացնել՝ թողնելով իւրաքանչիւր պատկողի խղճին՝ ամուսնանալ իր ստանկի հետ թէ ոչ, որին իրեն որդի է համարում ըստ հոգւոյ. իր սանիկին կին ուզել իր որդու համար, թէ ոչ, որ գէպքում իր ըստ հոգւոյ զա-

ւակը կին պիտի դառնար իր ըստ մարմնոյ որդուն: Կամ թէ առնել երկու քոյր իր երկու որդիներին (III աստիճ. խնամութիւն), որով երկու քոյր մի ընտանիքի անգամ էին դառնում, լինելով երկու եղբօր կին և այլն և այլն: Սոցա հետ ամուսնութիւնը մերձաւորի անկողին պղծել չի հաշւել հայ եկեղեցին, ուստի և արգելքներ, կանոնական սահմանադրութիւններ չէ արել: Այլ բան է արենակցական ամուսնութիւնը. այնտեղ ի ծնէ մի ընտանիքի անգամներ պիտի մերձենային միմեանց, մի անկողին պիտի մտնէին. եկեղեցին չէր կարող զիջող լինել այս խնդրում և իրօք նա արգելքներ դրել է. նա սահմանել է որ մի եղբօր թոռը առնի միւս եղբօր թոռնորդուն և ուրիշ ոչինչ: Հէնց նոյն իսկ այս խնդրում, մինչ միւս եկեղեցիները խստութիւնը բարձրացնում էին մինչի եօթներորդ աստիճանը և աւելի հեռուն նոյն իսկ, բայց Հայ եկեղեցին առանց ժողովների որոշման լուռ կերպով ասել է, բաւական է խնամութեան համար Մովսեսական օրէնքը, նրանից բարձրը, հեռուն, ով ինչպէս կամենայ: Եւ իրօք ինչ արգելք կա՞րող է լինել երրորդ և մանաւանդ չորրորդ աստիճանների խնամութեան պատկների համար: Մեր եկեղեցին կանոնական որոշումներ, արգելքներ չի դրել ոչոք համար, ուստի և թույլատրելի պիտի լինին:

Մեզ յայտնի են շատ գէպքեր, որ Ամենայն Հայոց Հայրապետ Մկրտիչ I-նը թույլ է տւել երրորդ աստիճանի և նամանաւանդ չորրորդ աստիճանի խնամեալիան չհասութեան պատկներ: Այդ

գէտքերը ցոյց են տալիս, որ կեանքն ինքը վերացնել է ձգտում ալդ արգելքները, որ եկեղեցու վարչութիւնն առանց իրաւունք ունենալու գրել է իր առաջ, քանի որ ալդ արգելքները եկեղեցու լրութեամբ չեն սահմանւած: Դոքա այնպիսի պահանջներ են որ պիտի բաւարարութիւն տալ, ինչպէս և խոհեմ կերպով բաւարարութիւն է տալիս Ազգիս Ներկայ Կաթողիկոսը, սակայն ալդ բաւարարութիւնը ՚ի միջի այլոց, կամ իբր բացառութիւններ չպէտք է անել, այլ մի ընդհանուր կանոն: Այստեղ Հայրապետների իրաւասութեան խնդիր չի կարող ծագել այն պատճառով, որ Հայ եկեղեցու ժողովներն արգելք չեն գրել, որ ալդ արգելքը վերացնելու խնդիր ծագի ու գրա հետ էլ իրաւասութեան գործ. այլ միայն եղած կանոնների բացառութիւն, աւելի ճիշտն ասած ճշմարիտ անշեղ գործադրութիւն՝ և ահա երրորդ և չորրորդ աստիճանի խնամեական պատկերների արգելքը ինքնիրեն վերացած է: Ալդ արգելքը գրել է մի սովորութիւն, մի Հայրապետ, եկեղեցու մի բարեպաշ վարդապետ, իսկ այն, ինչ սահմանել է մասնաւոր ձեռքով, կարող է եկեղեցու ծայրագոյն մի Հայրապետ վերացնել նոյն իրաւունքով, որ իրենից առաջ է նոյնպիսի մէկը սահմանել, միայն թէ իւրաքանչիւր ալդպիսի մի գործողութիւն լինի Հայ եկեղեցու ժողովների իրաւասութեամբ որոշւած խնդիրների շրջանակում անպայման կերպով որովհետեւ Հայոց Հայրապետը ալդ ժողովների, Հայ եկեղեցու լրութեան սահմանած կանոնների, դա-

ւանութեանց, կարգերի և այլն աւանդապահն ու ծայրագոյն հսկողն է միայն:

Դառնալով բուն խնդրին, կրկնում ենք, Հայ եկեղեցին ըստ մեր հայեցողութեան, կարիք չէ զգացել դժւարութիւններ լարուցանել կրնա հայրութեան և խնամութեան պատկերների համար՝ սահմանելով կանոնական արգելքներ:

5) Թէ ինչպէս պիտի որոշել չհաստատեան որ և է պատկի աստիճանները. — Խօսելով հաս ու հհասի մասին, մեր գործը ըստ կարելոյն լրիւ չէր լինի, եթէ մենք չցոյց տայինք գործնականօրէն, թէ ինչպէս պէտք է հաշուել չհաստատեան ճիւղագրութեան աստիճանները: Ուստի ստորևում առաջ կրերենք բացատրութիւններով հանդերձ հնարաւորին չափ շատ և բազմատեսակ ճիւղագրութեան օրինակներ, լատկապէս ուշադրութիւն դարձնելով բարդ ձևերի ճիւղագրութիւնների վրա:

ա. Արենակցութեան ճիւղագրութեան աստիճաններ. — Արենակցական կամ ազգականութեան ճիւղագրութեան աստիճանները հաշուում են երկու տեսակ, մէկն ուղղագիծ՝ վերեւից ներքև և ներքևից վերև, կամ ծագմանկէտից վար որդին ու թոռներն և այլն և վարի աստիճաններից — թոռներից դէպի հայրերն ու պապերը — դէպի ծագման կէտը, իսկ միւսը կողմնակի գծերով:

№ 1. ուղղագիծ օրինակ Կիւակոս (հայր) 1. ասիժան.
 1
 Յովհաննէս (որդի) 2. ասիժան.

Տիրուհի (թոռ) 3. ասիման.

Դուրգեն (թոռնորդի) 4. ասիման.

Մարիամ (թոռանթոռ) 5. ասիման.

Սմբատ (ծոռնի) 6. ասիման.

Մկրտիչ (ծոռնորդի) 7-րդ ասիման եւ ալն.

Ուղիղ գծով արենակցական աստիճաններից եւ ոչ մի անհատ չի կարող ամուսնանալ ոչ ստորե գտնուած եւ ոչ դէպի վեր եղած միւս սր եւ է անհատի հետ. այսինքն հայրը չի կարող ամուսնանալ իր աղջկայ, իր թոռան, թոռնորդու եւ ալն հետ, նոյն եւ մայրը. ինչպէս եւ թոռը չի կարող ամուսնանալ իր պապի, պապի հօր, պապի պապի հետ: Այս կանոնն ընդհանուր է բոլոր քրիստոնեայ ազգերի, մահմետականների, հրէաների համար:

Արենակցական աստիճանների հաշուելու երկրորդ ձևը կողմնակի գծով ծնունդներինն է: Այդ գծով հաշուում են մի հօրից սերած երկու եղբայրների կամ քույրերի սերունդները. այսպէս.

№ 2.

(Հայր) Կիրակոս

Սմբատ (1 ասիման) Գրիգոր (1 ասիման).

Մանուկ (2 ասիման) Մինաս (2 ասիման).

Աշխէն (3 ասիման) Մնացական (3 ասիման).

Արենակցական չհաստատեալ նկարագիրն առնելիս ասացինք, որ Ստի ազգային ժողովի կանոնով

արգելւում է արենակցական վեցերորդ աստիճանի պատկը, եւ թալլ տրւում է թոռնորդը:

Եղբայրներ.

№ 3. 4, Յովհաննէս—5, Յարութիւն

3, Մինաս 6, Սմբատ.

2, Սարենիկ 7, Մարիամ

1, Յովսէփ

կարող եւ առնել.

Քոյր եղբայր

№ 4. 3, Մարիամ—4, Յարութիւն

2, Գրիգոր 5, Արշակ.

1, Ասդիկ 6, Յովհաննէս

կամենում եւ առնել.

№. № 3 եւ 4 օրինակներից առաջինն արենակցական եւ թոռնորդ աստիճանի ճիշդագրութիւն է, ու թոլլատրելի — թոռնորդին առնում է եղբոր թոռանը: Երկրորդ օրինակը վեցերորդ աստիճանի արենակցութիւն է, որ անթոլլատրելի է — քույր եւ եղբոր, երկու եղբոր կամ երկու քույր թոռներն իրար չեն կարող առնել: Չեն կարող իրար առնել (№ 3 օրինակ) Սաթենիկը Սմբատին (հինգերորդ աստիճան), Մարիամը Յովհաննէսին (չորրորդ աստիճան) եւ ալն:

Եկեղեցու ընդունած ճիշդագրական աստիճանները հաշուելու կանոնով մի գոյղ ամուսիններ մի սրբոտ, մի աստիճան են: Վերեւի բերած օրինակները

նակները ցոյց տւին, որ միւսնոյն հօր երկու որդիքը, հօր նկատմամբ առաջին աստիճանն են, նրանց որդիքը երկրորդ և այլն, ուստի և եթէ որդին ամուսնացած է նրա կինն իր հօր համար առաջին աստիճանի չհաս է. և որովհետեւ պատկաճները արեւակիցներ են հաշուում իրենց ծնողաց համար ինչպէս և ուղղադիժ բոլոր ազգականներին, այդ պատճառով էլ եղբօր կինը եղբօր համար նոյն աստիճան է արեւակցութիւն է համարուում ինչ որ եղբայրը: Եղբօր մահից լետոյ նրա կինը չեն կարող առնել ոչ նրա եղբայրը, ոչ եղբօր որդին, ոչ թուռ, թուռնորդին և այլն, որովհետեւ դրանց համար նա արեւակից է: Կինը մեռելուց լետոյ փեսան չի կարող առնել իր քենուն, նրա հօրաքրոջը, մօրաքրոջ նրանց աղջիկներին, հօրեղբօր աղջկան, աներորդու աղջկան և այլն: Այդ ազգակցութիւնը չի տարածուում փոխադարձաբար հարսի ու փեսայի ազգականութեան վրա, այնտեղ նոքա փոխադարձաբար կարող են ամուսնանալ, որ լինում է արդէն խնամութիւն՝ թոյլաբերի բոլոր աստիճաններում:

Մինչի այժմ առաջ բերած օրինակները ցոյց են տալիս, որ ճիւղադրութիւն կազմելիս և աստիճաններ որոշելիս, նախ և առաջ իրար տակ պիտի ծննդեան կարգով գրենք հօրից սկսած մինչի մեր ցանկացած ծնունդը, օրինակի համար (№ 3) Յովհաննէսի թուռնորդին Յովսէփը ուղում է պատկեր. նախ գրում ենք իրեն, լետոյ հօրը, լետոյ պապին և լետոյ պապի հօրը, որի եղբօր թուռնը ինքը

պիտի առնի ապա գրում ենք նրա եղբօր, նրա որդու և ապա նրա թուռնը Մարիամին — հարսնացուին: Այսպէս գրելուց լետոյ նախում ենք թէ քանի ծնունդ ենք ստացել. այդ հաշուով էլ, որքան ծննունդ ենք ստացել, այնքան էլ աստիճան կլինի: Ասել է այդ հաս ու չհասի մէջ որքան ծնունդ կայ, այնքան էլ աստիճան: Արեւակցական ազգականութեան մէջ, թէ Ստի 1243 թ. ժողովի կանոնով և թէ վերջերքս Սմեռայն Հայոց Հայրապետի կոնդակով, որ մուսացութեան տւած ազգադիր կարգը վերականգնեց, պսակ կատարելիս երկու կողմնակի զժերով վեց ծննունդ պիտի հաշուել որեց լետոյ եօթներորդ ծնունդը վեցերորդին հաս է:

2) Այժմ անցնենք կնքահայրութեան շրջանութեանը: Քրիստոնէական եկեղեցու հնաւանդ սովորութեան համաձայն կնքահայրութիւնը հաշուում է հոգևոր արեւակցութիւն, որ գնում է աւագանի մկրտութեամբ ուստի և իբր արեւակցութիւն ըստ հոգւոյ՝ դրանց — կնքահօր և կնքամօր, կնքահօր և սանիկի և այլն մէջ պսակ թուրաբերի չէ: Բերենք օրինակներ. —

Բառ	սանամեք.	Բառ	սանիկ.
№ 8. 2, Կարսպեց Եղիսաբեթ	№ 9. Վարդան 4, Անուշ 3,		
1,	3, Ծուռանիկ	1,	3, Ծուռանիկ
1,	3, Ծուռանիկ	1,	3, Ծուռանիկ

Առաջ բերած ճիւղադրութիւնների համաձայն 1) Կարսպեթ չի կարող առնել իր կնքամօրը — Եղիսաբեթին, և ոչ էլ իր սանիկ Ծուռանիկին, 2) Յարութիւնը չի կարող առնել Եղիսաբե-

թիւն և ոչ էլ Շուշանիկին, որ իր հօր սանիկն է, և իր քույրացուն ըստ հոգևոց արենակցութեան: 3) Վարդանը չի կարող առնել իր սանիկ Անուշին և ոչ էլ նրա աղջիկ Լուսիկին. 4) Յակովբը չի կարող առնել Անուշին. 5) Յակովբը կառնի Լուսիկին, որ չորրորդ աստիճանի հոգևոր ազգակցութիւն է: Շատ առաջներում մեր մեջ այդ էլ չբնականութիւն էր: Երրորդ աստիճանի կնքահայրութեան չհասութեան թույլատրելի լինելու մասին արդէն ասել եմ, ասել եմ և այն, որ այդպիսի պսակների թույլատուութիւնը Հայրապետական իշխանութեան գործ է: Ինչպէս արենակցական №№ 4 — 7 օրինակներում, այնպէս էլ կնքահայրական արենակցութեան մեջ չհասութիւնը վերաբերում է քաւորի և սանամօր ու նրանց սերնդներին և ոչ կողմնակի ազգականներին, այսինքն քաւորի եղբայրներին և քույրերին, ինչպէս և սանիկի եղբայրներին, քույրերին և առհասարակ այլ ազգականներին: Սանիկի քույր ու եղբայրը, եթէ սանիկներ չեն, նոյն քաւորի որդոց, եղբայրների և աղջկերանց կառնին առանց արգելքի. իսկ աւելի հեռավոր ազգականների հետ պսակելիս որ և է արգելքի մասին խօսք մինչև իսկ չի կարող լինել:

3) *Խնամեական չհասութիւն.* — Խնամեական չհասութիւնը խիստ բազմաթիւ տեսակների է բաժանուում՝ խառնովինդոր ճիւղաւորութեամբ: Մենք կաշխատենք հնարաւոր եղածին չափ շատ և բարդ ճիւղազրուութեան օրինակներ տալ: Խնամեական ճիւղազրուութիւնը լինում է պաշտ, երբ երկու իրար

հետ ազգակցական կապ չունեցող ընտանիքների որդին ու աղջիկը կամենում են ամուսնական կապով միանալ. և կրկնակի, երբ երեք ընտանիք են նոյն կապերով կապուում իրար հետ: Բերենք օրինակներ. —

Եղբայրներ	Բայր և Եղբայր
№ 5. 1, Մինաս—2, Յովսէփ 3, Կարապետ—4, Շուշանիկ	
ա ու ե լ է	

№ 6. 2, Մինաս—Յովսէփ 4, Կարապետ—3, Շուշան.	
1, Մխիթար	
ա ու ե լ է	

Առաջին դէպքում կազմուում է չորս աստիճանի խնամութիւն, երկրորդ դէպքում հինգ աստիճանի:

Եղբայրներ	Եղբայր և Բայր.
№ 7. 2, Մինաս—3, Յովսէփ 4, Կարապետ—3, Շուշանիկ	
1	ա ու ե լ է
1, Գեորգ	6, Անուշ.
կամենում է առնել.	

Եղբայրներ	
№ 8. 1, Գասպար—2, Մեխակ 3, Ասղիկ—4, Արաւ.	
	5, Սարգիսիկ 6, Մարիամիկ
ա ու ե լ է	
կամենում է առնել.	

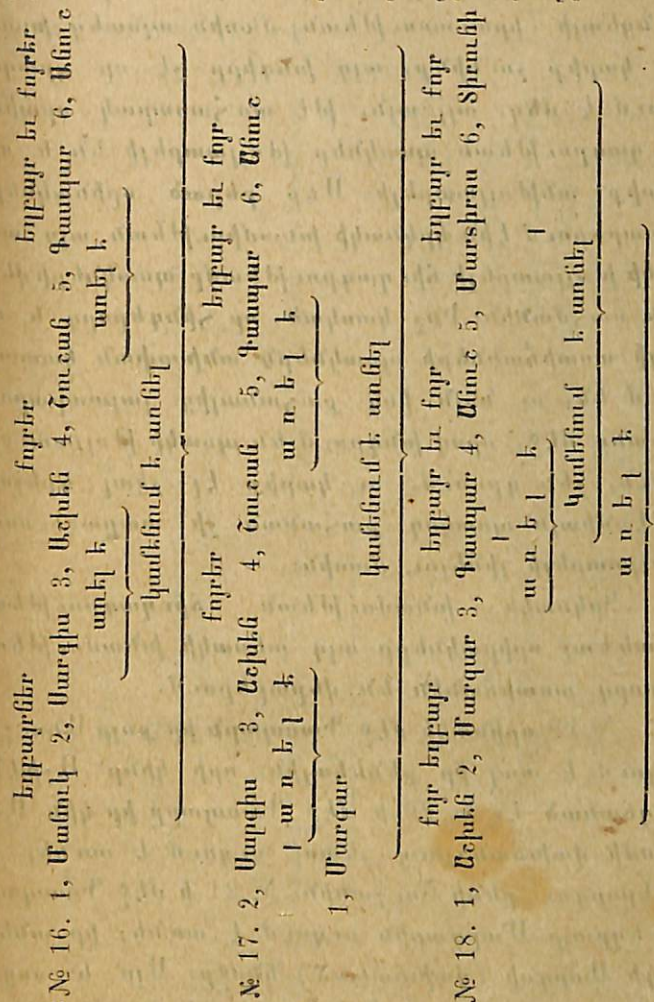
№ 14 և 15 օրինակների մէջ խնամեալան չհասութեան չորրորդ աստիճանի ճիւղադրութիւններ են: № 14-ի մէջ երկու քույրերից Շուշանի աղջիկ Հայկանուշին առել է Մեխակը, միւս քույր Աննան կամենում է առնել իր քրոջ աղջկայ ամուսին Մեխակի պրի հօրը — Յովհաննէսին, որ անթույլատրելի է: № 15-ի մէջ մի եղբայրը — Յովսէփն առել է երկու քույրերից Սրբուհուն իսկ միւս եղբայր Սրտաշէսը կամենում է առնել իր եղբօր քենու Սօնայի աղջկան — Աշխէնին, որ դարձեալ անթույլատրելի է:

Մինչի այժմ առաջ բերածս օրինակները խնամութեան պարզ ճիւղադրութեան էր վերաբերում, այժմ անցնինք կրկնակի խնամութեան թույլատրելի և անթույլատրելի աստիճաններին:

Ստորևում առաջ բերածս ճիւղադրութիւնները ցոյց կտան պարզ կերպով, որ այդ տեսակ ճիւղադրութիւններով կապւում են խնամութեամբ երեք տարբեր ընտանիքներ:

№ 16-ի մէջ Գասպարն իր քույր Անուշին կամենում է տալ իր քենակալ Սարգսի եղբայր Մանուկին, որ կրկնակի խնամութեան չորրորդ աստիճանն է: № 17-ի մէջ Գասպարն իր քույր Անուշին կամենում է տալ իր քենեկալի կամ քենու որդի Մարգարին, որ նույնպիսի խնամութեան չորրորդ աստիճանն է: № 22-ի մէջ Գասպարն իր աներ որդի Մարտիրոսին առնում է իր քրոջ — Անուշի տալ Աշխէնին կամ որ նույնն է, Մարտիրոսն առնում է իր փեսայ Գասպարի քրոջ (Անուշ)

տալին, որ դարձեալ կրկնակի խնամութեան չորրորդ աստիճանն է: Անցնենք օրինակներին: —

Այս բոլոր զեպքերում, ինչպէս և նոյն չորրորդ աստիճանի զանազան ալ ձևերի ճիւղադրութեանց ժամանակ պոսակը թույլատրելի է սակայն

№ 22. 1, Մարգիս 2, Աշխեն (վախճ.) 3, Շուշան 4, Փասպար 5, Անուշ	տոնայ եր	եղբայր եւ քոյր	եղբայր եւ քոյր	կամենում է առնել.	6, Սոֆա.
№ 23. Մարգիս 2, Մարիամ (վախճ.) 3, Աշխեն 4, Շուշան 5, Փասպար	ա ա ե լ ե ռ	եղբայր եւ քոյր	եղբայր	կամենում է առնել.	6, Աննա
№ 24. 1, Մարգիս 2, Մարիամ 3, Աշխեն 4, Փասպար 5, Մարգար	ա ա ե լ ե ռ	եղբայր եւ քոյր	եղբայրներ	կամենում է առնել.	6, Միքայ.

№ 22 օրինակի մէջ Պատարն իր քրոջ աղջիկն է տալիս իր ալրի քենեկալին: № 23-ի մէջ Պատարը (ալրի) առնում է իր աներորդու քենու աղջկան: № 24-ի մէջ Պատարն իր եղբոր որդուն առնում է իր վախճանած աներ որդու կնոջը: Երեք

ղէպքն էլ կրկնակի խնամութեան չորրորդ աստիճանի ճիւղագրութիւններ են և թույլատրելի:

Աւելորդ եմ համարում ոչ միայն օրինակներ բերել ալդալիս խնամութեան աւելի շատ—հինգերորդ և վեցերորդ աստիճանների ճիւղագրութիւններ, ալ և մանրամասն բացատրութիւններ անել, որ ալդալիս աստիճանների խնամութեան պսակները թույլատրելի է. դա նարդ է ու հասկանալի, որովհետեւ, եթէ չորրորդ աստիճանը թույլատրելի է, ուրեմն հետեւեալ աւելի շատ աստիճանների մասին արգելքներ չեն կարող լինել:

Արեւակցութեան և կնքահայրութեան աստիճանները որոշելիս, ինչպէս տեսնաք, ղեկավարւում ենք մի սկզբունքով — որքան ծնունդ կալ տալք բերւած ճիւղագրութեան մէջ, այնքան էլ աստիճան հաս ու չհասի, մինչդեռ խնամութեան ճիւղագրութիւնների աստիճանները հաշւելիս տարբեր սկզբունքի ենք հետեւում: Արեւակցական ճիւղագրութեան մէջ № 4 օրինակի առթիւ արդէն ասել ենք, որ մի զոյգ ամուսիններ հաշւում են մի աստիճան — մի պարտ: Խնամութեան պարզ ճիւղագրութեան (օրինակներ 5—15) միայն մի զոյգ ամուսնացածներ կան, ուստի և, եթէ մեզ տւել են խնամութեան անորոշ աստիճանի ճիւղագրութիւն, հաշւելու համար թէ հաս է, թէ չհաս, մենք նախ պիտի հաշւենք թէ քանի ծնունդ կալ (օր. № 8—10). և որովհետեւ խնամութեան պարզ ճիւղագրութեան մէջ միայն մի զոյգ ամուսնացածներ կան, ուստի և մէկի միացած

լինելով գառնում է հինգ, ասել է մեզ տւած ճիւղադրութիւնը հինգերորդ աստիճանի խնամութիւն է: Այդ հիման վրա էլ, եթէ խնամութեան պարզ ճիւղադրութեան մէջ ծնունդները հինգ են, ասել է չորրորդ աստիճանն է, եթէ եօթն է, ասել է վեցերորդ աստիճանը: Պարզ ասած խնամութեան աստիճանները որոշելիս պիտի հաշւենք նախ ծնունդները, ստացած թւից մէկը դուրս գալով, ինչ որ մնաց ասել է այդ խնամութիւնն այդքան աստիճանի է:

Խնամութեան բարդ ճիւղադրութիւնների մէջ, ինչպէս առաջ բերածս օրինակները ցոյց են տալիս, երկու զուգ ամուսնութիւն կայ, ուստի և հետեւելով նախընթաց որոշումներին, եթէ մեզ տւած է խնամութեան բարդ ճիւղադրութիւն նախ պիտի հաշւենք, թէ քանի ծնունդ կայ, ստացած թւից պիտի հանենք երկու — որովհետեւ ծնունդներից երկուսը կապւած են արդէն ամուսնութեամբ — որքան մնաց, այնքան էլ աստիճան կլինի: Օրինակ № 18-րդ ճիւղադրութեան մէջ ծնունդ կայ, նրանցից երկու զուգը — Սարգիսն ու Աշխէն, և Շուշանն ու Գասպարը միացած են ամուսնութեամբ, ուստի և կազմում են մի մի աստիճան: Մնացածներից Մանուկն ու Անուշը, որ ուզում են իրար առնել, երկու ծնունդ են, ուրեմն երկու աստիճան. այդ երկու աստիճանի վրա աւելացնելով երկու զուգ ամուսնութիւնից առաջ եկած երկու աստիճանը՝ կստանանք չորս աստիճան: Ծնունդը վեց էր, ստացանք չորս աստիճան,

որ առաջ եկաւ երկու զուգ ամուսնացածներին երկու պորտ, կամ երկու աստիճան հաշւելուց: Աստեղից ուրեմն ընդհանուր կանոն. — կրկնակի խնամութեան հաս ու չհասի աստիճանները որոշելիս, նախ պիտի հաշւել, թէ քանի ծնունդ կայ և ապա ստացած թւից հանել արդէն ամուսնացած զուգերի թիւը, ինչ որ մնաց, այնքան էլ աստիճան է տւած կրկնակի խնամութեան ճիւղադրութիւնը:

4. *Խորդուծիւն*. — Մի քանի խօսք էլ խորդութեան մասին: Խորդ են կոչւում այն ծնունդները, երբ նոքա միեւնոյն հօրից կամ միեւնոյն մօրից չեն այլ տարբեր: Կան նա և որ խորդ են և հօրից և մօրից. դոքա այսպէս ասած հետ բերովի, այսինքն այլի մօր հետ եկած աղջկերքն ու տղայքն են, որոնք իրենց խորդ հօր առաջին կնոջից եղած տղաների համար կլինին իսպառ խորդ:

Մովսէսական օրէքով խորդ եղբայրներն ու քույրերը առհասարակ չէին կարող ամուսնանալ. ինչպէս և որդին չէր կարող առնել իր խորդ մօրը. խորդ հայրը խորդ աղջկան, նրա դստերը փեսան զոնքանչին և ուլն:

Հռոմէական օրէնքով խորդ մայրը չէր կարող առնել խորդ աղջկայ ամուսնուն և խորդ հայրը՝ խորդ որդու կնոջը:

Գերմանական ներկայ գործադրող օրէնքով խորդ եղբայրներն ու քույրերը չեն կարող ամուսնանալ իրար հետ. ինչպէս և խորդ հայրը խորդ

աղջկայ, խորդ մայրը խորդ որդու, փեսան զոն-
քանչի հետ և կեսրարը հարսի հետ:

Թէ յունա-բուզանդական և թէ այժմ Ռուս,
եկեղեցիների կանոնով թոյլատրելի են կրկնակի
խնամիրութեան երրորդ աստիճանների պատկները,
որի մէջ մտնում է նա և խորդութիւն:

Հայոց եկեղեցին, նամանաւանդ առաջներում,
խիստ էր վերաբերում խորդութեան խնդիրին՝
նրան համարեա թէ հաւասար դնելով արենակ-
ցութիւնը: Ինչպէս բոլոր եկեղեցիները, այնպէս
էլ Հայ եկեղեցին ընդունում է Հին-Ուխտի առա-
ջարկած խորդութիւնների չհասութիւնը:

Կանխատորեաների և Սինոգի վերջին տարի-
ների գործողութիւնները ցոյց են տալիս, որ Հայ
եկեղեցու վարչութիւնը հնարաւոր է համարում
արենակցական ճիւղագրութեան մէջ վեցերորդ աս-
տիճանի պտակը թոյլ տալ, եթէ պատկողների մէջ
խորդութիւն կայ հօր կողմից կամ մօր կողմից:
Այսպէս.—

№ 25. Ալմաստ		Յակովբ		Շուշան (վախճանեալ)	
առեւէ		առեւէ		էր	
3, Դրիգոր				4, Յովնաննա	
1				1	
2) Մանուկ				5, Արեակ	
1				1	
1, Անս				6, Մարիամ	
կամենում է առնել					

Նոյնը կարող է և մօր կողմից խորդ լինել: Սովոր-
ութիւն է գառած հօր կողմից խորդ լինելուն

առելի նշանակութիւն տալ. և եթէ մէկը հօր
կողմից է խորդ, դա խիստ թուլացնում է արե-
նակցական կապերը: Եւ իրօք, տարբեր մայրերից
ծնածները լինելով մի հօր զաւակներ, կրում են
նոյն անունը, ու ժառանգում հաւասարապէս հօր
կալքն ու ստացածքը, մինչդեռ խորդ հայրերի
ժառանգները, թէև ծնում են մի հօրից, սակայն
կրում են ամենն իր հօր անունը և դասակարգւին
կոչումը ու ժառանգում իրենց հայրերին, չունե-
նալով խորդ հօր ստացածքի վրայ և ոչ մի իրա-
ւունք: Այսպէս ուրեմն, կեանքն ինքը ցոյց է տա-
լիս այդ տարբերութիւնը և մօն տալիս դէպի
խորդ որդիների տարբեր վերաբերմունքին: Անշահ
է այստեղ լիշելը, որ հօրից խորդ եղբայրներն
ու քոյրերը հաւասար կերպով ժառանգ են իրենց
մօր անձնական կարողութեանը:

Սովորութի օրէնքով մեր մեջ հօրից և մօրից
խորդ որդիքը իրար չեն առնում.—

№ 26. Աննա, կին 2, Մարգարի. Մրբունի, կին Վարդանի		(վախն.)		1 առել է		3, Աւիսն	
				1, Արսաւէ		չի կարող առնել.	

Այս օրինակը ցոյց է տալիս, որ Մարգարն իր
առաջին կնոջից ունի մի որդի Արտաշէս անունով:
Կրկին Աննայի մահից յետոյ առնում է այլի Սրբ-
ուհուն, որ իր նախկին ամուսին Վարդանից ունի
մի դուստր՝ Աշխէն անունով: Այս դէպքում, երբ
Մարգարն առել է Սրբուհուն, նա իր որդի Ար-

տաշէսի համար խորդ մայր է, իսկ Աշխէնը խորդ մօր աղջիկ, որ խնամեաւան երրորդ աստիճանն է: Աշխէնին չի կարող առնել նաև Մարգարի եղբայրը, որի համար նա կլինէր խնամութեան երրորդ աստիճանը: Այգպիսի մի պսակի համար Ամենայն Հայոց Հայրապետի լուծմանը (գիտպենաօցիային) պէտք էր գիմել, որ 'ի գէպ է ասել դժուար ձեռք բերելի է:

Հաս կարող է լինել այգպիսի խնամեաւան խորդութեան հետեւեալ ճիւղազրուածիւնը.

3, խորդ՝ հօրից եւ մօրից	
№ 27. 2, Արսաւես	4, Աւիսեհ
1, Միմաս	5, Շուշան
կամեցում է առնել	

Սա հինգերորդ աստիճանի այգպիսի խնամեաւան խորդութեան ճիւղազրուածիւն է, ուր խորդ հայրն ու մայրը, առանց անուանները տալու, իբր մի զոյգ ամուսիններ, մի աստիճան եմ հաշուել:

№ 28. 3, Մարգար 4, Մբուհի (այր եւ կին)
 առել է
 1, Միմաս
 5, Աւիսեհ (նախկին ամուսնուց)
 կամեցում է առնել.

Մինասի եւ Աշխէնի ամուսնութիւնը կլինի չորրորդ աստիճանի խորդութիւն խնամեաւան ճիւղազրուածեամբ պսակ, որ թոյլատրելի է: Բերենք այլ օրինակներ:

№ 29. խորդ մայր 2, Մբուհի—3, Ասղիկ
 1
 խորդ որդի 1, Արսաւես

№ 30. խորդ մայր 2, Մբուհի—3, Ասղիկ
 1
 խորդ որդի 1, Արսաւես—4, Շուշան.

№ 29 օրինակը խորդութեան երրորդ աստիճանի ճիւղազրուածիւն է. Ասղիկին Արտաշէսի խորդ մօրաքույրն է, չհաս է, որովհետեւ երկու քույր չեն կարող հայր ու որդի առնել: № 30-նը կրկնակի խնամութեան չորրորդ աստիճանն է, Շուշանին կարող է առնել Արտաշէսը, Շուշանի մօրաքրոջ խորդ որդին: Շուշանին կարող է առնել և Արտաշէսի հօրեղբօր, Մարգարի եղբօր որդին, որի համար այդ ճիւղազրուածիւնը կլինի պարզ խնամեաւան հինգերորդ աստիճանի չհասութիւն, մինչդեռ Մարիամի եղբօր համար Շուշանը չհաս է, որովհետեւ Շուշանն իր եղբօր — Մարգարի քենու աղջիկն է, ուրեմն չորրորդ աստիճանի պարզ Խնամութիւն:

Բերենք այդ տեսակի խորդութեան մի հետաքրքրական օրինակ. —

ամուս.	ամուս.	ամուս.
№ 31. 2, Աննա 3, Աւոս 4, Սօնա—Վարդ 5, Մարո 6, Գրիգոր		
(վախն.)		(վախն.)
առել էր	առել է	առել էր
1, Աննա կնոջից Արսաւես	7, Աւիսեհ կամեցում առնել	
առնել է		

Այս օրինակի մէջ Մարիամն (1 ծնունդ) առել է Արտաշէսին (2 ծնունդ), որ Աշոտի (3 ծնունդ) առաջի կին Աննայից է (4 ծնունդ)։ նրա եղբայր Գրիգորը (5 ծնունդ) կամենում է առնել Աշխէնին (6 ծնունդ) որ խորդ կեսուր Սօնայի (7 ծնունդ) առաջին ամուսնուց է եղել։

Որոշելու համար, թէ այս զէպքում քանի աստիճանի խնամութեան ճիւղազրուծիւն է, պէտք է առհասարակ խնամութեան ճիւղազրուծեան աստիճանները հաշուելու կանոնը մտնե՞րս բերենք, ուր իւրաքանչիւր մի գոյգ ամուսնութիւն մի աստիճան էինք հաշուում։ Այդ հիման վրա № 31-ը ունի եօթը ծնունդ, որոնց մէջ երեք գոյգ ամուսնութիւն, որը դուրս գալով ստացած ծնունդների թւից, կտեսնենք, որ Աշխէնի և Գրիգորի մէջ չորրորդ աստիճանի խորդութիւն և կրկնակի խնամութեան չհասութիւն կայ, որ թույլատրելի է անպայման։ Այդ նոյն հիման վրայ Մարիամի (1 աստ.) եղբայր Գրիգորը (2 աստ.) կարող է առնել իր քրոջ խորդ կեսուր Սրբուհու (3 աստ.) քրոջ Ալմաստին (4 աստ.)։ Բերենք ճիւղազրուծեան օրինակը՝ աւելի պարզ, տեսանելի անելու համար։

հոյրեր.

հոյր և եղբայր

№ 32. 2, Մարգար 3, Սրբուհի, 4, Ալմաստ 5, Մարիամ 6, Գրիգոր (այրի) առել է կամենում է առնել

1, Արսաւես (որդի՝ Մարգ. առ. կնոջից.)

առել է

որ կրկնակի խնամութեան խորդութեամբ հան-

դերձ չորրորդ աստիճանի ճիւղազրուծիւն է և թույլատրելի անպայման։

Բերենք խորդութեան մի օրինակ։

հոյրեր

№ 33. 2, Սրբուհի 3, Ալմաստ 5, Գրիգոր (այրի) կամենում է առնել

1, Աշխէն (խորդ դուստր 4, Սրբուհու. վայսն.) առել է

հոյրեր

№ 34. 2, Սրբուհի 3, Ալմաստ (վայսն.) 5, Գրիգոր [այրի] առել է

1, Աշխէն [խորդ դուստր 4, Սրբուհու] կամենում է առնել.

№ 33 զէպքում այրի Գրիգորն իր կին Աշխէնի մահից լետոյ կամենում է առնել իր խորդ զոնքանչի քրոջը, որ կրկնակի խնամութեան երրորդ աստիճանն է։

№ 34-ի մէջ Գրիգորը իր կին Ալմաստի մահից լետոյ կամենում է առնել իր հարազատ քենի Սրբուհու խորդ դուստր Աշխէնին, որ դարձեալ խնամութեան խորդութեամբ հանդերձ երրորդ աստիճանի չհասութեան ճիւղազրուծիւն է։

հոյրեր

№ 35. 2, Սրբուհի 3, Ալմաստ 5, Գրիգոր կամենում է առնել

1, Աշխէն [խորդ դուստր 4, Սրբուհու] առել է

ճօրից եւ մօրից խորդ փոքեր.
 № 36, 2, Սրբունի 3, Ալմաստ (վախճ.) 3, Գրիգոր
 ա ու ե լ ե ռ

1, Աւստին (խորդ դուստր 4, Սրբունու)
 կամենում է առնել.

ճօրից մօրից խորդ փոքեր
 № 37. Պօղոս 2, Աղամ 3, Շուշան 4, Մարգարիտ
 ա ու ե լ ե
 կամենում է առնել

№ 35. օրինակի մէջ Մինասն առել է Սլը-
 բուհու խորդ աղջկան՝ Աշխէնին, իսկ նրա հայր
 Գրիգորը կամենում է առնել իր որդու խորդ զոն-
 քանջի քրոջը կամ իր հարսի խորդ մօրաքրոջը, որ
 խորդութեամբ հանդերձ չորրորդ աստիճանի ճու-
 ղագրութիւն է:

№ 36-ի մէջ Գրիգորն առել էր Սլմաստին,
 որի վախճանելուց յետոյ կամենում է առնել իր
 իսպառ խորդ քենի Սրբուհու խորդ աղջկան՝ Աշ-
 խէնին, որ կրկնակի խորդութեամբ երրորդ աստի-
 ճանի խնամիութիւն է:

№ 37-ի մէջ երկու հօրից եւ մօրից խորդ
 քոյրեր կամենում են առնել երկու հարազատ եղ-
 բայրներ:

Բաւական հաշուելով առաջ բերած օրինակ-
 ները, դրանով վերջաւորում եմ այս բաժինն ու
 անցնում հետեւեալ մասերին: Այստեղ միայն կա-
 սեմ, որ պարզ խնամիութեան չորրորդ աստիճանի,

կրկնակի խնամիութեան երրորդ աստիճանի, խնա-
 մութեան եւ կրկնակի խորդութեան եւ առհասա-
 րակ կրկնակի խնամութեան եւ խորդութեամբ եր-
 րորդ աստիճանների եւ արեւակցական վեցերորդ եւ
 խորդութեան արեւակցական հինգերորդ եւ վեցե-
 րորդ աստիճանների պսակների թույլտուութեան խն-
 դիրներն Ամենայն Հայոց Հայրապետի լուծման են
 ենթակալ ու նրան պիտի դիմել: Իսկ մնացեալ
 չհասական բոլոր խնդիրները լուծում են կոնսիս-
 տորիաներն ու Էջմիածնի Սինօդն՝ եթէ տեղական
 իշխանութիւնները տարակուսում են թույլ տալ որ
 եւ է չհասական պսակ:

Այս էլ աւելնորդ չեմ համարում ասել, որ
 առաջ բերած օրինակների մեծագոյն մասը ոչ թէ
 նրա համար են, որ հրահանգեմ թէ ինչ աստի-
 ճանն է թույլատրելի եւ ինչը, ոչ. այլ գլխաւորա-
 պէս նրա համար, որ ցոյց տամ, թէ ինչպիսի բար-
 դութիւններով ճիւղագրութիւններ կարող են պա-
 տահել եւ թէ ինչպէս պիտի կազմել որ եւ է չը-
 հասութեան ճիւղագրութիւն ու ինչպէս հաշուել
 առհասարակ որ եւ է չհասութեան ճիւղագրու-
 թեան աստիճանները:

Հինգերորդ գլխի նկարագրութիւնը ցոյց տւեց,
 թէ պսակւողների առաջ երբեմն ինչպիսի գժուա-
 բութիւններ կարող են հանել՝ հաս ու չհասի մա-
 սին սահմանւած եկեղեցական կանոնները, որոնց
 համեմատութեամբ, միւս արգելքները շատ պարզ
 եւ հասարակ են:

ԱՄՈՒՍՆԱԼՈՒԺՈՒԹԻՒՆ

II

Ամուսնալուծութիւնն եկեղեցական պատկի ամենաճանր և հրատապ խնդիրներից մէկն է որ լուզում է ամբողջ հասարակութիւնների կարծիքներ, սկսած թատերական բեմից մինչի հասարակ խրճիթը, և աղքատի խուղից մինչի արքայական պալատները: Նա դարերի ընթացքում գրադեցրել է լաւագոյն օրէնագէտների և պետական օրէնադիր մարմինների. սակայն այդ խնդրի վերջնական բաւարարութիւն բաժանւել ցանկացող ամուսնացած զույգերի համար դեռ չկայ, այնպիսի մի բաւարարութիւն, որ իդէալական լինի, հաւասար լինի երկուսի համար: Բայց անցնենք ամուսնական իրաւունքի եկեղեցու մէջ ունեցած պատմութեանը՝ ամուսնութեան լուծելի լինելու և չլինելու վերաբերմամբ:

Քրիստոնէական եկեղեցին մի պատճառ էր ճանաչում լուծելու ամուսնութիւնը. դա պոռնիկութիւնն է—ամուսնական անհաւատարմութիւնը: Եկեղեցու հիմնադիրը իսկապէս ամուսնալուծու-

թեան և ոչ մի օրէնք, սահմանադրութիւն չէ արել, այլ ասել է, «Ով կնոջը կարձակէ ոչ նրա անհատարմութեան համար, նա նրա անառականալուն պատճառ կտայ, և ով արձակածը կառնի, նա էլ պոռնկութիւն արած կլինի»: Մտութեանի Աւետարանի (գլ. 5-րդ. հ. 32) այդ խօսքերն ապագայ մեկնիչների համար հիմք է ծառայել հետեւեցնելու, որ Յիսուս սահմանադրել է ամուսնալուծութիւն ամուսնական անհատարմութեան համար: Այստեղ հարկաւոր է ասել, որ նա, ով ասել է ամուսնական կապի համար «Որ Աստուած է զուգել, մարդ չհամարձակւի քանգել», որով ամուսնութիւնը մի Աստուածադիր սրբութիւն, անքակտելի զուգաւորութիւն է հռչակում, նա չէր կարող և չէր սահմանի այդ Աստուծոյ սահմանած կապի լուծումը մարդկանց ձեռքով: Սակայն իրողութիւնն այն է, որ եկեղեցին ընդունել է և ընդունում է ամուսնալուծութիւն: Եկեղեցու բռնած դիրքն ամուսնալուծական խնդրում, մի արձագանք էր կեանքի այն պահանջների, որ թելադրում էր արձակել, հեռացնել իրանից այն կնոջը, որ ամուսնական անկողինն հաւատարիմ չէր մնում, որ պղծում էր ամուսնական կապի սրբութիւնը: Եկեղեցին չէր էլ կարող այլ կերպ վարել բոլոր այն գէպքերում, երբ անհրաժեշտ հարկի մէջ էր գրտնում կեանքի այս և այն առաջ բերած խնդիրների և պահանջների առաջ: Եթէ եկեղեցին, իբր մի պահպանողական հիմնարկութիւն, միշտ չէ էլ ընդառաջ գնացել իր իրաւասութեան շրջ-

ջանում գտնւած խնդիրների նկատմամբ կեանքի, իրականութեան դրած կարիքներին, պահանջներին, սակայն բոլորովին էլ խուլ չէ գտնւել: Ահա ամուսնալուծութիւնն էլ իրականութեան այդպիսի մի պահանջ էր, ու անետաձգելի, անհրաժեշտ պահանջ, որին քրիստոնեայ եկեղեցին ընդառաջ է դնացել և աշխատել բաւարարութիւն տալ նրան: Այլ խնդիր է, թէ արգեօք եկեղեցին իր կանոնական սահմանադրութեամբ կարողացել է լուծել այդ խնդիրն իր բազմատեսակ ուռումներով, թէ նրա գործունէութիւնը սահմանափակել է նեղ շրջանակում, ու նրա ձեռք առած միջոցները, կանոնական կարգերը կիսամիջոցներ են եղել: Սենք լատկապէս այդպիսի գնահատութիւնը թողնում ենք, մեր ասելիքը կայանում է նրանում, թէ եկեղեցին ընդունել է ամուսնալուծութիւնը, թէ ոչ: Ռրան կպատասխանենք, այո՛, քրիստոնեայ եկեղեցին, ի բաց առեալ կաթողիկոսութիւնը, բաժարձակապէս ընդունել է ամուսնիների պսակի լուծումը: Կաթողիկոսութեան մասին էլ, իր տեղում կր տեսնենք, որ պապի իրաւունքների մէջ մտնում է նաև պսակը լուծելու ծայրագոյն իշխանութիւնը:

Այժմ համառօտակի անցնենք ամուսնալուծական խնդրի նկատմամբ զանազան ազգութիւնների և եկեղեցիների սահմանած կանոններին, ու նրա լուծելու զանազան պատճառներին:

ա. Հայ եկեղեցի. — Թէ հին Հայոց մէջ, նախ քան քրիստոնէութիւնն ինչ վիճակի մէջ էր ամուսնալուծութեան խնդիրը, դրա մասին պատմա-

կան փաստեր պատկաստում են մեզ, ուստի և անշահ եզրակացութիւններից և ենթադրութիւններից մենք խուսափում ենք: Մենք այստեղ կգրադուենք այդ խնդրի ընթացքով, Հայ եկեղեցու սահմանում, և օտար եկեղեցիներից ընդունած կանոնների համաձայն: Արդ, սկսենք այդ կանոններից:

Հայ եկեղեցու կանոնների մէջ ժամանակագրական կարգով առաջին տեղը բռնում են Գրիգոր Լուսավորչին ընծայւած կանոններն այդ խնդրի նկատմամբ:

Հայոց եկեղեցու Լուսավորչի 6-րդ կանոնով եթէ մէկն երկրորդ կինը թողնի և գնալ առաջին արձակած կնոջն առնի նորից, թույլատրելի է, սակայն եօթը տարի եկեղեցու դրսում և մի տարի էլ ներսում պիտի ապաշխարի: 9-րդ կանոնով, եթէ մէկն աղջիկ փախցնէ ու պսակի, պսակը լուծւի, ու պսակածը ում որ կամենալ, նրան գնալ: 23-րդ կանոնով թույլ է տալիս արձակել կնոջը պոռնկութեան համար, միայն մի տարի ապաշխարութիւն է որոշում արձակողին:

Բարսեղ մեծի 9-րդ կանոնով կնոջը թույլ է տրւում արձակել անհաւատարմութեան համար, միայն վերջն աւելացնում է, ցովորութիւնը տրամադրում է որ, մարդու անհաւատարմութեան գէպքում, կինը պարտաւոր է մնալ ամուսնու մօտ: Նոյնը կրկնում է և 21-րդ կանոնում: 23-րդ կանոնով ամուսնալուծութիւն է տրամադրում այն գէպքի համար, եթէ մէկն առնում է իր քենուն կամ երբ հարսն ամուսնանում է տագեր հետ:

35-րդ կանոնով թույլ է տալիս կրոջը թողնել իր ամուսնուն եթէ պատճառ կալ, իր խօսքերով ասած «Եթէ կինը թողել է մարդուն, պէտք է ուշադրութեան առնել պատճառները, և եթէ կերևայ, որ նա թողել է առանց պատճառի, այն ժամանակ նա (մարդը) արժան է ներողամտութեան, իսկ կինն ապաշխարանքի: Գէպի նա ներողամտութիւնը նրանում է, որ նրան թույլ է տրւում հաղորդակցութիւն եկեղեցու հետ»: Ինչպէս պարզ երևում է, այս կանոնը հակասում է 9-րդ և 21-րդ կանոններին, որոնցով կինը չի կարող թողնել ամուսնուն:

Նոր Կեսարիայի ժողովի 11-րդ կանոնն ամուսնական անհաւատարմութեան համար թույլ է տալիս արձակել կնոջը, վերջինիս զրկելով ամուսնանալ քանի ամուսինը կենդանի է: Մինչ-դեռ մարդու նկատկամբ խիստ զիջողաբար է վարվում, թույլ տալով նրան ամուսնանալ մի տարի ապաշխարելուց յետոյ:

Գանգրի ժողովի 10-րդ կանոնն ամուսնուց բաժանւած կնոջը պատժի և նզովքի է ենթարկում:

Յատկապէս Հայ եկեղեցու կանոնական սահմանադրութեանց մէջ առաջին անգամ այդ խնդրով զբաղվել է Շահապիվանի եկեղեցական ժողովը, որ ամուսնալուծութեան համար մի քանի որոշումներ է թողել: Մի առանձին տեղի թողնելով Հայ եկեղեցու սահմանած, ամուսնալուծութեան խնդրին վերաբերեալ կանոնների գնահատութիւնը, անցնենք այդ կանոններին:

Շահապիվանի ժողով. — Այդ ժողովի 4-րդ կանոնն ասում է, որ ով կնոջը թողնի առանց անհաւատարմութեան պատճառի կամ մարմնական արատի համար, նա պէտք է իր ստացւածքը և որդիքը հաւասար կերպով բաժանէ իւր և կնոջ մէջ: Բացի դրանից մարդն ենթարկուած է նա և տուգանքի:

5-րդ կանոնով ամուսնութիւնը կարող է բաժանել նաև ամուսնութեան, կնոջ չբեր լինելու պատճառով, որ դէպքում կինն իր հետ վերցնում է այն բոլորն, ինչ իրեն է պատկանում: Կանոնի շարունակութիւնն ասում է «Եթէ բացի ամուսնութիւնից այլ արատ չկայ, կնոջը տուգանք ևս վրձարէ թող, նրան հասցրած անարգանքի փոխարէն...

6-րդ կանոնի մէջ պատկի լուծման մասին չի խօսուած, այլ այն դէպքի մասին, թէ կինն անզգամ է և հեռացել է մարդուց: Այդ դէպքի համար ասում է կանոնը, որ բռնեն և տանեն մարդուն: 7-րդ կանոնով առեանկութեան ժամանակ կատարած պատկը լուծուած է, եթէ ծնողների համաձայնութեամբ չէ եղել:

Դուռնի 648 թ. ժողովի 7-րդ կանոնով նրանք, որոնք 5—7 տարի չեն համբերել ամուսինների վերադարձին ու պսակել են, այդ ժամանակը չլրացած եթէ ամուսինները գանձ պատւիրուած է երկրորդների թողնեն և վերադարձածներին գնան, հակառակ դէպքում նրանց ամուսնութիւնը պոռնկութիւն կը հաշոււի. իսկ որոշուած ժամանակից յետոյ թող է տալիս լուծել և նորից պսակել:

Պարտաւի ժողովի 13-րդ կանոնով երրորդ ամուսնութիւնը պիղծ բան է հաշուում և ասում է պիտի բաժանել:

Առաջ բերածս կանոններից Լուսաւորչի 9-րդ, Շահապիվանի 7-րդ, Դուռնի 7-րդ և Պարտաւի 13-րդ կանոններն իսկապէս վերաբերում են ոչ ամուսնալուծութեանը, այլ կատարուած պսակի անվաւեր լինելուն, որ տարբեր նշանակութիւն ունի քան ամուսնալուծութիւնը: Իսկ մնացած բոլոր կանոնները վերաբերում են ամուսնալուծութեանը:

Ահա այն բոլորն, ինչ որ Հայ եկեղեցին սահմանել է ամուսնալուծութեան և պսակի անվաւեր լինելու համար՝ իր այդ խնդրում օրէնսդրական դրժուանէութեան պատմական կեանքի ամբողջ ընթացքում: Ըստ այդ — առաջ բերած կանոնների, պսակն անվաւեր է հաշուում. 1) եթէ նա չէ եղել ծնողների համաձայնութեամբ. 2) անվաւեր և անկանոն է, եթէ երրորդ պսակն է, 3) եթէ ամուսիններից մէկը չսպասելով իր անյայտ բացակայող ամուսնու վերադարձին՝ նախքան օրէնքով սահմանուած ժամանակի լրանալն՝ ամուսնանում է ուրիշի հետ: 4) եթէ պսակը կատարւել է առեանկութեան ժամանակ:

Յատկապէս ամուսնալուծութեան են վերաբերում հետևեալ պատճառները. — 1) ամուսնական անհաւատարմութիւնը. 2) Ամուսնութիւնը. 3) Եթէ ամուսիններից մէկն անյայտ բացակայութեան մէջ է գտնուում այլ և այլ պատճառներով 5 — 7 տարւայ ընթացքում 4) մարմնական արատ:

Հայոց եկեղեցու ամուսնական իրաւունքի համար ամուսնալուծութեան ալլ հիմքեր անձանօթ են, ինչպէս օրինակ ամուսնական կենակցութեան անընդունակութեան (առնական անկարողութեան), եթէ մարմնական արատը չհաշւենք, որ դրան էլ է վերաբերում: Իսկապէս հարկ էլ չկար, որ բոլոր պատճառերի մասին յիշատակութիւն լինէր, երբ նրա կանոնները (Շահապիմանի ժողովի 4, 5 կանոններ) տրամալրում են արձակել կնոջը նոյն իսկ առանց որ և է պատճառի:

Ոչ մի եկեղեցու կանոնների մէջ չենք տեսնի ամուսնալուծութեան վերաբերեալ այնպիսի կանոններ, որ Հայ եկեղեցին է սահմանել: Ոչ մի եկեղեցու կանոնական սահմանադրութիւն նոյն իսկ չէ ձգտումներ ցոյց տւել պաշտպանել կինն արձակող մարդու բռնութեան դէմ նրա թույլ կողակցին, ինչպէս Հայ եկեղեցին: Բոլոր եկեղեցիների կանոնների ամբողջ խստութիւնը կնոջ նկատմամբ է եղել. կինը մեղաւոր թէ անմեղ՝ միշտ զրկւած կողմն է եղել: Մի խօսքով չեմ ասում մարդասիրութիւնը, ալլ Հայ եկեղեցու ցոյց տւած արդարադատութիւնը դէպի կնոջ իրաւունքների պաշտպանութիւնն՝ անձանօթ են եղել քրիստոնէալ բոլոր եկեղեցիներին: Այդ կանոններից մէկն ասում է, եթէ դու կնոջդ կարձակես առանց պատճառի կամ մարմնական արատի համար, դու պարտաւոր ես բաժանել քո կողակցի հետ, որովհետեւ նա քո հաւասարն է, ոչ միայն որդիքդ, որ հաւասարապէս պատկանում է երկուսիդ էլ, ալլ նա

և քո կայքը, հողը, ջուրը: Վերջապէս ինչ որ դու ունիս:

Մի ալլ կանոնով մարդուն թոյլ տալով, որ ամուլ կնոջն արձակէ, պատւիրում է, եթէ նա բացի ամուլութիւնից ուրիշ արատի տէր չէ, այն ժամանակ, այն, ինչ որ պատկերիս նա իր հետ բերել է քո տունը, և այն, ինչ որ նրան է պատկանում, նա պիտի տանի անարգել, բացի դրանից, նաև պարտաւոր ես, նրան հասցրած այդ անարգանքի համար, տուգանք վճարել. եթէ ազնական ես 1200 դրամ, իսկ եթէ զիւղական՝ 1000 դրամ:

Այսպիսի արդարադատութիւնը Հայոց եկեղեցու իրաւունքի ամենափայլուն կողմերից մէկն է: Նա ընդունելով որ, մարդը կարող է դժգոհ լինել կնոջից ու ցանկանալ բաժանւել նրանից, թէկուզ և ոչ շատ յարգի պատճառներից զրգւած, դրանով կնոջը ձգում էր անարգանքի մէջ: Բաժանւելով նրանից այդպիսի հանգամանքներում նա ստեղծում էր կնոջ համար տնտեսական այնպիսի դրութիւն, նիւթական այնպիսի վիճակ, որին արժանի չէր նա իր անմեղութեամբ:

Այդ պայմանն ինքը եկեղեցին չէր ստեղծել, չէր էլ կարող ստեղծել: Ամուսնական կապի այդպիսի հեշտութեամբ քանդելը դէմ էր եկեղեցու հիմնադրի քարոզած սկզբունքներին: Դա հայկական կեանքի իրականութիւնն էր, դա հայ ժողովրդի ամուսնական կապի վրա ունեցած հայեացքն էր: Այդպիսի ամուսնալուծութիւն թելադրում էր զարբերի հնութիւնից եկած սովորոյթի օրէնքը:

Եկեղեցին կանգնած էր այդ իրականութեան առաջ, նրա անողոք պահանջի առաջ, որ եկեղեցու ոգուն հակառակ էր, այն եկեղեցու՝ որ տուած էր «անառակութեան համար միայն իրաւունք ունիս կինդ արձակել», որովհետեւ ինչ որ Աստուած է գուգաւորել մարդը, բացի այդ պատճառից, այլ պատճառով չպիտի համարձակուի քանդել:

Սակայն հայ կեանքի ամուսնալուծութեան համար առաջ բերած այդպիսի սովորութիւններն ու հայացքը Մովսիսական օրէնքի խստասրտութիւնը չունէր: Նա դրա հետ զուգնթացաբար և մշակել էր իր պատմական կեանքի ընթացքում, նոյն սովորութի ձեւով մի շարք այլ պայմաններ, որ իւրաքանչիւր ամուսնալուծութեան դիմող տըղամարդը պարտաւորապէս պիտի ՚ի նկատի ունենար: Նրան ամուսնալուծութեան թոյլ տւող պապերի սովորութի օրէնքը, որքան հեշտութեամբ իրաւունք էր տալիս քաղաքացիական այդ դաշնը լուծել, այնքան խստութեամբ էլ հարկադրում էր բաւարարութիւն տալ անմեղ տեղ արձակւած կնոջը: Հայկական ամուսնութեան սովորութի օրէնքի պատիժն էր դա, որ ուղղւած էր դէպի մեղաւոր կողմը: Սովորութի այդ օրէնքը պարտաւորեցնում էր կնոջը թողնող ամուսնուն ապահովել նրա նիւթական դրութիւնը, տալ նրան իր ունեցածի կէսը:

Հայ եկեղեցին ահա կանգնած էր այդ սովորութի օրէնքի առաջ: Կեանքերն էր պահանջում, և եկեղեցին պարտաւոր էր բաւարարութիւն տալ այդ պահանջին ու տւեց: Նա Շահապիվանի ժո-

ղով կանոններով սրբացրեց սովորութի օրէնքը և իբր եկեղեցական մի սահմանադրութիւն՝ տւեց իր ամբողջութիւնը կազմող ժողովրդին: Այսինքն եկեղեցին օրինաւորեց այն, ինչ որ միայն սովորութիւն էր:

Բայց անցնենք միւս եկեղեցիների և ազգերի ամուսնալուծական սահմանադրութիւններին:

Բ. Հռոմայեցիք. — Հռոմէոսի օրէնքը թոյլ էր տալիս ամուսնուն արձակել կնոջը անառակութեան, թոյն պատրաստելու և կեղծ բանալիքներ պատրաստելու համար, առանց կնոջը նոյն իրաւունքը տալու մարդու վերաբերմամբ: Հռոմէական հին օրէնքի հիման վրա գերի ընկած կամ անյայտ բացակայած զինւորի կինը իրաւունք ունէր ամուսնանալ, որովհետեւ օրէնքն այդ ամուսնութիւնը լուծւած էր հաշոււմ, եթէ անյայտանալու օրից անցել էր հինգ (5) տարի: Չորրորդ դարի սկզբում Կոստանդեանոս մեծ Կայսրը անյայտ բացակայութեամբ ամուսնութիւնը լուծելու ժամանակամիջոցը հնգից իջեցրել 4-ի, որ արդարութեան աւելի մօտ էր:

Քրիստոնէութեան առաջին դարում Օգոստոս կայսեր օրէնքները թոյլ էին տալիս ամբողջ կայսրութեան մէջ լուծել ամուսնութիւնը, եթէ ամուսինները, իրենց ամուսնութիւնը լուծելու յայտարարութիւնն անէին, Հռոմի քաղաքացիութեան կոչումն ունեցող եօթը չափահաս մարդոց ներկայութեամբ: Օգոստոս կայսեր այդ օրէնքը չէր պահանջում ամուսնալուծութեան համար յոտուկ

ծանրակշիռ պատճառներ, բաւական էր, եթէ ամուսինները փոխադարձաբար համաձայնութեան գային այդ խնդրի առթիւ: *ամուսինները*

Հոռոմէական օրէնքն առհասարակ բոլոր խըստութիւնները կնոջ նկատմամբ էր սահմանել: Նրա հիմնական սկզբունքն այն էր, որ կինը մեղաւոր եղած դէպքում, մարդն իրաւունք ունէր նրան արձակել: Օգոստոս կայսրից շատ առաջ, դեռ Հոռոմէական հասարակագետութեան ժամանակ ամուսնալուծութեան հետեւեալ պատճառներն էր ճանաչում Հոռոմէական օրէնքը, որոնք բոլորն 'ի նկատի են առնում միայն կնոջ գործած լանցանքները: Մարդը կարող էր ըստ այդմ արձակել կնոջը 1) եթէ արհեստական կերպով վիժումն է առաջ բերել նա. 2) եթէ օտար մարդոց հետ բազմութիւն է եղել, 3) եթէ կողմնակի մարդոց հետ է ճաշել մարդու ցանկութեան հակառակ. 4) եթէ նա հասարակական խաղերին է ներկայ եղել. 5) թէ նա գիշերն անց է կացրել ամուսնու տնից դուրս: Ինչպէս յետոյ կտեսնենք Յունա-բուզանդական կայսրների ժամանակ այդ պատճառների վրա աւելացան և մի շարք այլ պատճառներ:

գ. *Կաթոլիկ եկեղեցի*. — Կաթոլիկ եկեղեցին, հետեւողութեամբ քրիստոնէական սկզբի դարերի ընդունած կարգերին և ամուսնութեան եկեղեցու խորհուրդ հռչակելուց յետոյ նամանաւանդ, ամուսնութիւնն անլուծելի է ընդունում նոյն իսկ անհաւատարմութեան դէպքի համար ևս: Ամուսնական իրաւունքի մէջ սա կաթոլիկ եկեղեցու

հիմնական սկզբունքն է: Ամուսնալուծութեան փոխարէն կաթոլիկութիւնն ընդունում է ամուսնական անլուծելի և անբաժանի բաժանումն. այսինքն կաթոլիկ դատանութեան մի գոյգ ամուսին, եթէ չեն կարող, չնայելով պատճառների լրջութեանը, պատկը լուծելու իրաւունք ձեռք բերել, կարող են սպրել ջուր, ջուր, իրարից հեռու, առանց իրաւունք ունենալու ամուսնանալ ուրիշի հետ:

Չնայելով կաթոլիկ եկեղեցու այս խիստ օրէնքին, այնուամենայնիւ, Պապն իբր այդ եկեղեցու զլուխ, խիստ բացառիկ հանգամանքներում, լուծում է պատկներ, առանց նայելու նոյն իսկ, թէ արդեօք երկու ամուսինն էլ հաւատարապէս համաձայնութիւն են տւել լուծելաւոր թէ ոչ: Կաթոլիկ եկեղեցին առանց որ և է արգելքի լուծում է պատկն այն մարդու, որն ուզում է վանք մտնել:

դ. *Յունա-բուզանդական եկեղեցի* և *բուզանդական կայսրութեան օրէնքներ*. — Ամուսնալուծութեան համար, նախքան Յուստինեան շրջանում, եկեղեցու համար գործադրելի հետեւեալ պատճառներն էին յայտնի. 1) եթէ մարդը սպանութիւններ էր կատարել 2) եթէ թունաւոր ճարեր էր պատրաստել 3) եթէ գերեզմանատեղերի և տապանաքարերի անձեռնմխելիութիւնն էր ոտնատակ տւել, այս շարքը վերաբերում էին միայն մարդուն. դոցա համեմատ, եթէ մարդն այդ լանցանքների տէրն էր, ամուսնութիւնը կարող էր լուծել: Հետեւեալ երեք պատճառներն էլ վերաբերում են կանանց, որոց համար մարդուն իրա-

ւունք էր տրուում լուծել պսակը 1) եթէ թու-
նաւոր ճարեր էր պատրաստել և 3) եթէ կաւա-
տութիւն էր արել: Ինչպէս տեսնուած էք, մարդու
անհաւատարմութեան համար և ոչ մի խօսք, մինչ
դեռ նոյն լանցանքի համար կինը պատժի է եւ-
թարկուում: Ամուսնալուծութեան առաջ բերող
ալդ պատճառների մէջ, առանձին ուշադրութեան
արժանի է կնոջ կաւատութիւն անելու լանցանքը,
որ նորութիւն էր ցալդ ժամանակ եղած բոլոր
օրէնքների մէջ: Ըստ ալդմ, եթէ ամուսին ունե-
ցող մի կին կաւատութիւն անի, այսինքն կանանց
և տղամարդոց մէջ սիրային յարաբերութեանց
համար միջնորդի դեր կատարի, ալ կերպ ասած
ծախի, ալդպիսի մի ստոր գերի համար ամուսինն
իրաւունք ունի լուծել պսակը: *Ամուսնալուծութիւնն իր զարգացման յաջորդ*

ձրջանում, Յուստինեանոս կայսեր եկեղեցուն վե-
րաբերեալ նովելլաներում պսակի լուծման գործն
ալս պատճառներն է ճանաչում. 1) եթէ կինը
գիտէ կայսեր կեանքի դէմ դաւադրութեան մասին
տեղեկութիւն և չի յայտնի ամուսնուն. 2) եթէ
կինն անհաւատարիմ է իր ամուսնուն. 3) եթէ
կինն ամուսնու կեանքի դէմ փորձ է արել, կամ
գիտէ որ նրա կեանքի դէմ դաւադրութիւն կալ և
չի յայտնի իր ամուսնուն, 4) այնպիսի փաստեր
կամ հանգամանքներ, որ կարող են կողմնակի կեր-
պով ապացուցանել կնոջ անհաւատարմութիւնը.
օրինակ, եթէ մարդու կամքի հակառակ, կողմնակի
մարդոց հետ ճաշկերոյթի է գնացել. եթէ օտար

մարդու հետ բաղնիք է գնացել, եթէ եղել է հա-
տարակաց խաղերի ներկայ և ալլն. 5) եթէ փոր է
փչացրել այսինքն արհեստական կերպով վիժումն
է առաջացրել. 6) եթէ մարդը մասնակցում է
կայսեր կեանքի դէմ եղած դաւադրութեանը, կամ
գիտէ, տեղեկութիւն ունի ալդպիսի մի դաւադրու-
թեան մասին, ու չի յայտնում իշխանութեանը.
7) եթէ ամուսինը դաւ է սարքել կնոջ կեանքի
դէմ, կամ տեղեկութիւն ունի ալդպիսի մի դաւի
մասին և չի յայտնում կամ կնոջը և կամ իշխա-
նութեան. 8) եթէ է ամուսինը ուզում է կամ փոր-
ձել է ծախել կնոջ պատիւը ուրիշին, կամ կաւա-
տութիւն անել ձգտում. 9) եթէ ամուսինը մե-
ղադրում է կնոջը անհաւատարմութեան համար, որ
չի ապացուցւում, կամ չի կարողանում ապացու-
ցանել. 10) եթէ մարդը սիրուհիներ է պահում.
11) եթէ մարդը անընդունակ է ամուսնական կե-
նակցութեան, այսինքն եթէ նա զուրկ է առնա-
կան ընդունակութիւնից. 12) եթէ պատերազմի
ժամանակ գերի ընկած կամ անյայտ բացակայող
ղինւորը մինչի 10 տարի անյայտութեան մէջ է:
Կոստանդեանոս մեծն ալս ժամանակամիջոցը ինչ-
պէս նախընթացում արդէն տեսել ենք, 4 տարիի
էր իջեցրել, իսկ Յուստինեանոս ալդ ժամանակա-
շրջանը քիչ հաշւելով աւելացրել է ևս 6 տարի, որ
բաւականին խիստ է և անարդար: 13) բոլոր եկե-
ղեցիների կանոններով քաւորը սանամօրը չի կա-
րող առնել, որովհետեւ ալդտեղ հոգեւոր չըհասու-
թիւն է ընդունւում, ալդ հիման վրա էլ, եթէ

մէկն իր սեփական երեսի համար կնքահայր էր լինում, բուզանդական կայսրութեան օրէնքներով, այդ սանիկի հայրն ու մայրն իբր քաւոր և սանամէր իրաւունք էին ձեռք բերում բաժանել: Ուրեմն եթէ սանիկի հայրն ու մայրը միաժամանակ և կնքահայր և կնքամայր էին: 14) Լևոն Իմաստասէրի նովելայով ամուսնութիւնը կարող է լուծուել, եթէ նոցանից մէկը խելագար էր. 15) կրկին Յուստինեանոսի նովելաներով եթէ մէկը կուսակիւն էր դառնում, կամ վանք մտնում. 16) Տրուլլեան ժողովի կանոնով, եթէ ամուսինը ընտրւած է եպիսկոպոս: Այս դէպքում, 'ի դէպ է ասել, որ նոյն օրէնքը պարտաւորեցնում էր կնոջը վանք մտնել, սակայն իր նախկին, արդէն այժմ եպիսկոպոս ամուսնու վիճակից հեռու մի վանք:

Մեր առաջ բերած պատճառներից մի շարքը հին Հռոմէական ամուսնական իրաւունքին յայտնի պատճառներ են, միքանիսը նոր, իսկ յատկապէս երկուսը—կայսեր կեանքի դէմ փորձ անելու պատճառը բոլորովին անձանօթ են եղել Հռոմէական օրէնքներին ըստ մեր դասաւորութեան երկրորդ և իններորդ պատճառները ըստ երևոյթին արտաքուստ նման պատճառներ են, երկուսն էլ ամուսնու — կնոջ անհաւատարմութեանն են վերաբերում, սակայն նոցա տարբերութիւնը խիստ մեծ է: Մէկով արդէն ապացուցւած անտուակութեան համար է լուծում, իսկ միւսով լուծման հիմքը լոկ կասկածն է, որ կամ չէ ապացուցուել որ և է փաստով և կամ գժւար է ապացուցանել: Վեր-

ջին պատճառը կարող է և անհիմն, լոկ կասկածով վրա յինւած ամուսնալուծութիւն առաջ բերէ, բայց և այնպէս օրէնքն իրաւունք է տալիս կասկածող ամուսնուն, արձակել իր կնոջը:

Յուստինեան նովելաները ամուսնալուծութեան մասին իրենց հայեացքով համեմատութեամբ հռոմէական հին օրէնքներին, շատ ու շատ արդարաւորութեամբ է վերաբերում գէպի կինը, հաւանարապէս նրան էլ իրաւունք տալով ամուսնալուծութեան դատ սկսել իր վատ մարդու դէմ:

Մեզ մնում է միայն այս համառօտ ակնարկներից յետոյ ասել, որ բուզանդական կայսրների օրէնսդրական գործունէութիւնը թէ առհասարակ ամուսնական խնդիրների և թէ 'ի մասնաւորի նրա ամուսնալուծական բաժնի նկատմամբ անփոփոխ են իրենց մէջ այն շարք կանոնները, որ յատկապէս եկեղեցու համար են սահմանւած:

Ե. Աւետարանական կամ բողոքական եկեղեցի. — Լիւտերի առաջ բերած կրօնական մեծ յեղափոխութիւնից յետոյ, բողոքական եկեղեցին առհասարակ նոր հայեացքներ մտցրեց նաև ամուսնական հիմնարկութեան վերաբերմամբ: Ամէնազխտաւոր նորութիւնը որ մտցրեց այդ խնդրի մէջ, դա այն էր, որ կաթոլիկութիւնից նոր բաժանւած այդ եկեղեցին ընդունեց ամուսնական կապի լուծելի լինելը:

Նոր եկեղեցին իր կանոնական կարգերի մէջ ամուսնալուծութեան դէպքում սահմանեց մեղաւոր մարդուն իբր պատիժ՝ զրկել կրկին ամուսնա-

նալու իրաւունքից: Պսակը քանդելու իբր պատ-
ճառներ ընդունեաժ էին 1) ամուսնական անկող-
նին անհաւատարմութիւն. 2) ամուսիններից մէկի
իսպառ հրաժարելը կենակցել միւսի հետ և թող-
նել հեռանալը. 3) ամուսնու հետ վատ վար-
ւելը և նրա կեանքի դէմ փորձ անելը: Բայց առ-
հասարակ բողոքական եկեղեցին իր սկզբնական
շրջանում ամեն տեղ մի ընդհանուր սկզբունքով
կամ կանոնով չէին ղեկավարուում, այլ տարբեր
տարբեր: Սակայն բողոքական եկեղեցին, ինչպէս
և պետութիւնները չմնացին ամուսնալուծական
խնդիրներում այդ աստիճանի վրա: Ամուսնալու-
ծական օրէնսդրութիւնն այնտեղ իր յաջորդ գար-
գացման շրջանում, պսակը քանդելու համար մի
շարք նոր հիմքեր ու պատճառներ առաջ բերեց:
Սենք չենք վերցնի նրա զարգացման ամեն վայր-
կեանքները, այլ կը դիմենք Ռուս. պետական օէնս-
դրական XI հատորի I մասին, ուր օտարադաւան-
ներին վերաբերեալ օրէնքների մէջ կը գտնենք
համարեա այն բոլոր հիմքերը, որոց հիման վրա
աւետարանական-լիւտերական եկեղեցին լուծում է
ամուսնական կապը: Յամենայն դէպս առաջ բե-
րածս կիինի այն բոլորն, ինչ պատճառներով որ
Ռուսաստանում այդ դաւանութեան եկեղեցու
պատկանող անձինք կարող են ամուսնալուծական
գատ բաց անել մեղաւոր կողմի դէմ և ինչ պատ-
ճառներով որ Ռուսաստ. այդ դաւանութեան վար-
չութիւնները լուծում են պսակալուծութեան վե-
րաբերեալ յարուցւած խնդիրները: Ահա այդ հի-

մունքները. 1) ամուսնական անհաւատարմութիւն.
2) ամուսիններից մէկի միւսին թողնել հեռա-
նալը. 3) հնգամեայ բացակայութիւն ամուսին-
ներից մէկի, թէ և այդ բացակայութիւնը լինի
հակառակ նրա կամքի. 4) զգւանք դէպի ամու-
սինը կամ ամուսնական կենակցութեան անընդու-
նակութիւն. 5) անբուժելի վարակիչ հիւանդու-
թիւն. 6) խելագարութիւն. 7) անբարոյական
կեանք. 8) ամուսնու կողմից միւս ամուսնու կեան-
քին վտանգ սպառնացող և դաժան վերաբեր-
մունք, հայհոյեանքներ և այլ զգալի վիրաւորանք-
ներ. 9) եթէ դատաստանական վճռով հաստատուել
է, որ ամուսիններից մէկը միւսին պատուից ուղե-
ցել է զրկել և 10) ծանր լանցանքներ, որի հե-
տեանքն է աքսոր. այդ ծանր լանցանքների մէջ
պէտքէ հաշուել նաև բնութեան հակառակ արատներ:

Ամուսնութիւնը օրինական լինելու համար
պահանջւում է, որ ծնողների ու խնամակալների
համաձայնութեամբ լինի: Ամուսնութիւնը կը
լուծւի կամ անվաւեր կը հաշւի, երբ պսակը կա-
տարւել է հակառակ պսակաւորներից մէկին ու մէկի
ցանկութեան, երբ կատարւել է եկեղեցու կանո-
նով անթօյլատրելի չհասութեան աստիճաններում.
երբ ոչ միայն պարզ ապացոյցներ կան ամուսին-
ներից մէկի անհաւատարմութեան մասին, այլ և
այն դէպքում, երբ խիստ զօրեղ կասկած կալ այդ
առթիւ, հաւասարազօր յայտնի փաստի: Ամուսնու-
թիւնը կը լուծւի, երբ յայտնւի, որ ամուսիննե-
րից մէկը, նախքան ամուսնութիւնը յարաբերու-

Թեան մէջ է եղել ուրիշների հետ: Բացի այս պատճառներից 377 յօդաձուլմ (XI հատ. I մ.) գտնում ենք նաև մի շարք այլ պատճառներ, որոնցով պսակի լուծումն է տեղի ունենում: Այն է. 1) երբ ամուսիններից մէկը մի տարուայ ընթացքում հրաժարուում է յամառապէս կատարել ամուսնական կենակցութեան գլխաւոր պայմանը: 2) երբ ամուսիններից մէկը դիտմամբ արգելք է լինում լղիութեան առաջ գալուն. 3) երբ ամուսիններից մէկն անընդունակ է ամուսնական կենակցութեան. այս դէպքում այդ անընդունակութիւնը կարող է լինել բնական և պսակից յետոյ առաջ եկած, այդ ընդունակութիւնը կորցրած ամուսնու մեղքով: Այս պատճառով պսակի լուծումը կարելի ամուսնութիւնից կամ աւելի ճիշտն ասած անընդունակութեան յայտնի լինելուց երեք տարի յետոյ:

Այստեղ հարկ ենք համարում տեսել, որ Ռուսաստանում գոյութիւն ունեցող բոլոր քրիստոնեայ գաւանութեանց մէջ բոլորքական եկեղեցին միակն է, որ այդքան ազատ հայեացք ունի ամուսնալուծութեան մասին, և պսակը քանդելու համար այդքան բազմատեսակ պատճառներ է 'ի նկատի առնում:

գ. Ռուսաց եկեղեցի եւ պետական օրէնքներ: — Ռուսաստանում քրիստոնէութեան սկզբի դարերում, Նարոսլաւին վերադրած կանոններով էին ղեկավարում ամուսնալուծական խնդիրներում: Պսակը քանդելու համար այդ կանոնները հետև-

եալ պատճառներն են ճանաչում, 1) եթէ կինը չի յայտնում ամուսնուն թագաւորի կամ իշխանի կեանքի դէմ, իրեն յայտնի դաւադրութեան մասին. 2) եթէ կինն անհաւատարիմ է. 3) եթէ կինը դաւ կը սարքէ իր ամուսնու կեանքի դէմ կամ կը գիտենայ այնպիսի մի դաւադրութեան մասին ու չի յայտնի նրան. 4) եթէ կինն ամուսնու կամքի հակառակ կողմնակի մարդոց հետ կեր ու խում կանի, կամ խաղերի կը մասնակցի և այլն. 5) եթէ կինը հակառակ ամուսնու յորդորներին և խրատներին խաղատեղեր կը յաճախի. 6) եթէ կինն անձամբ կամ ուրիշների միջոցով կը կողոպտի ամուսնուն կամ եկեղեցի: Այդ բոլորի մէջ, ինչպէս ակնյայտնի երևում է, տուժողը կինն է, ամուսնութիւնը լուծւում է միմեայն նրա գործած յանցանքների համար: Նարոսլաւի կանոնները մարդու գործած յանցանքների մասին լուռ են: Եթէ այս պատճառները համեմատենք Հռոմէական և Յուստինեան օրէնքների հետ, կը տեսնենք որ, դոքա քաղաւած են նրանցից համարեալ թէ բառացի կերպով. նոր է եկեղեցի և ամուսին կողոպտելու համար առաջ բերած պսակը լուծող պատճառը: Իսկապէս վէճ էլ չի կարող լինել Նարոսլավին վերադրած կանոնադրքի Յունա-բուզանդական օրէնքներից քաղաւածական մի գործ լինելու մասին:

Յաջորդ դարերում, համարեալ մինչի Պետրոս Մեծը, Ռուս. եկեղեցին բացի այդ պատճառներից, ամուսնութիւնը լուծում էր և ամուսինների փոխադարձ համաձայնութեամբ, որ Բուզանդական

օրէնքներով արգելւած էր: Այդ շրջանում առհասարակ այնպիսի անորոշութիւն և խառնակ վիճակ էր տիրում ամուսնական խնդիրներին նկատմամբ, որ ժողովրդի մէջ սովորութիւնն արդէն ընդունել և սրբազործել էր այսպէս ասած «արձակման թղթերը», որ եկեղեցու ամեն մի սրբազնագործ պաշտօնեայ և նոյն իսկ ստորին աստիճանաւոր կարող էր տալ և տալիս էր իրեն դիմող ամեն ամուսնու: Այդ «արձակման թղթերն» ստացողն ազատ էր ամուսնական կապից, դրանով լուծուում էր նրա պսակը:

Յետագայ ժամանակներում թէ եկեղեցին և թէ պետութիւնը մասամբ կեանքի պահանջների և նրա մէջ տիրող անկանոնութիւններին վերջ տալու համար, մասամբ արեւմտեան պետութիւնների օրէնսդրական գործունէութեան արդիւնքները — օրէնքներն ի նկատի առած, ամուսնալուծական խնդիրներն աշխատեց կանոնաւորել և այժմ պետութեան մէջ գործադրւող օրէնքներով պսակն անվաւեր հաշւելու և լուծելու համար հետեւեալ պատճառներն են ճանաչուում. 1) եթէ պսակն եղել է ստիպմամբ կամ պսակւողներից մէկն ու մէկը խելագար է եղել. 2) եթէ պսակւողներն եկեղեցու կանոններով չհաս համարած արեւակցութեան, հոգեւոր ազգակցութեան և իրենամութեան աստիճաններումն են. 3) եթէ պսակւողն ամուսնացած է եղել ու առաջին ամուսնութիւնը չի լուծւած. 4) եթէ օրէնքով մէկին արգելւած է եղել պսակւել, և նա պսակւել է. 5)

եթէ անչափահաս է, 80 տարեքից անց ծերունի է և կամ չորրորդ անգամն է ամուսնացել. 6) եթէ կուսակրօն, քահանայ կամ սարկաւազ է՝ ու չի թողնում կարգը. 7) եթէ պսակւել է ոչ քրիստոնէի հետ. 8) եթէ ամուսիններից մէկն անհաւատարիմ է. 9) եթէ անընդունակ է ամուսնական կենակցութեան. 10) եթէ ամուսիններից մէկը դործել է այնպիսի ծանր լանցանք, որի հետեւանքն է կամ դատակարգային կոչման իրաւունքներից զրկումն, կամ զրկումն առհասարակ իրաւունքների և աքսոր դէպի Սիբիր. 11) եթէ ամուսիններից մէկը անյայտ բացակայել է առնւազն հինգ տարի շարունակ, առանց իր մասին ու գտնւած տեղի մասին որ և է լուր կամ տեղեկութիւն տալու *):

պսակ - պսակել
բոլոր երէցները
Երեւան 1907

1) Քաղաքացիական օրէնք. Ռուս. կայսրութեան X հատ. I մ.
37 45 յօդ.

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆԿԱՆ ՊԱՆԿ

III

Ամուսնութեան մասին, մեր առանց այն էլ համառօտ ակնարկները լրիւ չէին լինի, եթէ մի-
քանի խօսք էլ չառէինք քաղաքացիական պատկի
մասին, այսինքն այն պատկի մասին, որ եկեղեցու
միջոցով չի կատարուում, որ եկեղեցին չէ վաւերա-
ցնում, այլ քաղաքական կամ աշխարհական իշխա-
նութիւնը:

Անշահ չէ ասել, որ մեզանում առհասարակ
այն սխալ միտքն է տարածւած միջին և ստորին
հասարակութիւնների մէջ, թէ քաղաքացիական
ամուսնութիւնը ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ ազատ սէր,
մարդու և կնոջ ազատ կենակցութիւն, և ոչ թէ
ամուսնացողների վրա փոխադարձաբար պայման-
ներ և պարտաւորութիւններ դնող մի դաշն, մի
կապակցութիւն, որից բաժանւելու համար հարկ
լինի որ և է միջոցի դիմել: Այդ սխալ հասկացո-
ղութեամբ քաղաքացիական ամուսնութեամբ միա-
ցողներն ազատ են երբ կամենան թողնեն իրենց
ամուսնուն և գնան մի ուրիշին: Պարզ է, որ այդ-

պիսի ծուռ հասկացողութիւնը կազմւել էս խալ տեղեկութիւնները վրա և առանց խորը մտածելու: Քաղաքացիական ամուսնութիւնն էլ նոյնպիսի մի ամուսնութիւն է, ու նոյնքան օրինաւոր օրէնքի առաջ, այն երկրներում, ուր ամուսնութեան այդ կարգն է տիրում, ինչպէս և եկեղեցական ամուսնութիւնը: Քաղաքացիական ամուսնութեամբ կապւածները պատասխանատու են իրենց վրա դրւած որոշ պարտաւորութիւնների նկատմամբ, միմեայն պետական օրէնքների առաջ, իսկ եկեղեցական պսակով ամուսնացածները պատասխանատու են եկեղեցու և պետութեան օրէնքների առաջ: Քաղաքական պսակով ամուսնանալ ցանկացողները պիտի ՚ի նկատի առնին այն արգելքներն ու (պարտաւորութիւնները) պահանջները, որ դնում են իրենց առաջ երկրի միմիայն պետական օրէնքները, իսկ եկեղեցական պսակով ամուսնանալ ցանկացողները, այդ պսակը պարտադիր ընդունող երկրներում, պիտի ՚ի նկատի ունենան այն բոլոր արգելքներն ու պահանջները, որ նրանցից անում են եկեղեցու սահմանած կանոններն ու պետութեան օրէնքները:

Վերցնենք մի օրինակ. — Մի հայ, որի, եկեղեցական կանոններով, ամուսնութիւնը վաւերական է, երբ եկեղեցին է կատարում, որն այդ եկեղեցու կանոններով չի կարող ամուսնանալ արեւակցական և խնամեական որոշ աստիճաններում, լինելով ֆրանսահայատակ, նրա համար պարտադիր է քաղաքացիական ամուսնութիւնը. իսկ քաղաքական իշխանութեան համար ոչ մի նշանակու-

թիւն չունին, այդ ամուսնացողի դաւանութեան եկեղեցու որոշած արգելքները, այդ խնդրում նա պսակողին է թողնում ղեկավարւել ինչպէս ինքը կը ցանկայ, մի պայմանով միայն, որ նրա ամուսնութիւնը ֆրանսական պետական օրէնքների որոշումներին համապատասխան լինի: Դիցուք ֆրանսահայատակ մէկ հայ ուզում է ամուսնանալ իր եղբոր քենու հետ, կամ մօրաքրոջ աղջկալ հետ, չնայելով որ այդ աստիճանների պսակներն իր եկեղեցին արգելում է, սակայն քանի որ նա պսակւում է ֆրանսական օրէնքների համաձայն քաղաքացիական պսակով, այդ արգելքները նրա համար գոյութիւն չունին: Քաղաքական իշխանութիւնն այդ առթիւ չգտնելով իր օրէնքների մէջ որ և է արգելք, կկատարի ամուսնութեան գործողութիւնն առանց նայելու թէ, պսակողի դաւանանքն ինչ կասէ այդ պսակի դէմ. նա նոյն իսկ չի էլ հարցնի այդ մասին, դա նրա հոգը չէ, բաւական է, որ պսակողը ֆրանսահայատակ է, ու պսակը կատարւում է երկրի օրէնքներով: Ըստ այդմ իւրաքանչիւր պսակ, որ կկատարւի ոչ համապատասխան այդ օրէնքների, այլ պսակողների դաւանանքի համաձայն՝ չի կարող օրինական լինել, որովհետեւ ամուսնութիւնից ծագող պարտաւորութիւններն ու իրաւունքները ճանաչւում և պաշտպանւում են քաղաքական օրէնքների հիման վրա այն ժամանակ, երբ նա կատարւել է այդ օրէնքներով: Այսպէս ուրեմն հայ ֆրանսահայատակը ամուսնանալով իր դաւանած եկեղեցու կանոններին հակառակ,

ըստ այդ կանոնների նրա պսակն անվաւեր է նախ նրա համար, որ իր — եկեղեցու ձեռքով չէ կատարւել, և եթէ նոյն իսկ քաղաքական պսակից լետոյ ինքն էլ օրհնի այդ պսակը, սակայն պետութեան օրէնքի առաջ այդ պսակը վաւերական է ոչ թէ իր — եկեղեցու կնքածը լինելու համար. երկրորդ, որ կատարւել է չհաս աստիճանում: Սակայն որքան էլ հայ եկեղեցու կանոններով այդ պսակն անվաւեր լինի, այնուամենայնիւ նա անգօր է որ և է կերպ զրկել այդ պսակաւորներին, լուծել նրանց պսակը: Մի բան որ եկեղեցին կարող է անել այդ պսակաւորի դէմ, դա իր միջից հեռացնելն է, բանագրանքի տակ ձգելն է և այլն, այսինքն այնպիսի միջոցներ, որ օրէնքի առաջ ոչ մի նշանակութիւն չունին և չեն կարող ունենալ:

Մեր խօսքը նրան չի վերաբերում, թէ արդեօք, որ պսակն է լաւ, քաղաքացիականը, թէ եկեղեցականը, այլ նրան, թէ նախ, նա էլ մի ամուսնութիւն է օրէնքի առաջ ճանաչւած իբր օրինաւոր և վաւերական այն երկրներում, ուր ամուսնութեան այդ ձևը գոյութիւն ունի. թէ նա էլ կարող է տեղի ունենալ պետական օրէնքների միայն թոյլ տւած ձևով և թէ նա էլ նոյնքան ամուր է և պարտաւորութիւններով ծանր, ինչքան և եկեղեցական պսակը. և վերջապէս նա ազատ սէր կամ ազատ կենակցութիւն չէ:

Քաղաքային ամուսնութեան գաղափարը նոր չէ, այլ հին: Այն հասկացողութիւնը, թէ պսակը մի քաղաքացիական ակտ, գործողութիւն է, բըղ-

խում է հենց ամուսնութեան էութիւնից, որովհետեւ երկու անհատ, մարդ և կին, կազմում են մի ընկերութիւն, մի ընտանիք, որ կապւած են իրար հետ այնպիսի շահերով, որ եկեղեցու կամ կրօնի հետ ոչ մի առնչութիւն չունին: Որդիք ծնելը, նրանց պահելն ու մեծացնելը, ապրուստի համար աշխատելը և այլն և այլն մարդու և ընտանեական կեանքի մէջ այնպիսի պայմաններ են, որ առաջ են եկել ոչ թէ կրօններից կամ կրօնական հասկացողութիւններից: Ամուսնութիւնն իր ամեն հանգամանքներով և հետեւանքներով առաջ է եկել կեանքի և գոյութեան բնական օրէնքների և տնտեսական պայմանների ազդեցութեան տակ, թէ և դոքա գուհաւորւած էլ լինին որոշ կրօնական հասկացողութիւններով:

Ամուսնութեան քաղաքացիական մի գործողութիւն լինելու հասկացողութիւնը դարերի ընթացքում զանազան կաշկանդումների ենթարկւելուց լետոյ, վերջապէս այսօր ստացել է իր քաղաքացիական գոյութեան իրաւունքն ու հաստատութիւնը՝ համահաւասար եկեղեցական ամուսնութեան՝ ճանաչելով վերջինիս չափ կանոնաւոր և վաւերական:

Արեւելքում Յունա-բուզանդական օրէնքներով և ի միջի այլոց Հայոց եկեղեցու կանոններով պսակն օրինաւոր և վաւերական էր, եթէ պարտաւորապէս կատարւել էր եկեղեցու միջոցով:

Արեւմուտքում կաթոլիկ եկեղեցին XVI դարում միայն Տրինդինեան եկեղեցական ժողովով

սահմանեց պարտադիր եկեղեցական պսակ, որին բողոքական նորածին եկեղեցին անհամաձայն գրտնեց, ու ամուսնութեան գուտ կրօնական բնաւորութիւն ունենալը չընդունեց: Բողոքական եկեղեցու համար, թէև մնաց իբր մի քաղաքացիական գործողութեան իւրաքանչիւր կատարած պսակ հարսի և փեսայի մէջ, սակայն որ պսակը կամ այդ դաշնը անպատճառ եկեղեցու օրհնութեամբ պիտի կատարուի՝ ընդունելի մնաց և նրա համար:

Միջին դարերում, մինչի կաթողիկ եկեղեցու այդ վճռական որոշումը, ոչ քաղաքացիական պսակ ներկայ մտքով և ոչ էլ պարտադիր եկեղեցական պսակ կար: Ամուսնութիւնն ըստ հնաւանդ սովորութեան կապում էր փոխադարձաբար իրար մէջ կրնալ համաձայնութեամբ, իբր մի դաշն կամ ընկերակցութիւն երկու ամուսնացող կողմերի համար, առանց որ քաղաքական իշխանութիւնը կամ եկեղեցական վարչութիւնն ստիպմամբ, օրէնքի ուժով միջամտէին ամուսնութեան գործողութիւններին: Այդ կապակցութեան հաստատութեան համար ընդունում էր և եկեղեցու օրհնութիւնը, որ միջին դարերի ամուսնանալու կարգի մէջ կադմում էր մի վերջին գործողութիւն. սակայն ամուսնութեան համար դա ոչ մի հիմնական սկզբունք չէր կամ ստիպողական անհրաժեշտ պահանջ: Այդ վերջին գործողութեան էութիւնը կայանում էր նրանում, որ եկեղեցու ներկայիչը հարսին յանձնում էր փեսային: Յաջորդ XVII և XVIII դարերում սակայն, այդ սովորութիւնն այնքան ամ-

րաւնդւեց, կեանքի մէջ այնպիսի ուժ ստացաւ, իբր մի անհրաժեշտ պահանջ, ու այնքան ծանրակշիռ, որ նոյն իսկ պետական օրէնքներն ընդունեցին նրան իբր անհրաժեշտ պայման: Եկեղեցու կողմից այդ վերջին կնիքը դնելու սովորութիւնն ու օրէնքը Գերմանական կայսրութեան մէջ վերջնականապէս գուրս ձգւեց պետական օրէնքների ժողովածուից նախ Պրուսեայում 1874 թ. և ապա ամբողջ Գերմանական կայսրութեան մէջ 1875 փետր. 6-ի օրէնքների գորութեամբ:

Ամուսնութեան հետ կապւած են մի շարք պարտաւորութիւններ և իրաւունքներ, օրինակ ժառանգութեան նկատմամբ: Այդ գուտ քաղաքացիական գործերի համար պահանջում են ոչ միայն պսակի օրինապէս կատարւելու համար անհրաժեշտ վկայութիւն, այլ և ապացուցներ, որ գործի տէր անձը յատկապէս այդ ծնողներից է, կամ ծագում է ժառանգութիւնը թողած անհատներից և այլն և այլն, մի շարք բարդ պայմաններ, որոնք այնքան վճռական նշանակութիւն ունին, որ անհրաժեշտաբար կարիք են առաջ բերում գրի առնել և պահել ոչ միայն ծնունդն ու ամուսնութիւնը, գոցա մանրամասն արձանագրութեամբ, այլ և մահը: Այդ բանը յարմար էր որ անէր այն հիմնարկութիւնը, որի ձեռքով և կատարւում էին այդ գործողութիւնները: Սակայն եկեղեցին շատ էլ կարիք չունի մտածելու ապագայում առաջ դալիք գուտ քաղաքացիական հանգամանքների մասին. դա նրա գործը չէ, դա դաւանանքի հետ կապ չունի:

Պետ XVI-րդ դարում (1538 թ.) և ապա 1671 թ. Անգլիայում են առաջին անգամ ձեռք առնում միջոցներ պսակի ծննդեան և մահւան արձանագրութիւնները քաղաքացիական իշխանութեան ձեռքում կենդրոնացնել, որոնք այնքան անհրաժեշտ էին խճճաճ ժառանգական և այլ խնդիրների համար, որ ծագում էին և կարող են ծագել միշտ անընդհատաբար.

Անգլիայի սկսած գործն իր հետևողներն ունեցաւ, նա կամաց կամաց անցաւ դէպի մայր ցամաք և տարածւեց ամբողջ արևմտեան Եւրոպայում, ինչպէս և Ամերիկայում և Աւստրալիայում: Ռուսաստանում միայն պետական օրէնքներով պսակի, ծննդեան և մահւան արձանագրութիւնը թողնւած է քրիստոնեայ դաւանութեան եկեղեցիների միաբանութեանը:

Այն երկրներում, ուր շարունակ անհաշտ մաքառումն է եղել պետութեան և հոգևոր իշխանութեան մէջ, այդ մաքառումը որքան զօրեղ է եղել, այնքան պետութիւնն աշխատել է իր միջի այդ անկախ և ինքնազուլի իրաւունքները և միջամտութիւնները հասարակական գործերում կրճատել: Այդ երկրներում ահա, ամուսնութիւնը՝ քաղաքացիական իրաւունքների վրա հիմնւած բազմատեսակ հետևանքներով և խնդիրներով, տանելի չպիտի լինէր, որ գտնւէր այդ, իր հետ մաքառման մէջ գտնուող, հիմնարկութեան ձեռքում ամբողջապէս. մի մարմին որ տարբեր շահեր ունի՝ քան պետութեան ձգտած շահերն են:

Սա արդէն վերջնական քայլն էր, սա բեգիստրացիայի (արձանագրելու) խնդիրը չէր, որի համար մարմնաւոր իշխանութիւնը միշտ զօրեղ միջոցներ կը գտնէր պարտաւորելու հոգևոր իշխանութեանը, անթերի կատարել այդ գործը: Պա ամուսնութեան հիմնարկութեան զուտ քաղաքացիական գործողութիւն դարձնելու ձգտման իրականացումն էր, որին հասաւ պետութիւնը:

Քաղաքացիական ամուսնութիւնն այլ շատ հասարակական նշանակութիւններ ունենալուց յետոյ, պետական միութեան սկզբունքի համար նըշանակութիւն ունէր և մի այլ տեսակէտից: Ներկայ պայմաններում, երբ կրօնների կատարեալ ազատութիւն է, մեծ դժւարութիւններ և հակասութիւններ կարող էին առաջ գալ, եթէ պետական օրէնքներն ամեն կրօնի և ամեն դաւանութեան համար տարբեր տարբեր օրէնքներ և կանոններ սահմանէր, կամ ճանաչէր և համաձայն այդ կրօնների տրամադրութեան թոյլ տար պսակներ և նրանից հետևող քաղաքացիական իրաւական յարաբերութիւններ: Քաղաքացիական իրաւունքների միատեսակութեան և հաւասարութեան համար այդ տեսակ մի դրութիւն մեծ անյարմարութիւններ ունէր. մինչ գեռ, երբ պետութիւնն իր բոլոր հպատակների համար սահմանէր միատեսակ օրէնքներ ամուսնութեան և նրա հետ յարընթաց իրաւական յարաբերութիւնների համար, դրանով հասած կլինէր մի ընդհանուր նպատակի—որ բոլոր պսակւողներն իր հպատակներն են ու ճանաչում

են իրենց կեանքի գլխաւոր խնդիրներէն մէկի համար ևս մի ընդհանուր պետական օրէնք՝ հաւասար բոլորի համար, առանց խտրութեան կրօնների:

Պետութեան այդպիսի մի սկզբունք սահմանելուց յետոյ, արդէն միւս խնդիրները— թէ իր հպատակներից մէկը կամուսնանայ իր հօր եղբոր թուան հետ, թէ նրա աղջկայ հետ, և այլն, և այլն, նրա համար չեղած են, դա թողնում է պրասակուդի խղճին, նրա հասկացողութեանը և նրա կրօնի տրամադրութեանը: Այդ խնդիրներում իր հպատակն ինքնիշխան է. երբ հերթը գայ պսակելուն, նրա պսակը պիտի համապատասխանէ օրէնքների պահանջներին և ոչ իր կրօնի:

Ահա ձեզ ներկայ քաղաքացիական պսակն իր համառօտ հայեացքով. Սակայն կրօններն այնքան խոր արմատ են ձգած ժողովուրդների մէջ, որ մի երկրում, ուր կայ քաղաքացիական պսակ, այդ պսակով ամուսնացած մարդն իր հոգեկան աշխարհին որոշ բաւարարութիւն տալու համար դիմում է նրանից յետոյ եկեղեցուն, որ նա էլ իր խորհուրդը կատարէ, որ արդէն ձեական մի նշանակութիւն ունի: Քաղաքական իշխանութիւնն այդպիսի մի անմեղ ձեականութեան առաջ արգելքներ չի հանում, թոյ տալով, որ մարդիկ իրենց պապերից եկած այդ հին հասկացողներին էլ իրենց հարկը տան:

Քաղաքացիական պսակ գոյութիւն ունի Փրանսիայում, Գերմանիայում, Բելգիայում, Ջուեցերիայում, Իտալիայում, Իսպանիայում, Բուսինեայում և այլն. այս երեք վերջին երկրներում

ընդունւած քաղաքացիական պսակն այն մի շեղումն ունի ընդհանուր ձեւից, որ օրէնքով է արդէն պահանջուած, որ քաղաքացիական պսակից յետոյ տեղի ունենայ նաեւ եկեղեցական պսակ:

Քաղաքացիական երեք տեսակի պսակ կայ. մի տեսակի մասին, որ պարտադիր է բոլոր հպատակների համար, այդ պսակն ընդունող պետութեան մէջ, արդէն ասացինք վերելում:

Կան երկրներ, ուր հաւասարապէս ընդունւած է երկու պսակն էլ, և հպատակների կամքին է թողած՝ պսակել եկեղեցական պսակով, թէ քաղաքացիական պսակով՝ երկու պսակն էլ ընդունելով օրինաւոր և վաւերական օրէնքի առաջ: Սա քաղաքացիական պսակ ընդունելու երկրորդ ձեւն է, որ կոչոււմ է ֆակուլտատիւ քաղաքացիական պսակ: Այդպիսի ոչ պարտադիր քաղաքացիական պսակ գոյութիւն ունի Անգլիայում:

Միացեալ նահանգներում գործադրոււմ է դեռ հին Անգլիական Շոտլանդական ամուսնական իրաւունքը, որի հիման վրա ամուսնութիւնը տեղի է ունենում առանց ձեական համաձայնութեան և. նոյն իսկ առանց վկանների: Դրա հետ զուգընթացաբար գոյութիւն ունին նաեւ եկեղեցական պսակը ու քաղաքացիական պսակը: Ամերիկայում քաղաքացիական պսակը կատարոււմ է և հաշտարար դատաւորի և բարձր դատարանի անդամների և քաղաքացիական վարչութեան առաջ:

Կայ և քաղաքացիական պսակն ընդունելու մի երրորդ ձեւը, որ կայանում է հետեւեալումը.—

Այն դէպքերում, երբ կամ եկեղեցին չէ թույլ տալիս և արգելքներ է յարուցանում պսակը կատարելու դէմ, կամ իրենք պսակողներն այս կամ այն պատճառով չեն ցանկանում, չեն համարձակուում եկեղեցական պսակին ղեմել *), հպատակներին իրաւունք է տրուում ղեմել քաղաքացիական պսակին:

Այսպիսի հանգամանքներում միայն քաղաքացիական պսակի ղեմելու իրաւունք ունենալը գոյութիւն է ունեցել Նիտերլանդիայում 1580 թ. սկիսած. որ յետոյ ընդունւել և Աւստրիական կայսրութեան մէջ: Իսկապէս դա առաջին քաղաքացիական պսակն էր, որ ընդունւեց պետական օրէքների միջոցով և որի հայրենիքն այդպիսով հանդիսացաւ Նիդերլանդիան: Այդ երկրում պարտադիր քաղաքացիական պսակն ընդունւեց մօտ 250 տարի յետոյ 1833 թ. լին:

Փրանսիայում Լուդովիկոս XVI-րդի ժամանակ XVIII դարում շատ կարճ ժամանակամիջոցում ընդունւեց ֆակուլտատիւ քաղաքացիական պսակ, բայց վրա հասնող յեղափոխութիւնն ամեն բան տակն ու վրա անելուց յետոյ 1791 թ. սա հմանադրութեամբ պսակն հրատարակեց մի հասարակ քաղաքացիական դաշնադրութիւն: 1792 թ. օրէնքով պսակողները քաղաքային վարչութեան մէջ պիտի ընդունէին ամուսնութիւնն, այդ մասին որոշած ձևականութեան համաձայն: Սակայն դեռ սոքա

*) Այդ դէպքում արգելքները կարող են լինել կամ այլ և այլ դաւանութիւնների պատկանելի պսակողների և կամ եկեղեցու անթոյլատրելի ատոմաններումն է կատարելու պսակը:

պարտադիր քաղաքացիական պսակներ չէին: Այդպիսի պսակն օրէնքով ընդունւեց Մեծն Նապօլէօնի քաղաքացիական օրէնքների ժողովածուով: Փրանսիայում այդ պսակը կատարուում է այդպէս. — Պսակող գոյգը, վկաների ընկերակցութեամբ գալիս են քաղաքացիական վարչութեան դահլիճը, լիս են քաղաքացիական վարչութեան այդ մասին լսում պատշաճաւոր պաշտօնեայի այդ նոքա փոխկազմած արձանագրութիւնը և ապա նոքա փոխնեփոխ յայտարարում են այսպէս «Ես յայտարարում եմ, որ ընդունում եմ ամուսնութիւն (անուն աւանանում) հետ», որից յետոյ պաշտօնեան յայտնում է, որ պսակը կատարւած է:

Իտալիայում առաջին անգամ պարտադիր քաղաքացիական պսակն ընդունւեց 1806 թ. իսկ վերջնականապէս 1866 թ.

Այդ կողմից Անգլիան մի քանի անգամ թեր և դէմ օրէնսդրական կարգեր է սահմանել: Այնտեղ ոչ պարտադիր պսակն ընդունելուց յետոյ, Կրոմվելի ժամանակ ընդունւեց պարտադիր քաղաքացիական պսակ, որ 1653 թ. տարածւեց և Շօտլանդիայի և Իռլանդիայի վրա: Ստիւարտների ժամանակ քաղաքացիական պարտադիր պսակն ինքն իրեն վերացաւ. սակայն դեռ մօտ 100 տարի եկեղեցական պարտադիր պսակն ընդունւած չէր օրէնքով, որ տեղի ունեցաւ 1753 թ. լին: 1856 թ. օրէնքով հաւասար կերպով օրինական ճանաչւեցին այն լոյր պսակները, որ կը կատարւէին եկեղեցիներում, աղօթատներում և պսակը կատարելու գործողութիւնն արձանագրող շրջանական պաշտօնեա-

ների զիւանաւորներ: Նոյն ժամանակ ամուսնութիւնը կատարուեալ է և հաշտարար դատաւորի մօտ: Մի հին սովորութեամբ, այնտեղ ընդունւած է պսակը կատարել նաև ծածուկ, առանց վրկաների ներկայութեան, բացի պսակող քահանայից որի անունը նոյն իսկ կարող է անյայտ մնալ: Այդպիսի պսակից յետոյ պսակողները պարտաւոր են զնալ հաշտարար դատաւորի մօտ և յայտնել, որ իրենց պսակել է մի քահանայ և ապա այդ ձևի կատարել տւածը պսակի համար օրէնքով որոշած տուգանքը վճարելուց յետոյ, դատաւորն արձանագրուեալ է պսակը և տալիս պսակի վկայական ըստ այդ արձանագրութեան: Այս ձևի պսակի մէջ, ճշմարիտ է, կարող է խաբեբայութիւն մտնել, սակայն ոչ Բրիտանիայում, ուր քաղաքացիական պարտաճանաչութիւնը և ազատ հիմնարկութեանց սրբութիւնը մարմին և արիւն է դառած:

Իռլանդիայում 1844 թ. ի վեր գոյութիւն ունին համահասարակ պարտք և քաղաքացիական և եկեղեցական պսակները: Քաղաքացիական պսակն ընդունված է Անգլիական բոլոր գաղութներում:

Տւածս տեղեկութիւնները շատ են համառօտ գուցէ և սրկասներ կան, սակայն նախապէս զուրկ էր քաղաքացիական ամուսնութեան մասին լրիւ ուսումնասիրութիւն տալ, այլ միայն համառօտակի զճազրել այդ պսակի էութիւնը, երբ ծագելն և ընթացքը քաղաքակիրթ երկրներում. ուրիշ ոչինչ:

Յ Ա Ի Ե Լ Ի Ա Ժ Ն Ե Ր

ԱՄՈՒՄՆՈՒԹԵԱՆ,
ԱՄՈՒՍՆԱԼՈՒԾՈՒԹԵԱՆ,

ԾՆՈՂՆԵՐԻ, ՈՐԴՈՅ ԵՒ ԱՄՈՒՍԻՆՆԵՐԻ ՔԱՂԱՔԱՅ.
ԻՐԱԽՈՒՆՔՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՕՐԷՆՔՆԵՐ.

ՀԱՅՈՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԿԱՆՈՆՆԵՐ.

ԱՄՈՒՍՆԱԼՈՒԾԱԿԱՆ ԴԱՏԱԽԱՐՈՒԹԻՒՆ.

ԿԱԶՄԱՆ ԱՐՄԷՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՎԼԳՃԵԱՆ.

Ա. Լ. Բ. Ս. Ա. Ն. Դ. Բ. Ա. Պ. Ե. Լ.

Տպարան Յակովբ Ղառապեանցի.

1904

Дозволено Цензурою. 15 Апр, 1904 г. гор. Тифлисъ.

Ա. ԹՈՒՍԵՅ ՊԵՏՈՒԹԵԼՆ ՕՐԷՆՔՆԵՐ.

Քաղաածք X 6. I մասի յօդաձևերից

Գլուխ I. պրակ I. ամուսնանալու մասին.

2. Վանականներին, քահանայութեան և սար-
աւագութեան կարգի ընդունածներին, բանի որ
որա այդ աստիճանի մէջ են գտնուում, արգել-
ւում է իսպառ ամուսնանալ, եկեղեցական սահ-
մանադրութեանց համաձայն:

3. Արգելւում է արական սեռի պսակը տասն-
ութ տարեկանից առաջ և իգական սեռի պսակը
տասնվեց տարեկանից առաջ: Բայց անդրկողմասի
միակնեաներին թոյլ է տրուում փեսացուն տասն-
հինգ և հարսին տասներեք տարեկան դառնա-
լուց յետոյ:

Ծանոթութիւն. — Թեմական առաջնորդներին է
թողնուում անհրաժեշտ դէպքերում ըստ իր հայեցո-
ղութեան թոյլ տալ պսակ, երբ փեսացուն կամ հարս-
նացուն այդ առթիւ որոշւած շափահասութեան
տարիքից պակաս են ոչ աւելի քան կէս տարի:

4. Ութսունից աւել տարիք ունեցողին արգելու՞մ է պսակել:

5. Արգելու՞մ է խելագարների և ապուշների պսակը.

6. Արգելու՞մ է առանց թույլատուլթեան ծնողների և խնամականների պսակել.

9. Թէ քաղաքացիական և թէ զինուորական ծառայութեանց մէջ գտնւած անձանց արգելու՞մ է պսակել առանց իրենց իշխանութեան թույլատուլթեան, յայտնւած գրաւոր վկայութեամբ:

12. Պսակը չի կարող օրէնքով կատարւած լինել առանց պսակողների փոխադարձ և յօժարակամ համաձայնութեան. ըստ այսմ արգելու՞մ է ծնողներին իրենց որդոցը և խնամակալներին իրենց հոգացողութեան տակ գտնուող երեխաներին ստիպամբ պսակել, հակառակ նրանց ցանկութեան:

19. Բանդարկեալների պսակների վերաբերեալ սահմանափակումը, որ պահւած են ուղղութեամբ ըստ իրենց պայմաններում գտնւած ամբողջ ժամանակում, որոշուում են հսկողութեան տակ գտնուողների մասին կանոնադրերով: Աքսորւածների ամուսնանալու մասին կանոնները զրոյացուած են Աքսորականների վերաբերեալ կանոնադրում:

20. Արգելու՞մ է նախկին՝ օրէնքով չըլուծւած պսակի պոյութիւն ունեցած ժամանակ, նորից ամուսնանալ:

21. Արգելու՞մ է չորրորդ անգամ պսակել:

22. Կրկնակի և չորրորդ պսակների առաջնորդութեան համար որոշւած է:

1) Վաճառականներին, քաղաքացւոց և զինուորացւոց, կամ առետրի և կամ աշխատանքի պատահառով բացակայելու համար տրւած անցագրերի մէջ նշանակել, ամուրի է թէ պսակւած, եթէ այլի է, քանի՞երորդ պսակն է:

2) Ժամանակաւոր կամ մշտական որ և է տեղ բնակութեան համար երկու սեռի անձանց տրւած անցագրերի և այլ վկայագրերի վրա բահանան պիտի իր ձեռքով նշանակէ թէ ո՞ւմ և որ և որ եկեղեցւում է կատարել պսակը: Այս նկատողութիւնների համեմատ, զինուորական և քաղաքական իշխանութիւններն անցագիրը փոխելու կամ նորոգելու ժամանակ, նշանակում են նրա մէջ այդ մարդու ամուսնական վիճակը, որին որ տրւում է անցագիրը:

3) Զինուորների այրիներին պսակել եթէ անխապէս ցոյց կտան բահանային իրենց ամուսնական վիճակը:

23. Արգելու՞մ է եկեղեցւոյ թույլ չտւած արեւակցական և խնամիական չհասութեան տարիների պսակը:

24. Պսակների վերաբերեալ նախընթաց յօդուածների զրաժարելու արգելքների խախտումը և վերաբերեալ, որ կը ծագին ամուսնական գործերից, նախարարութեան հոգեւոր կամ մարմնաւոր զատու-

տանի, դատավարութեան օրէնքների մէջ նշանակած կանոնների համաձայն (Քաղ. Դատավ. կանոնագ. յօդ. 1337—1356. Քաղ. Դատ. Օր. յօդ.—440—457. Քր. Դատ. կան. յօդ.—1001—1003. 1012—116. Օր. Քր. Դատ. յօդ. 692—699.)

Պրակ II պատկերի կատարելու մասին.

25. Պատկերել ցանկացողը պարտաւոր է իր ծխական բահանային յայտնել զբաւոր կամ բանաւոր իր կոչումն ու աստիճանը, անունը, հայրանունը և ազգանունը, նոյն տեղեկութիւնները նա և հարսնացուի մասին:

30. Քրէական օրէնքների առաջ. պատասխանատուութեան երկիւղով արգելւում է ստիպել բահանային պսակ կատարել՝ հակառակ վերնում նշանակած, եկեղեցու կամ պետութեան կանոնների կամ արգելքների:

31. Օրինաւոր պսակը մասնաւոր մարդոց մէջ կատարւում է եկեղեցում, պսակւողների ներկայութեամբ, զրա համար նշանակած օրերում և ժամանակում, երկու կամ երեք վկաների ներկայութեամբ...: Իւրաքանչիւր պսակ արձանագրւում է ծխական արձանագրական գրքի մէջ:

Պրակ III ամուսնական կապի ապացոյցի մասին.

34. Ամուսնական կապի զլխաւոր ապացոյցը ծխական արձանագրական մատեաններն են:

35. Այն ղէպքում, եթէ արձանագրութեանց մասին կասկած ծագի, կարող են ծառայել 1) խոստովանութեանց մատեանները. 2) արձանագրութեան զիւրքը 3) բաղաբացիական վաւերացումները, եթէ նրանցից կերևայ, որ անանւած ամուսինները, իբր այդպիսիներ—ամուսիններ են ճանաչւած եղել ատենական տեղերում, և անվիճելի կերպով օգտւել են բաղաբացիական իրաւունքներով և արտօնութիւններով, որ կախւած են օրինական ամուսնութիւնից և 4) բնութեամբ:

36. Քննութիւնն իր մէջ պիտի պարունակի՝ եկեղեցու միաբանութեան վկայութիւնը, որ պըսակը կատարւել է. պսակի վկաների և առասարակ պսակի ճշտապէս կատարւած լինելու մասին եղած վկաների ցուցմունքը: Բացի սրբադնադործ պաշտօնեաներից, պսակւողներից, որոց մասին որ է զօրծը և նրանց ծնողներից. բոլոր միւս վկաները ցուցմունքները տալիս են երզմամբ:

Պրակ IV պսակն անվաւեր ճանաչելու եւ լուծելու եւ դադարելու մասին.

1. Պսակը անվաւեր ճանաչելու մասին.

37. Օրինական և վաւերական չեն ճանաչւում 1) այն անձանց ամուսնութիւնը, որ կատարւել է բռնի կերպով և կամ պսակւողներից մէկի կամ երկուսի խելագարութեան ղէպքում. 2) այն անձանց ամուսնութիւնը, որ զտնւում են

մօտիկ, այսինքն եկեղեցու կանոններով արդել-
լած արհեստակցական, հոգևոր ազգակցութեան
և խնամեական աստիճաններում. 3) այն անձանց
ամուսնութիւնը, որ արդէն գտնուում էին նախ-
քան այդ՝ իրենց եկեղեցական իշխանութեան
կողմից չլուծւած ամուսնական կապերի մէջ. 4)
այն անձանց ամուսնութիւնը, որոց նախկին ամուսնութիւնը լուծելուց յետոյ, արգելւել է ամուսնանալ նորից. 5) այն անձանց ամուսնութիւնը, որ եկեղեցու որոշած տարիքին չեն հասել, կամ ութսունից աւելի տարիք ունին և կամ չորրորդ անգամ են պսակւել. 6) կուսակրօնների, ինչպէս և քահանաների և սարկաւազների պսակը, քանի զեռ գտնուում են այդ կոչման մէջ. 7) ուղղադաւանների ամուսնութիւնը ոչ քրիստոնեաների հետ:

Մանօրութիւն. — Այս յօդուածի (37) 7-րդ կէտի կանոնը չի տարածւում այն զէպքերի վրա, երբ ամուսինները, երկուսը կամ մէկը ընդունել են ս. մրկրտութիւն ամուսնանալուց յետոյ: Այս զէպքերը չի նկատ են առնում առանձին և հոգևոր իշխանութեան կողմից թոյլ են տրւում եկեղեցու կանոնների համեմատ:

38. Այն անձինք, որոց պսակը պատշաճաւոր հոգևոր դատաստանով ճանաչւել է անվաւեր և ապօրենի, անմիջապէս, հոգևոր իշխանութեան տեղական քաղաքացիական իշխանութեան հետ բանակցելուց յետոյ, հեռացւում են իրար կենակ-

ցութիւնից: Դատաստանով յանցաւոր ճանաչւածները ապօրինի պսակի համար, ենթարկւում են եկեղեցական ապաշխարութեան, իսկ օրէնքով որոշւած մի քանի զէպքերում, նա և որոշ պատժի:

39. Այն անձինք, որոց պսակը ճանաչւել է ապօրինի և անվաւեր, բացի նրանցից, որ դատաւարւած են անպսակ մնալու, իրաւունք ունին պսակւել ուրիշների հետ օրինասահման ձեով: Նրանք, որոնք բաժանւել են եկեղեցական չափահասութիւն չունեցող պատճառով, կարող են, եթէ քաղաքացիական չափահասութիւնից յետոյ կամենան շարունակել եղած ամուսնութիւնը. — այս զէպքում նրանց կապը նորից հաստատւում է եկեղեցում, այս մասին կարգւած ծիսակատարութեան համեմատ:

40. Կենակցութիւնից զատւած անձինք, որովհետեւ նրանց պսակը կապւած է եղել, օրինական ձեով չը լուծւած և չղաղարած ամուսնական կապի գոյութիւն ունեցած ժամանակը, կարող են շարունակել իրենց նախկին պսակով ամուսինների հետ կենակցութիւնը, եթէ դրան, իրենց թողած անձերը համաձայնին, բայց չեն կարող և այդ անձանց մահից յետոյ, մասնի որ և է նոր ամուսնութիւն:

41. Եթէ ընդ հակառակը, թողնւած անձը չուզենայ ամուսնացած հաշւել այն անձի հետ, որ իրեն թողնելով և նախկին պսակի գոյութիւն

ունեցած ժամանակ մտել է նոր ամուսնութեան մէջ, այն ժամանակ նա իրաւունք ունի խնդրելու իր թեմական իշխանութիւնից նոր ամուսնութեան թոյլտուութեան մասին, որն այս դէպքի նկատմամբ վարւում է եկեղեցու կանոնների համաձայն: Պսակի գոյութիւն ունեցած ժամանակ, նորից ամուսնացող և ամուսնուն թողնող մեղաւոր ամուսինը, եթէ նախկին պսակով իր թողած ամուսնու համաձայնութիւնը չստանայ, ինչպէս և այդ մասին հոգևոր իշխանութեան թոյլտուութիւնը, դատապարտւում է մշտական ամուրիութեան: Նոյն բանին է ենթարկւում և այն ամուսինը, որ թողել է ամուսնուն և հինգ տարուց աւելի է ծածկւում է անյայտութեան մէջ: Նոյնը չի վերաբերում գինւորական վարչութեան ստորին գինւորներին, որ հինգ տարուց էլ աւելի գտնւել է գերութեան մէջ կամ պատերազմում՝ անյուր բացակայութեամբ. նրանց չի արգելւում, վերադարձից յետոյ նորից ամուսնանալ, եթէ նրանց նախկին պսակն արդէն լուծւած է:

42. Նախկին պսակի գոյութիւն ունեցած ժամանակ, նոր ամուսնութեան մէջ մտնելու համար երբ երկու կողմերն էլ յանցաւոր են, վերջին պսակը լուծւելուց յետոյ, ճանաչւում է նուցա նախկին պսակը, իսկ եթէ ամուսիններից մէկի մահով այդ պսակը դադարի գոյութիւն ունենալուց, կենդանի մնացած ամուսինն իրաւունք չունի խնդրել ոչ վերականգնել լուծւած

պսակը և ոչ էլ թոյլտուութիւն՝ նորից պսակելու:

II. Պսակի դադարելու մասին.

43. Պսակը դադարում է գոյութիւն ունենալուց ինքն իրեն՝ ամուսնու մահւամբ:

44. Ամուսիններից մէկի մահից յետոյ, կենդանի մնացած ամուսինն իրաւունք ունի նորից պսակել, եթէ օրինական արգելք չկայ:

III. Ամուսնալուծութեան մասին.

45. Ամուսնութիւնը կարող է լուծւել միայն հոգևոր դատարանով, ամուսիններից մէկի խնդրի համաձայն. 1) միւս ամուսնու ապացուցւած անհաւատարմութեան և ամուսնական կենակցութեան անընդունակութեան համար. 2) այն դէպքում՝ երբ միւս ամուսինը դատապարտւած է պատժի, որից հետևում է դատաւարդային կոչման բոլոր իրաւունքների զրկումն, կամ արտոյր գէպի Սիբիր, հանգերձ առանձին իրաւունքների և արտօնութիւնների զրկումով. 3) միւս ամուսնու անյուր բացակայութեան դէպքում:

46. Եւ ոչ մի դէպքում չի թոյլատրւում պսակի լուծումն ամուսինների փոխադարձ համաձայնութեամբ միայն, ինքնակամ, առանց դատարանի: Հաւաստարապէս չի թոյլ տրւում և այլ և այլ պարտաւորաբեր կամ զօրծողութիւններ ամուսինների մէջ, որ պարտական են նրանց առանձին ապրելու պայմաններ, և կամ այնպիսի այլ բաներ, որ տրամադրում են ամուսինների

մէջ բաժանումն: Քաղաքացիական վարչութեան ատեաններն և անձինք չպէտք է հաստատին կամ վկայաբանին այդ տեսակի ակտերը: Սրբազնագործ պաշտօնիաներին և դպիրներին նոյնպէս արգելուի է, դատարանի երկիւղով և կարգի գրկումով, գրել ինչ և է ձեռով և ում և համար, արձակման թղթեր:

47. Մեղաւորի սեփական խոստովանութիւնն ամուսնական անկողնի սրբութեան խախտելու մասին յարգի չէ ընդունուի, եթէ նա չի համաձայնի գործի հանգամանքներին և չի գնա դուրս թաղաքար այդ բանը անկասկած կերպով հաստատող ապացոյցների հետ:

48. Ամուսիններից մէկի ամուսնական կենակցութեան անընդունակութեան պատճառով ամուսնալուծութեան պահանջը կարող է միայն պսակը կատարելուց երեք տարի յետոյ սկսել:

49. Նախընթաց յօդաւորի (48) մէջ բացատրւած պատճառի վրա չի կարելի այդ պահանջը հիմնել, եթէ ամուսիններից մէկի անընդունակութիւնը բնական չէ, կամ սկսել է արդէն պսակից յետոյ:

50. Եթէ ամուսիններից մէկը ենթարկւած է դատակարգային կոչման իրաւունքներից զրոււելու պատժին, այն ժամանակ միւս ամուսինը եթէ չցանկանայ կամովին հետեւի մեղադրածին, շարունակելու ամուսնական կենակցութիւնը նրա հետ, կարող է, Պատժական Օրէնսգրքի 27-րդ

յօդաւորի հիման վրա (1885 թ. հր.) խնդրել հոգեւոր վարչութեան պսակը լուծելու մասին և թոյլ տալ նորից ամուսնանալ:

52. Մեղադրւած ամուսնուն նրա համար նշանակած տեղը հետեւելու պատճառով իր զօրութեան մէջ մնացած պսակը կարող է, անմեղ ամուսնու խնդրանքով՝ լուծւել, եթէ դատակարգային կոչման իրաւունքներից զրկւելու դատապարտւած ամուսինը նոր յանցանքի համար կենթարկւել ընտանեկան իրաւունքները բանդող դատավճռի: Այս հիման վրա կարող են ամուսնալուծութիւն խնդրել անմեղ ամուսիններից նորա, որոնք պրսակւած են արդէն դատակարգային կոչումից զուրկ անձանց հետ, եթէ այդ վերջինները կրննին նորից յանցանքի մէջ, որ կը հետեւնէ դատակարգային կոչման բոլոր իրաւունքների զրկումն:

53. Արքայադրոյն Բարձրագոյն ոլորմածութեամբ վամ դատարանի նոր վճռով վերադարձածների կանայք, եթէ նրա ամբողջ ընթացքում, պատշաճաւոր իշխանութեան թոյլտուութեամբ պսակը բանդելու նրա կարգադրութիւններին չեն հետեւել, և նորա պսակի լուծումը չեն խնդրել, կարող են իրենց նախկին պսակով անբաժան մնալ: Նոյնն և ենթադրուի է մարդոց մասին, որոնց կանայք դատարանի վճռով ենթարկւել են արքայի՝ կոչման բոլոր իրաւունքներից զրկւելու հետ միասին:

կան Խորհրդի բարձրագոյն հաստատուած կարծիքով, այս (53) յօդուածի մէջ ասուած կանոնի ազդեցութիւնը տարածուած է և այն անձանց կանանց վրա, որ աքսորի տեղ, զինուորական ծառայութեան են տրուած:

54. Եթէ ամուսիններից մէկը որ և է դէպքով բացակայում է իր բնակութեան տեղից և հինգ և աւելի տարիների ընթացքում կը գտնուի բոլորովին անլուր անյայտութեան մէջ, այն ժամանակ, մնացած ամուսնուն թոյլ է տրուում խնդրել իւր թեմական իշխանութեանը, լուծել պսակը և իրաւունք տալ նոր ամուսնութեան:

56. Ծառայութիւնից փախած, պատերազմի մէջ անլուր կորած, թշնամուց գերի վերցւած զինուորների կանանց թոյլ է տրուում, կորելու, փախչելու, և գերի ընկնելու օրից հինգ տարին անցնելուց յետոյ խնդրել լուծել պսակը, եթէ նրանք (ամուսինները) չեն գտնուած: Յիշւած կանայք հոգևոր իշխանութեանը տւած խնդրադրի հետ ներկայցնում են այն տեղերի քաղաքային կամ գաւառական ոստիկանական վարչութիւնների՝ ուր իրենց ամուսինը ծառայութեան է մտել, փախչելու, պատերազմի ժամանակ անյայտ կոչելու և թշնամուց գերի վերցւելու ժամանակի մասին վկայադրերն, ինչպէս և այն մասին, որ այդ անձինք չեն գտնուած: Այդ վկայականները տրուում են զօրքի առանձին մասերի զլխաւորների՝ ոստիկանական վարչութիւններին հասցրած տեղեկութիւնների հիման վրա:

57. Ամուսիններից մէկի անլուր բացակայելու դիպուածի համար ամուսնութիւնը լուծելու մասին տրուած խնդրի մէջ պէտք է ցոյց տրուի, երբ յատկապէս բացակայող կինը կամ մարդը հեռացել է իւր բնակութեան տեղից և արդեօք տրւել է յայտագիր խնդիր այդ մասին. վերջին դէպքում նաև այդ խնդրի վաւերացրած պատճէնը կցել:

58. Երբ թեմական իշխանութիւնը խնդրատուի և բացակայողի պսակի իսկութիւնը չի կասկածում, այն ժամանակ զիմում է քաղաքային վարչութեանը, որ հոգևոր իշխանութեան պատգամաւորի ներկայութեամբ հարցնէ բացակայողի ազգականներին, ինչպէս տեղական նա և շրջակայքի բնակիչներին, չզիտեն արդեօք նոցանից և ոչ որ բացակայողի բնակութեան տեղի մասին, նրա մասին չէ եկել որ և է լուր, երբ է նա հեռացել, ինչպէս էր պահում իրեն և արդեօք խնդրատուն ինքը չէ տւել տեղիք նրան թողնելու վերաբերմամբ:

59. Եթէ անլուր բացակայող անձը իր կոչմամբ կարող է ապրել Ռուսաստանում ուր և կամենայ, նրա անյայտութեան ըննութիւնը (հետախուզութիւնը) այն ժամանակ միայն բաւարար կարող է ճանաչուի, երբ բոլոր նահանգական վարչութիւններից խնդրուած տեղեկութիւնների համաձայն նրա բնակութեան տեղը չի բացուի:

60. Բացակայողի ուր գտնուելու տեղի մասին

ճշգրիտ լուր ստացելու դէպքում՝ գործը կարճոււմ է. հակառակ դէպքում, թեմական իշխանութիւնը խնդրատուի պսակը լուծելու մասին որոշումն է անում և թոյլ տալիս նրան նորից ամուսնանալ *):

Դիւիս II. Այլապաւան քրիստոնեաների իբար մէջ եւ Ուղղադաւանների հետ պսակների մասին.

Պրակ I այդ պսակների մասին.

61. Առհասարակ Քրիստոնեայ բոլոր դաւանութիւնների անձինքներին չի արգելոււմ ամուսնանալ իրենց դաւանութեան եկեղեցիների կանոնների և ծէսերի համաձայն, առանց այդ մասին բաղաբական իշխանութեան թոյլատուութիւնը խնդրելու, բայց պահելով այն սահմանափակումները, որ օրէնսդրւել են այդ դաւանութիւնների համար:

62. Սրանից վերև առաջին դիտում սահմանադրւած արգելքները, ինչպէս են 1) պսակել ստիպամբ, առանց փեսայի և հարսի համաձայնութեան և ամուսնանալ խելագարների և ապուշների հետ, 2) ամուսնանալ առանց ծնողների, խնամակալների կամ հոգաբարձուների համաձայնութեան և առանց իր իշխանութեան թոյլտուութեան. 3) ամուսնանալ՝ նախկին պսակի գոյ-

*) Ռուսաստանում Հայ-լուսաւորչական թեմական իշխանութիւնները պսակաւծութեան մասին իրենց որոշումներն ուղարկում են Ս. Էջմիածնի Սինօդի հայեցողութեանը:

ութիւն ունենալիս, տարածոււմ են բոլոր առհասարակ քրիստոնեայ դաւանութիւնների պսակների վրա այն չափով, ինչպէս որ սորա օրինադրւած են այդ դաւանութիւնների համար:

63. Արական սեռի անձանց պսակը տասն և ութ տարեկանից առաջ, իսկ կանանց սեռի պսակը նախքան տասն և վեց տարիքը հասնելու արգելքը տարածոււմ է այն անձանց վրա, որոնք պատկանում են Հռոմ-կաթոլիկ, Աւետարանական և Հայ-լուսաւորչական դաւանութեանը, ի բաց առեալ Անդրկովկասի բնիկներին, որոնց թոյլ է տրոււմ պսակել՝ փեսային տասն և հինգ և հարսին տասն և երեք տարիքը հասնելիս:

64. Առհասարակ բոլոր Քրիստոնեայ դաւանութիւնների մէջ արգելոււմ է կատարել պսակներ այդ եկեղեցու չթոյլ տւած արեւակցական աստիճաններում, որին պատկանում են պսակող անձինք:

65. Առհասարակ բոլոր Քրիստոնեայ դաւանութեան անձանց պսակները պէտք է կատարւին այն եկեղեցու օրէնքով, որին պատկանում են պսակողները. բայց այս պսակները վաւերական կը հաշուին նաև այն ժամանակ եթէ այն տեղերում, ուր կատարւել են նորա, իրենց դաւանութեան բաճանայ կամ պատուր չլինելու պատճառով, պսակը կատարէ ուղղափառ եկեղեցու բաճանան, բայց այս դէպքում պսակների

կատարումն ու լուծումը կլինի ուղղափառ եկեղեցու կանոններով ու ծէսերով:

Ծանոթութիւն. — Խնդրի քննութիւնը, որ կը պահանջեն ղէպքերը, կատարել է արդեօք օտար դաւանութիւնների անձանց պսակները օրինապէս և նրա լուծելու պատճառների յարգելիութեան մասին որոշումները, կատարուում են Քաղաքացիական Դատավարութեան մասին Օրէնքների զրաժ կանոնների համաձայն:

66. Դիպլոմատիական ծառայութեան մէջ եղած աստիճանաւորների պսակներն օտարահպատակուհիների հետ, ոչ միայն զրա համար նորա պարտաւոր են նախապէս իրենց իշխանութեան թոյլտուութիւնը խնդրել, յայտնելով և այն մասին թէ ինչ կալածք է օժիտ ստանում և թէ օտար երկրներում չկան 'ի նկատի ժառանգութեան իրաւունքներ, այլ և պիտի հարսնացուի ստորագրութիւնը ներկայացնի զրա հետ, այն բանի մասին, որ ամուսնացած լինելով դիպլոմատիական աստիճանաւորի հետ, նա պարտաւոր է ծախել օտար երկրներում ունեցած իր կալածքը, հակառակ ղէպքում, նրա ամուսինը պարտաւոր է իւր այդ տեսակի պաշտօնը թողնել:

67. Եթէ հարսը կամ փեսան պարտականում են ուղղափառ դաւանութեան, այս ղէպքում ամեն տեղ բացի Ֆինլանդիայից պահանջուում են 1) որ ուրիշ դաւանութեան անձինք որոնք ամուսնանում են ուղղափառներին հետ, ստորագրութիւն

տան, թէ իրենց ամուսիններին ուղղափառ լինելու համար չեն նախատի. զրաւանքներով և այլ կերպով նրանց չեն տրամադրի իրենց հաւատն ընդունելու և որ այդ ամուսնութիւնից ետոք որդիքը մկրտելու են և կըլծելու ուղղափառ դաւանութեան կանոնների համաձայն. այս ստորագրութիւնը, որ քահանան... վերցնում է պսակը կատարելուց առաջ, պսակից յետոյ ներկայացնում է թեմական առաջնորդին... 3) որ այդ պսակները կատարին ուղղափառ քահանայի ձեռքով և եկեղեցում...:

76. Ամուսինների մէջ որ և է նախընթաց ամուսնական կապի բակտումն տրամադրող բլմահաճ գործողութեան արգելիլը տարածուում է բոլոր առ հասարակ Քրիստոնեայ դաւանութիւնների վրա, չհաշւելով և նրանց, որոնք պրսակն ընդունում են իբր բաղաբացիական մի կապ...:

77. Պատեռագմական գերիների հայրենիք գնալու արձակուրդին, որոնք իրենց Ռուսաստանում գտնւելու ժամանակ ամուսնացել են Ռուսահպատակ ուղղափառուհիների հետ, պահանջուում է նրանցից ստորագրութիւն, թէ վերադառնալով են արգեօք նորից իրենց կանանց մօտ. և եթէ նրանց բացակայութիւնը երկու տարուց աւել տեի, այն ժամանակ կանայք ստանում են ազատութիւն նորից պսակւելու:

Գլուխ III. պրակ I. նոր մկրտածների պսակների մասին.

79. Ոչ բրիստոնեայ դաւանութեան անձը մկրտելուց յետոյ կարող է իր նախկին, չմկրտւած կնոջ հետ ամուսնական կապը պահել. նրանց նախկին պսակն իր գորութիւնը պահում է...:

82. Եթէ նոր մկրտւածն ունէր առաջ մի բանի կին, ս. մկրտութիւն ընդունելով նա պարտաւոր է նրանցից մէկին ընտրել, որի հետ որ կը ցանկայ տպրել, առաւելապէս բրիստոնէութիւն ընդունածին, և այն ժամանակ նրանց պսակը կօրհնուի եկեղեցական կարգի համաձայն: Այս կանոնը տարածուում է և այն կանանց վրա, որ մի բանի մարդկանց կին են եղել:

83. Եթէ կանանցից և ոչ մէկը չի ցանկաւորում (յօդ, 83) և ամուսինը համաձայնութիւն չի յատնի ապրել չմկրտւածի հետ, այն ժամանակ նրան թոյլ է տրւում ամուսնանալ նորից ուղղափառի հետ *):

84. Պսակն իր ուժը պահպանում է այն ժամանակ, երբ երկու ամուսինն էլ ընդունում են բրիստոնէութիւն, թէև եթէ նոյն իսկ նա կատարւած լինի եկեղեցու արգելւած ազգակցական աստիճաններում:

Գլուխ IV. ամուսնութիւնից առաջացած իրաւունքների և պարտաւորութիւնների մասին.

Պրակ I. անձնական իրաւունքի մասին.

100. Ամուսինը հաղորդում է կնոջը, եթէ

*) Եթէ նա ընդունել է բրիստոնէութիւն, այլ դաւանութիւն, աղջկայ հետ ևս կարող է ամուսնանալ. Ծ. 4. Խ.

նա ծագումով աւելի ստոր աստիճանից է, այն բոլոր իրաւունքներն ու արտօնութիւնները, որ կապւած են իր դասակարգի աստիճանի և կոչման հետ:

101. Կինը մարդու կոչումով (ազգանամբ) է անւանւում, և այդ իրաւունքը չի կորցնում և այն ժամանակ, երբ նա յանցանքի համար զբերւում է դասակարգային կոչման իրաւունքներից:

102. Կանանց սեռի անձինք, որ ամուսնանում են այնպիսի մարդոց հետ, որ Ռուսահպատակ են և ոչ էլ ծառայութեան մէջ են գտնւում (ինչ դաւանութեան էլ լինին այդ ամուսինները, Ուղղադաւան թէ օտարադաւան) հետևում են ամուսնու բնակութեան տեղին և դասակարգին:

103. Ամուսինները պարտաւոր են միասին ապրել: Ըստ այսմ, 1) խստիւ արգելւում են այնպիսի գործողութիւններ, որ տրամադրում են ամուսինների ինքնակամ բաժանումն. 2) զաղթելիս, ծառայութեան մտնելիս կամ մարդու մրջտական բնակութեան տեղի այլ փոփոխութեան ժամանակ կինը պարտաւոր է հետեւել ամուսնուն:

106. Մարդը պարտաւոր է իր կնոջը սիրել, ինչպէս իր անձը, նրա հետ հաշտ ապրել, յարգել, պաշտպանել, ներել նրա պակասութիւնները և թեթեւցնել նրա թուլութիւնը: Նա պարտաւոր է իր կարողութեան և հնարաւորութեան չափով կերակրել և պահել նրան:

107. Կինը պարտաւոր է հնազանդել իր ա-

մուսնուն, իբր ընտանիքի գլխի, լինել ղէպի նա սիրով, պատուով և անսահման հնազանդութեամբ, ցոյց տալ նրան ամենատեսակ կամակատարութիւն և նուիրել նրան ինչպէս տան տիրունի:

Պրակ II. Ստացւածքի իրաւունքի մասին.

109. Ամուսնութիւնով մարդու և կնոջ կարողութեան մէջ ընդհանուր տիրապետութիւն չի առաջ գալիս. նրանցից իւրաքանչիւրը կարող է ունենալ և նորից ձեռք բերել իր համար առանձին ստացւածք:

110. Կնոջ օժիտը, ինչպէս և կայքը որ նա կամ մէկը նրա անունով, նրա ամուսնացած ժամանակը՝ ձեռք է բերել գնամբ, ընծայաբերութեամբ, ժառանգութեամբ կամ այլ օրինական միջոցով, ընդունուում է իբր նրա առանձին սեփականութիւն:

114. Թոյլ է տրուում ամուսիններին, ծախել, գրաւ դնել, և այլ կերպ կարգաւորել իր կալւածքը, ուղղակի իւր անունով, անկախ միմեանցից և զրա համար չխնդրելով փոխադարձաբար ոչ թոյլատուութիւն և ոչ հաւատարմութիւն:

115. Արգելուում է մարդուն վարել կնոջ և կնոջը ամուսնու կայքի հետ, ոչ այլ կերպիւք ան օրէնքով պահանջւած այդ մասին հաւատարմութիւնով:

Յաժին II. Գլ. I. պրակ I. Օրինաւոր օրդոց մասին.

119. Բոլոր օրդիք, որ ծնել են օրինաւոր ամուսնութիւնից, ճանաչուում են օրինաւոր, թէկուզ ծնած լինին նորա. 1) բնական կարգով, պսակից առաջ, եթէ միայն հայրը չի ժխտի նրանց օրինաւոր ծնունդ լինելը. 2) ամուսնութիւնը կարճելու կամ լուծելու ղէպում, եթէ միայն հօր մահւան կամ ամուսնալուծութեան օրից մինչև երեխի ծնած օրը անցելէ ոչ աւելի, քան երեք հարիւր և վեց օր:

120. Դատարանի առաջ ծնունդի օրինաւորութիւնը ճանաչելու (ընդունելու) համար հարկաւոր է ապացուցանել, նախ պսակի վաւերականութիւնը և օրինաւորութիւնը, ապացուցողը ումից է ծնել. երկրորդ, ծնունդը՝ այս ամուսնութիւնից:

125. Այն անձի համար, որ ծնել է օրինաւոր ամուսնութիւնից, բայց բնական սովորական կարգից խիստ շուտ, այսինքն պսակի կատարելուց յետոյ հարիւր ութսուն օրից առաջ, իբր ապացոյց, որ հայրը չի ժխտել այդ ծննդի օրինաւորութիւնը, ընդունուում է հօր ցուցմունքը կամ գրութիւնը, կամ վկայական, որ նա վարել է նրա հետ ինչպէս իր օրդու կամ աղջկայ հետ, և ըստ այդմ հոգ է տարել նրա պահպանութեան և կրթութեան մասին. և որ այս անձը առանց ընդիմախօսութեան միշտ օգտուել է այն մարդու ազգանունով, որին նա հայր է անւանում:

131. Այն անձի օրինաւորութիւնը, որ ծնել է ամուսնութեան կարճելուց կամ ամուսնութիւնը լուծելուց յետոյ սահմանաւած երեքհարիւր վեց օրից անց, կարող են վիճել բոլոր նրանք, որոնց անձնական կամ ստացւածքային իրաւունքները խախտուել են, նրա ծնունդը օրինաւոր ընդունելու պատճառով, բայց ոչ ուշ քան այդ երեխի ծնելու օրից վեց ամիս անցնելը:

Պրակ II. ապօրինի երեխայոց մասին:

132. Ապօրինի երեխայքն են. 1) որ ծնել են ամուսնութիւնից դուրս, բայց սահմարադրւած կարգով չեն օրինաւորել. 2) սիրային յարաբերութիւնից ծնած. 3) ծնել է մօր ամուսնու մահից կամ ամուսնալուծութիւնից յետոյ, եթէ նրա ամուսնու մահան կամ ամուսնալուծութեան օրւանից մինչի երեխի ծնունդը անցել է երեք հարիւր վեց օրից աւելի. 4) ամուսնութեան ժամանակ այն ծնածները, որ պատշաճաւոր դատարանի վճռով են ընդունուել ապօրինի և անվաւեր:

134. Երբ լուծել է ամուսնութիւնը, ամուսնու ամուսնական կենսակցութեան անընդունակութեան պատճառով, որ ապացուցւել է պատշաճաւոր կերպով, այն ժամանակ պսակի գոյութիւն ունեցած ժամանակ ծնած երեխաները նոյնպէս ճանաչուում են ապօրինի:

135. Մօր անհաւատարմութեան պատճառով լուծւած պսակից ծնած երեխաները ընդուն-

ւում են օրինաւոր, եթէ սրանց ծնունդը նախքան պսակի լուծումը չէ թաղցրւած եղել մարգուց և եթէ նրանց ապօրինութեան այլ ապացոյցներ չկան:

136. Ապօրինի որդիքը, թէպէտ և նորա կրթւած-մեծացրւած լինին այն անձինքներից, որոնց նրանք ծնողներ են անւանուում, չունին իրաւունք հօր ազգանունը կրելու և ոչ էլ նրա կամ մօր մահւանից յետոյ ստացւածքի օրինաւոր ժառանգութեան:

137. Այն անձը, որ անվաւեր ամուսնութիւնից է ծնել, թէ և Արքայական ողորմածութեամբ նրան տրւած լինի հայրական կալւածքի մէջ որ և է մաս իբր բաժին, ձեռք չի բերում միւս ազգականներից յետոյ ժառանգելու իրաւունքներ:

144. Բոլոր պահւած տղայք և ապօրինի ծնունդները, որ հաշւել են օրինաւոր երեխաների հաշւին Բարձրագոյն առանձին հրամանագրով, օգտուում են անխախտելի կերպով այն իրաւունքներով և արտօնութիւններով, որ այդ հրամանագրերով են նրանց տրւած:

144¹ Քրիստոնեայ ազգաբնակութեան համար հետեւեալ կանոններն են դրւած օրինաւորւած երեխաների համար:

1) Այն որդիքը, որ ծնել են ամուսնութիւնից դուրս, բացի անառակութիւնից առաջացածները (յօդ. 132. կ. 2.) օրինաւորուում են նրանց ծնողների պսակով:

2) Որդոց օրինաւորելու մասին դատարանի որոշումը (1. կ.) անուամբ է կանոնների համաձայն, որ զծագրւած է Քաղաքացիական դատաւարութեան կանոնագրքի 1460¹ — 1460² յօդւածներում:

3) Օրինաւորւած որդիք հաշւում են օրինաւոր այն օրւանից երբ ծնողները պսակել են և օգտւում են այդ օրւանից այդ ամուսնութիւնից ծնւած, օրինաւոր որդիների իրաւունքներով:

4) Ծնողների պսակը ապօրինի և անվաւեր ճանաչելու դէպքում, նաև նրա լուծւելու դէպքում, այդ պսակով օրինաւորւած երեխաների իրաւունքները որոշւում են այն հիմունքներով, ինչպէս և ամուսնութեան մէջ ծնած երեխաների իրաւունքները:

Պրակ III որդեգրւած երեխաների մասին.

145. Ամենատեսակ կոչման անձանց, առանց սեռի խտրութեան, (բացի նոցանից, որ իրենց կարգով կուսակրօնութեան են նւիրւած), եթէ նորա օրինաւոր կամ օրինաւորւած որդիք չունին, թոյլատրւում է հետեւալ (146 — 156, 156¹ — 157²) յօդւածների հիման վրայ որդեգրել խնամք տարած, վերցրած երեխաներին և օտարների որդոց:

146. Որդեգրողը երեսուն տարիքից պակաս չպիտի լինի, պիտի որդեգրւածից առնուազն

տասն և ութ տարի մեծ լինի և ունենայ ընդհանուր քաղաքացիական իրաւունքներ:

147. Ոչ որ երկու անձից չի կարող որդեգրւել, բացի մի զոյգ ամուսիններից:

148. Ոչ քրիստոնեաներին քրիստոնեաներ որդեգրելը և քրիստոնեաներին ոչ քրիստոնեաներ որդեգրելն արգելւում է:

149. Որդեգրելու համար հարկաւոր է որդեգրողի ծնողների կամ խնամակալների և հոգաբարձուների և նոյնպէս որդեգրողի իրեն համաձայնութիւնը, եթէ նա հասել է տասն չորս տարեկան հասակի:

150. Ամուսիններից մէկի որդեգիր վերցնելու դէպքում պահանջւում է միւս ամուսնու համաձայնութիւնը:

151. Սրբազնագործ պաշտօնեաների և եկեղեցական դպիրների (կիսասարկաւագների, ժամհարների, սաղմոսասացների) որդեգիր վերցնելը թոյլատրւում է թեմական իշխանութեան որոշմամբ միայն:

152. Որդեգրողը կարող է որդեգրւածին տալ իր ազգանունը, եթէ նա համեմատաբար աւելի բարձր դասակարգային կոչման իրաւունքներով չի օգտւում՝ քան իր որդեգրողը: Որդեգրւածներին տոհմական ազնւականութեան ազգանուններ տալը կարող է տեղի ունենալ Բարձրագոյն հաճութեամբ, որ խնդրւում է որդեգրելուց յետոյ, այն կարգով և պայմանների գոյութեամբ, որ

ցոյց են տրւած Դասակարգային կոչման Օրէնքներում (հրատ. 1876. յօդ. 324 յաւել.): 2ամուսնացած կանանց սեռի անձինք, որդեգրւածներին իրենց ազգանունը տալու համար, իրենց ծնողների կենդանութեան ժամանակ, պարտաւոր են նրանց համաձայնութիւնը խնդրել:

153. Ազնւականների և տոհմական պատւաւոր քաղաքացիների որդեգրւածները, որ ունին դասակարգային կոչման աւելի քիչ իրաւունքներ, որդեգրւելով ձեռք են բերում անձնական պատւաւոր քաղաքացիութիւն:

154. Բոլոր ղէպերում, բացի վերևի 153 յօդ. մէջ յիշւածներից, որդեգրւածը մինչև որդեգրւելն իրեն պատկանած դասակարգային կոչման իրաւունքների տէրն է (պահպանում է):

155. Քաղաքացիների և գիւղացիների որդեգրելը կատարւում է որդեգրւածներին նրանց ընտանեական ցանկի մէջ անցնելով, պահպանելով 146 — 150, 152, 154 և 156¹ — 156⁷ յօդւածների կանոնների մէջ աււածները:

156. Վաճառականների որդեգրւածներին թոյլ է տրւում անցկացնել վաճառականական վկայագրերի մէջ որդեգրողի որդոց հետ հաւասարապէս:

156¹. Որդեգրւողը, որդեգրողի վերաբերմամբ օրինաւոր որդոց բոլոր իրաւունքներն ու պարտաւորութիւններն է ընդունում, որ ցոյց են տրւած 164 — 195 յօդւածներում, և ձեռք է

բերում որդեգրողի բարւոր ձեռք բերած կարողութեան ժառանգութեան իրաւունքն, այն պայմանով միայն, որ որդեգրողի, որ ըստիւր որդիք չունի, ժառանգելի կալւածքը բաժանւի նրա աղջիկների (եթէ միայն ունի) և որդեգրւողի մէջ հաւասար կերպով:

156². Որդեգրւելը, որդեգրւողին իրաւունք չի տալիս, որդեգրողի ծառայութեան համար, թոշակ և միանազ նպաստ ստանալու:

156³. Որդեգրւածը որդեգրողի ազգականներին ժառանգելուն մասնակցում է այն ժամանակ, երբ դրա համար օրինական ազգականութեան պատճառով միայն իրաւունք ունի:

156⁴. Որդեգրւողի ստորագրի ժառանգները, նրա տեղը բռնում են ժառանգելիս՝ ներկայացուցչութեան իրաւունքով:

156⁵. Որդեգրւողն առանց ժառանգի մեռնելու ղէպւում, նրա բարւոր ձեռք բերած կայքը 1141 յօդւածում գծագրւած կանոնի համաձայն անցնում է որդեգրողին, բայց այն կայքը, որ ընծայաբերել են որդեգրողին նրա հայրը կամ որդեգրողը, վերադարձնում է առաջին կամ վերջինին, նայելով թէ, որից է ստացւած (1142 յօդ.):

156⁶. Գիւղացիների որդեգրւածների ստացւածքային իրաւունքները որոշւած են համաձայն կանոնների, որ գծագրւած են Դասակարգային կոչման Օրէնքների (հրատ. 1876 թ.) Առանձին Ցաւելւածի մէջ:

157. Քաղաքացիների և զիւղացիների ընտանիքներին զրեւը պէտք է քաղաքային և զիւղական համայնքների գիտութեամբ արւի, բայց այդպէս գրելու համար նրանց համաձայնութիւնը չի պահանջուում:

160. Բոլոր վարչութիւնների ստորին կարգի զինւորականներին թուլատրուում է երեխաներ որդեգրել ոչ այլ կերպ, քան պատշաճաւոր իշխանութեան վճռով:

I ծնողների իրաւունքները:

164. Ծնողի իշխանութիւնը տարածւում է երկու սեռի և ամեն հասակի որդոց վրա, օրէնքով այդ մասին որոշւած սահմաններում և տարբերութեամբ:

165. Ծնողները, անհնազանդ և անբարհաւած որդոց ուղղելու համար, իրաւունք ունին գործ դնել տնային ուղղիչ միջոցներ: Այդ միջոցների ապարդիւն լինելու դէպքում, ծնողներն իշխանութիւն ունին, 1) երկու սեռի որդոց, որ պետական ծառայութեան մէջ չեն գտնուում, ծնողական իշխանութեանը յամառապէս չհնազանդելու համար, անբարոյական կեանքի և այլ յայտնի արատների համար, դնել բանդ, պատժական օրէնքի (1885 թ. հր.) 1592 յօդւածի որոշւած կանոնների համաձայն. 2) բոլորել նրանց դէմ դատաստանական հիմնարկութիւններին:

166. Որդիների ծնողներին անպատելու

գործերի մէջ գործադրւում են այն կանոնները, որ գծադրւած են դատավարական օրէնքների մէջ:

168. Երեխաների կողմից, նրանց հասած անձնական վիրաւորանքների համար ծնողների դէմ որ և է քաղաքացիական կամ քրէական պահանջ թույլատրելի չի: Բայց այս կանոնը չի տարածւում այն դէպքերի վրայ, երբ ծնողները, յանձին իրենց որդոց, այնպիսի գործողութիւններ են թույլ տալիս, որոնք ընդհանուր օրէնքներով ենթակայ են քրէական պատժի. այս դէպքում, տեղական իշխանութիւնները, հասցնելով հարկաւոր պաշտպանութիւն նեղեալներին, գործի բնութեան և մեղաւորներին դատի ենթարկելու ժամանակ գործում են քրէական օրէնքների համաձայն:

169. Ծնողները չեն կարող հարկադրել իրենց որդոց կատարել ապօրինի գործողութիւններ կամ մասնակցել նրանց. որդիք այսպիսի դէպքում ազատուում են նրանց հնազանդելու պարտականութիւնից, հակառակ իրենց խղճի, յատկապէս նրանում, ինչ որ պահանջու է նրանց սեփական դատողութիւնը և կամքը:

170. Ծնողները որդոց կեանքի վրա իրաւունք չունին, և սպանելու համար դատուում և պատժւում են քրէական օրէնքներով:

II ծնողների պարտաւորութիւնները:

172. Ծնողները պարտաւոր են անչափահաս

որդոցը տալ սնունդ, հագուստ և դաստիարակութիւն, բարի և պատաւորը ըստ իր կոչման:

173. Ծնողները պարտաւոր են ուշադրութիւն դարձնել որդոց բարոյական կրթութեան վրա և աշխատել տնային դաստիարակութեամբ պատրաստել նրանց բարքերը և աջակցել տէրութեան նպատակներին: Ծնողների կամքին է թողնում դաստիարակել իրանց որդոցը տանը կամ տալ նրան հասարակական հիմնարկութիւններ՝ պետութեան կամ մասնաւոր մարդկանց հիմնած:

174. Որդոց որոշ հասակ հասնելուց ետ, ծնողները հոգս են տանում տղայոց տալ ծառայութեան կամ աշխատանքի և աղջկերանց մարդու տալու:

175. Անչափահաս որդոց անձնական վերաւորանք հասցնելու դէպքում, ծնողներն իրաւունք ունին միջամտել նրանց տեղ և օրինասահման կարգով պահանջներ անել:

III Որդոց պարտականութեան մասին:

177. Որդիք պարտաւոր են ցոյց տալ ծնողներին անկեղծ սրտով յարգանք, խոնարհութիւն, սէր և հնազանդութիւն. իրօք ծառայել նրանց, նրանց մասին խօսել յարգանքով, և ծնողների խրատներն ու ուղղութեան հրաւիրելը տանել համբերութեամբ և առանց տրտունջի: Որդոց յարգանքը դէպի ծնողաց յիշատակը պէտք է շարունակի և ծնողների մահանից յետոյ:

IV. Ծնողական անձնական իշխանութեան դադարումը:

178. Ծնողական անձնական իշխանութիւնը մահամբ է միայն դադարում, կամ դասակարգային կոչման իրաւունքի զրկումով, երբ վերջին դէպքում որդիք չեն հետեւում ծնողներին դէպի արսոր:

179. Ծնողական անձնական իշխանութիւնը չի դադարում, բայց սահմանափակում է. 1) որդոց հասարակական դպրոց մտնելով, որի վարչութիւնը նրանց կրթութեան վերաբերմամբ անցնում է ծնողների տեղը. 2) որդոց ծառայութեան տալով, երբ մտնելով նոր յարաբերութեան մէջ և նոր պարտաւորութիւններ ստանալով նրանց միջոցով, նորա չեն կարող արդէն նախկին՝ ծնողներից անմիջական կախման մէջ մնալ. 3) աղջկերանց ամուսնանալով, բանի որ մի անձը երկու անսահմանափակ իշխանութեանց, ինչպէս են ծնողական և ամուսնական, բաւարարութիւն տալ անկարող է, և աղջիկը, թողնելով իր տունը և միանալով ամուսնուն, չի կարող ծնողների հնազանդութեանը ենթարկւել այն չափով, ինչպէս նրանց մօտ մնացած ուրիշ որդիքը:

Պրակ II. — Ծնողների իշխանութիւնը կայքի վրա:

180. Որդոց անչափահասութեան ժամանակ, ծնողները կառավարում են որդոց իրենց պատկանած կայքը. խնամակալական իրաւունքով, հետեւեալ բաժնում դրած կանոնների համաձայն:

181. Չափահաս որդոց վրա ծնողական իշխանութեան ազդեցութիւնը, նրանց կայրի վերաբերմամբ, տարբեր կերպով է սահմանուած օրէնքով, համաձայն դասակարգային կոչման՝ անբաժան և բաժանուած որդւոց:

I. Անբաժան որդոց մասին:

182. Անբաժան որդիք իսկապէս կոչուում են նորա, որոնց՝ հայրական կալւածքից դեռ ոչ մի մասն չէ բաժին հանուած:

183. Անբաժան որդիք չեն կարող ծնողական, կամ սպասելիք ժառանգութեան այլ կալւածքներ ոչ ծախել, ոչ վրաւ դնել:

184. Անբաժան որդոց փոխառութեան թրղթերով և առհասարակ ամենատեսակ պարտքերի ակտերով պահանջներին ծնողները պատասխանատու չեն, եթէ այդ թղթերն ու ակտերը տրուած են առանց նրանց համաձայնութեան և լիազօրութեան:

185. Ծնողների համաձայնութիւնը (10դ. 184) վկայուում է կամ նոցա ինքնագիր ստորագրութեամբ ակտերի վրա, և կամ անգրագէտ լինելու դէպքում, օրինական ձևով կատարուած հաւատարմութիւնով:

186. Ծնողների և կամ իրենց անբաժան որդոց բացակայութեան ժամանակ, նոցա զրամային փոխառութեամբ պարտաւորելու իրաւունքը հաստատուում է ծնողների թոյլտուութեան՝

պատշաճաւոր կարգով վկայաբանուած թղթերով. այդ թղթերի մէջ պէտք է նշանակւի այն գումարը, մինչի որը կարող է տարածուել վարկը:

187. Այդպիսի թոյլտուութեան հիման վրա անբաժան որդոց կատարած պարտաւորագրերին պատասխանատու են հայրերն իրենց կալւածքով, ճիշտ այնպէս, ինչպէս թէ դոքա տուած են իսկապէս իրանք անձամբ:

188. Անբաժան որդոց կատարած բոլոր ակտերն ու հաստատութեան թղթերը, առանց ծնողների թոյլտուութեան և համաձայնութեան՝ վերոյիշեալ կերպով հաստատուած, ծնողների նկատմամբ ճանաչուում են անվաւեր. բայց երեխաները, որ տուել են այդպիսի պարտաւորագրեր, եթէ նորա այդ ժամանակ արդէն եղել են չափահաս, պատասխանատու են նրանցով ապագայում ձեռք բերելու կամ ժառանգութեամբ իրեն հասնող ամբողջ կայքով:

189. Առևտրական դասակարգի մարդոց անբաժան որդիքը, առևտրական գործերում կարող են վարուել ոչ այլ կերպ, քան այն կանոնների հիման վրա, որ գծագրուած են առևտրի և ուրիշ աշխատանքների մասին Մաքսային Օրէնսդրում:

II. Բաժանուած որդոց մասին:

190. Որդիք ծնողներից բաժանուած են ճանաչուում, երբ նրանց բաժին հանուած կլինի հայ-

րական կալածքից օրինական կամ որ և է այլ մասը:

190. Չափահաս դառած ժամանակ, որդիքը կառավարում և կարգադրում են իրենց բաժին հանած կայքն անկախ. նորա կարող են ծախել կամ գրաւ դնել նրան ըստ իրենց սեփական հայեցողութեան, չպարտաւորելով այդ մասին ծնողների համաձայնութիւնը կամ թոյլատուութիւնը հարցնելու:

192. Անբաժան որդոցից նորա, որոնք կրտսանան կամ ձեռք կը բերեն իրենք իրենց մասնաւոր սեփականութիւն, նոցա կառավարելու և կարգադրելու նկատմամբ օգտուում են բաժանւած որդոց հետ միեւնոյն տեսակ իրաւունքներով, ընդհանուր օրէնքների հիման վրա: Այս կանոնի սահմանափակումը, առևտրական դասակարգի վերաբերմամբ, նշանակւած են Առևտրական Դատավարութեան Օրէնսգրքի մէջ (հր. 1887 թ. յօդ. 556. 557):

193. Ծնողներն իրաւունք չունին իրենց (բաժան կամ անբաժան) որդոց բաժին հանւած կամ մասնաւոր սեփականութեան վրա, և չեն կարող կարգադրել նրանց ոչ այլ կերպ, քան նոցա սեփականատէրերի համաձայնութեամբ կամ լիազօրութեամբ, հակառակ դէպքում պատասխանատու լինելով իրենց պատճառով եղած վնասի համար՝ կողմնակի մարդոց հետ հաւասար կերպով:

194. Որդիք յամենայն դէպս պարտաւոր են,

թէկուզ նորա լինին ծնողներից բոլորովին բաժանւած, եթէ նորա գտնուում են աղքատութեան, ծերութեան և անկարութեան մէջ, հասցնել նոցա սնունդ և ապրուստ մինչի նոցա մահը:

195. Վէճերը և պահանջները ծնողների և որդոց մէջ կայքի վերաբերմամբ նայւում և վրձուում են դատաստանական հիմնարկութիւնների մէջ, քաղաքացիական դատավարութեան օրէնքների մէջ գծազրւած կանոնների համաձայն:

Գլուխ II. Ազգակցական կապի մասին:

196. Ազգը (ծնունդը) ընտանիքի բոլոր անդամների արական և իգական սեռի միջի կապն է, որ մի ընդհանուր ցեղագլխից են առաջ եկել, թէկուզ և ոչ բոլորը նոցանից կրեն, նորա անունը կամ կոչումը:

197. Ազգականութեան մօտիկութիւնը որոշւում է գծերով և աստիճաններով:

198. Ծննդեան միջոցով մի անձի կապը միւսի հետ կազմում է աստիճանը, իսկ աստիճանների կապը, որ առանց ընդմիջւելու շարունակւում է, կազմում է գիծը:

199. Աստիճանը, որից ծագում են երկու կամ աւելի գծեր, նրա վերաբերմամբ կոչւում է սերունդ, իսկ այդ գծերը իրենց սերնդի նկատմամբ ճիւղեր կամ սերունդներ:

200. Գծերն երեք տեսակ են, ցածրնիթաց, վերելակ և կողմնակի:

201. Յաժընթաց գիծը կազմուում է տրւած անձից նրա որդուն, թուանը, և այլն ղէպի նրա ապագայ սերունդը տարածուող աստիճաններից կամ ծնունդներից:

202. Վերելակ գիծը կազմուում է տրւած անձից ղէպի նրա հայրը, պապը և այլն ղէպի նրա նախահայրերը գնացող աստիճաններից:

203. Վերելակ և ցածընթաց գծերի մէջ հաշուում են այնքան աստիճաններ, որքան ծընունդ կայ: Ըստ այսմ, ցածընթացում որդին բռնում է առաջին աստիճանը, թուը երկրորդ, թունորդին երրորդ և այլն. վերելակ գծում առաջին աստիճանը բռնում է հայրը, երկրորդը պապը, երրորդը պապի հայրը և այլն:

204. Կողմնակի գծի աստիճանը հաւասարապէս հաշուում են ծնունդով, սկսելով տւած անձից և վեր ելնելով ուղիղ գծով ղէպի ընդհանուր ազգապետը, իսկ նրանցից անցնելով ցածընթաց գծով ղէպի այն ազգականը, որի ազգակցութեան աստիճանը որ փնդուում է: Ըստ այսմ երկու հարադատ եղբայրներ գտնուում են եկրորդ աստիճանում, հօրեղբայրն ու եղբօր որդին երրորդ աստիճանում, երկու եղբօր կամ բրոջ որդիքը չորրորդ աստիճանում. հօրեղբօր կամ մօրեղբօր, ինչպէս և հօրաբրոջ և մօրաբրոջ որդոց տղան հինգերորդ աստիճանում, նոցա թուը վեցերորդ և այլն:

205. Առաջին կողմնակի գիծը ծագում է

առաջին վերելակ աստիճանից, այսինքն տւած անձի հօրից և մօրից և տարածուում է ղէպի տրւած անձի եղբօրը և բրոջը և նրանցից՝ նրանց որդոցը և այլն:

206. Երկրորդ կողմնակի գիծը ծագում է երկրորդ վերելակ աստիճանից, այսինքն երկու պսակից և երկու մահից և տարածուում է ղէպի տրւած անձի հօրեղբայրը, նրանից նրա որդուն և այլն:

207. Երրորդ կողմնակի գիծը ծագում է երրորդ վերելակ աստիճանից, այսինքն չորս պապի հայրերից և մայրերից և տարածուում է ղէպի նոցա ցածընթաց սերունդները:

208. Այս ձևով որոշուում են և հիմա կողմնակի գծերը վերելակներից ղէպի ցածընթացները:

209. Ազգականութեան մօտիկութիւնը որոշելիս, իբր ապացոյց ընդունուում են ծխական զրքերը և նայելով մարդկանց կոչմանը, որոց ազգականութիւնն է որոնուում, ազնւականների ցեղազրութեանց զրքերը, բաղաբային բնակչութեան զրքերը, ընկերայի ցուցումները և կոչման այլ վաւերացութիւններ:

210. Ազգականութեան աստիճանները. որոնցում արգելուում է պսակը կամ թոյլատրուում, նոյնպէս խնամիութեան աստիճանները և կնքահայրութեան ազգակցութիւնը որոշուում են եկեղեցու կանոններով:

Գլուխ III. Ընտանեկան կարգի մէջ խնամակալութեան եւ հոգաբարձութեան մասին.

212. Երկու տեսակի խնամակալութիւն և հոգաբարձութիւն է կարգւած օրէնքով ընտանեկան կարգի մէջ.

1) Անշափահասների վրա.

2) Ապուշների, խելագարների, խուլ ու յամբերի և յամբերի վրա:

Ծանօթութիւն. — Բոլոր այլ դէպքերում, բացի այս (212) յօւածի մէջ նշանակւածներից, կարգւելիք խնամակալութիւնները չեն պատկանում ընտանեկան հիմնարկութիւններին և որոշուած են Դատակարգային կոշման Օրէնքների, Քաղաքացիական Դատավարութեան Օրէնքներում և Յանձանքների առաջն առնելու և կտրելու կանոնադրում: Իսկ այն խնամակալութիւնները, որ մասնաւոր մարդիկ իրենց կալածների վրա ինքնակամ կարգել են, օրէնքի առաջ ոչ մի ուժ չունին և դատարանում 'ի նկատ են առնուած չեղած:

Գլուխ I. Անշափահասների խնամակալութեան եւ հոգաբարձութեան մասին.

Պրակ I. Անշափահասների տարիքի և նրանց ստացւածքի վրա իրաւունքի մասին:

213. Անշափահասութեանը երեք հասակ է վերագրուած, առաջինը՝ ծննդից մինչի տասն և չորս տարեկան հասակը, երկրորդը՝ տասն և չորս տարիքից մինչի տասն և եօթը տարին,

երրորդը՝ տասն և եօթից մինչի քսան և մէկ տարեկան հասակը:

Ծանօթութիւն. — Անշափահասութեան սկզբի երկու սեռի անձանց օրէնքների մէջ կոչուած են մասնակահասակներ, երրորդում՝ անշափահաս, բայց այս տարբերութիւնը անւանումների մէջ ամեն ժամանակ չի պահուած:

214. Անշափահասակների տարիքը որոշուած է 1) ծխական արձանագրական (մետրիքական) գրքերով, որ նշանակուած են իւրաքանչիւր երեխի ծննդեան թիւն ու տարին. 2) բահանայի կամ կնքահօր տւած գրաւոր վկայութիւններով, կամ դոցա չլինելու դէպքում, այլ արժանահատ անձների:

215. Տարիքի որոշելու համար ընդունուած են նոյնպէս. 1) խոստովանութիւն և ս. Հաղորդութիւն ընդունողների ծխական ցուցակներով՝ այդ անձանց տարիքի նշանակումով. 2) ազնականների ցեղագրութեան և բաղաբային բնակչութեան գրքերով և բեվիզիայի ցուցումներով:

216. Արգելուած է միայն մասնաւոր մարդու սեփական ցուցմունքն ընդունել իրր ապացոյց տարիքի:

II. Ստացւածքների վրա անշափահասների իրաւունքի մասին.

է17. Անշափահասները չեն կարող ոչ կառավարել իրենց կալածքն անմիջապէս, ոչ կարգադրել, ոչ որ և է հաստատութեան ձեով օտա-

րացնել և ոչ էլ իրենցից լիազօրութիւն տալ ուրիշներին:

218. Արգելում է կատարել անչափահասների անունից որ և է թուղթ և գործողութիւններ, կամ նրանց կողմից գրածներն ընդունել վաւերական և ՚ի կատար ածել:

Մանօրութիւն. — Եթէ երեւան գան գրաւթղթեր, տրւած մանկահասակների կողմից, բացի նրանց ոչնչացնելուց, միւս պայմանգիր կնքող կողմից առնում են այդ թղթերի գանձարանին վճարելի արժէքի կրկնակին իբր տուգանք: Մանկահասակի կամ անչափահասի կայքը գիտութեամբ գնողը առանց այդ մասին պատշաճաւոր թոյլտուութիւն կամ գրաւմասին գոյութիւն ունեցող օրէնքների պահանջով հոգաբարձուների համաձայն, բացի գնած կալածքի վերադարձնելուց, առանց որ և է վարձատրութեան, ենթարկում է քրէական օրէնքներով պատասխանատուութեան:

219. Տասն և չորս տարեկան հասակը անցնելուց յետոյ, մանկահասակը թէև ինքը կարող է խնդրել իր համար հոգաբարձու խորհրդի և բոլոր գործերի մէջ պաշտպանութեան համար, նոյն առաւելութիւններով ինչպէս որ խնամակալութեան մասին է պատւիրւած, բայց նրա իրաւունքները դրանով չեն մեծանում եթէ կառավարում է ստացւածքը և նրա կողմից տրււած որ և է գործողութիւն-վաւերաթղթի մասին համաձայնութիւնը ըստ առաջնոյն հաշուում է ոչինչ:

220. Տասն եօթ տարեկան հասակը հասածը սկսում է կառավարել իր կալւածքը. բայց պարտքեր անել, տալ գրաւոր պարտաւորութիւններ, և կատարել ակտեր և որ և է համաձայնութիւններ. նա և որեւիցէ շահեցողութեան մէջ գտնւած դրամագլուխները կարգադրել կամ այդպիսիներն ետ ստանալ վարկային հաստատութիւններից չի կարող, առանց տարբերութեան՝ բաժանւած երեխաների՝ անբաժաններից, ոչ այլ բաժանւած երեխաների՝ անբաժաններից, որ այլ կերպ, բացի հոգաբարձուների գրաւոր ստորագրութիւնով և համաձայնութեամբ, առանց որի նրանց տւած որ և է պարտաւորագիր չեն կարող իսկական նկատել:

221. Ստացւածքը կառավարելու լիակատար իրաւունքը և պարտաւորութիւնների մէջ մտնելու ազատութիւնը ձեռք են բերում ոչ այլ կերպ, բայց չափահասութեան տարիքին հասնելը, այսինքն քսան և մէկ տարիքին հասնելը:

222. Գրաւոր պարտաւորագիր տուող անչափահասը, կամ առանց խնամակալի համաձայնութեան իր կողմից որ և է գործողութիւն կատարողը, նրանցով չի ենթարկւում որ և է պահանջի և պատասխանի ոչ անչափահասութեան ժամանակ և ոչ էլ չափահաս դառնալիս:

Պրակ 11. Խնամակալութիւն և հոգաբարձութիւն կարգելու մասին.

225. Փորձահասակների կայքի և անձի վրա

խնամք տանելու համար կարգուով է խնամակալութիւն:

226. Ծնողների կենդանութեան ժամանակ նրանց հասած կայքի խնամակալութիւնը պատկանում է հօրը:

227. Ծնողները իրաւունք ունին իրենց հոգևոր կտակի մէջ իրենցից յետոյ մնալու որդոց և կայքի վրա խնամակալներ նշանակել իր սեփական ընտրողութեամբ:

է28. Ծնողների նշանակած խնամակալները գտնուում են պետութեան կոմից նշանակած խնամակալների համար սահմանւած վարչութեանց ստորադրութեան տակ:

229. Եթէ կտակի մէջ առանձին խնամակալներ չեն նշանակւած, մանկահասակ երեխաներին հասած կայքի համար, այն ժամանակ խնամակալութիւնը պատկանում է կենդանի մրնացած հօրը կամ մօրը, եթէ 'ի նկատի չկան պատճառներ, որոնցով նորա 256 և 258 յօդւածների հիման վրա չէին կարող լինել խնամակալներ:

230. Եթէ ծնողը խնամակալական կառավարութիւնից չի հրաժարւի և եթէ կրտակով չէ նշանակւած նրան օգնական խնամակալ, այն ժամանակ խնամակալութիւնը միայն նրան է յաճունում, առանց ուրիշների մասնակցութեան:

231. Երբ կտակի մէջ խնամակալ չէ նշանակւած և կենդանի մնացած հայրը կամ մայրը

այդ պարտաւորութիւնը չեն ընդունում իրենց վրա, այն ժամանակ Տէրութիւնն է խնամակալներ ընտրում և նշանակում:

232. 2երնիգովի և Պալտաւի նահանգներին է վերաբերում:

233. Ազնւականների որբերի խնամքը զբւոյսում է Ազնւականների Խնամակալութեան վրա:

234. Անձնական ազնւականների որդոց մասին հոգացողութիւնը պատկանում է Որբերի Դատարանին կամ նրան փոխարինող հիմնարկութեանը, բայց եթէ անձնական ազնւականների որդոցը հասել է կալւածք, որի վրա բնակչութիւն կայ, այն ժամանակ այս կալւածքը մըտնում է ազնւականների խնամակալութեան տակ:

236. Տոհմական ազնւականութեան պատկանող հոգևոր անձանց երեխաներին խնամակալներ նշանակւում են, միւս ազնւականների հետ միեւնոյն հիմունքների վրա, ազնւականութեան խնամակալութիւնից. սրբազնագործ պաշտօնեաների և եկեղեցական գպիւրների երկու սեռի գաւակների վրա խնամակալութիւն կարգելը պատկանում է հոգևոր իշխանութեանը:

238. Քաղաքացի մանկահասակ որբ երեխաների հոգացողութիւնը յանձնւած է քաղաքային Որբերի Դատարանին կամ այն հիմնարկութեանը, որ կատարում է նրա պաշտօնը:

240 — 249. Մի մասը վերացւած է, միւս մասը մասնաւոր բնոյթ ունի:

250. Աղնականութեան խնամակալութիւնը և Որբերի Դատարանը որբերի զործերի, կառավարելուն և հայեցողութեանը ձեռնարկում են, 1) աղնականութեան պարագլխի և բաղարագլխի, նրանց վարչութեան տակ ընկնող որբացած երեխաների, որ մնացել են առանց վերահասութեան, մասին տւած ծանուցումից յետոյ. 2) մերձաւոր ազգականների ծանուցմամբ, կամ երկու կողմնակի մարդոց և ծխական բահանայի վկայութեամբ. 3) իրանից բարձր կամ հաւասարատենեկան տեղի ծանուցման համաձայն:

251. Այդ ծանուցման համաձայն Աղնականութեան խնամակալութիւնը և Որբերի Դատարանը պարտաւոր են.

1) Տեղեկանալ մանկահասակի կալւածքի մասին.

2) Նշանակել նրա անձի և կալւածքի վրա խնամակալ՝ ծնողների կտակի մէջ նշանակւածին կամ, եթէ այդ չէ արւած, այն ժամանակ խնամակալ ընտրեն իրենք:

3) Երբ կալւածք չէ մնացել, այն ժամանակ աշխատել մանկահասակին համաձայն նրա դասակարգային կոչման և հասակին տալ հասարակական դպրոց կամ որբերի տները, կամ պետական ծառայութեան տալ, կամ տեղաւորել բարեացակամ անձանց մօտ արհեստ կամ աշխատանք սովորեցնելու համար:

Ծանօթութիւն. խնամակալներ նշանակւում են օրէնքի համաձայն բոլոր մանկահասակների համար առանց ջնկողութեան, ունին նոքա ստացւածք թէ ոչ:

253. խնամակալների զրական թիւ չէ որոշւած, կարող է մի խնամակալ նշանակւել զանազան գաւառներում գտնւած մի կալւածքի:

254. խնամակալներ կարող են նշանակւել ինչպէս ազգականներից և խնամիներից մանկահասակների, այնպէս և կողմնակի մարդկանցից:

256. խնամակալի ընտրութիւնը պիտի ընկնի այնպիսի մարդոց վրա, որոնք բարոյական յատկութիւններով յոյս կուտան մանկահասակների հոգացողութեանը, որ նոքա առողջ լինին, բարի կրթութիւն ստանան, և իրենց կոչման համապատասխան բաւարար ապրուստ, և որոնցից կարելի է սպասել հայրական խնամք: Ըստ այսմ արգելւում է խնամակալ նշանակել, 1) հայրական և սեփական կարողութիւնը վատնածներին. 2) յայտնի և երեցող արատներ ունեցողին կամ դասակարգային կոչման իրաւունքներից զրկւած կամ բոլոր սեփական իրաւունքներից և արտօնութիւններից, ինչպէս անձամբ այնպէս և դասակարգային կոչմամբ ձեռք բերած, և կամ համաձայն Պատժական Օրէնքների 50-րդ յօդւածի միջանի անձնական իրաւունքներից և արտօնութիւններից. 3) իրենց խիստ վարեցողութեամբ յայտնի անձանց. 4)

մանկահասակների ծնողների հետ վեճ ունեցող-
ներին. 5) սնանկներին:

259. Խնամակալները գտնուում եմ այն հիմ-
նարկութիւնների անմիջական ստորագրութեան
տակ, որոնցից՝ նրանից իւրաքանչիւրը նշա-
նակել է:

260. Մանկահասակը տասն և չորս տարե-
կան դառնալուց յետոյ ձեռք բերելով իրեն խը-
նամակալ խնդրելու իրաւունք, այդ առթիւ նա
զիմում է խնդրով Ազնւականների Խնամակա-
լութեանը կամ Որբերի Դատարանին, զրանցից
որին նա պատկանում է:

261. Խնամակալներ նշանակելու հիմնար-
կութիւններից ջոկ, մանկահասակներին խնամա-
կալ եթէ կտակով չեն նշանակւած, կարող են նը-
շանակել միայն Բարձրագոյն Իշխանութեամբ ես:

Ամուսիններից մեկի՝ միւս ամուսնու կսակով վերապահ-
ւած տնտեսական կալւածքի ցման տիրապետութեան մասին:

533.¹ Տոհմային կալւածքը, որ թողել է ա-
մուսիններից մէկը միւսին ցման տիրապետելու
իրաւունքով, նրա վրա հաստատուում է կալւածքի
ցուցագրութիւնը կազմելուց յետոյ: Այս ցուցա-
գրութիւնը, որ իր մէջ պէտք է ամփոփէ ինչ-
պէս նրանց տրուող անշարժ կալւածքը, նոյնպէս
և նրա մէջ գտնւած շարժական ստացւածքը, որ
ըստ օրհնի նրան է պատկանում՝ կատարւում է

ցման տիրապետողի հաշւով, տեղական պաշ-
տօնաւոր իշխանութեան ձեռքով, օրինական ժա-
ռանգների ներկայութեամբ, կամ նոցա հաւա-
տարմատարների, կամ թէ, եթէ այդ ժառանգ-
ներն անշափահաս են, նրանց խնամակալների
կամ հոգաբարձուների ներկայութեամբ: Իսկ եթէ
այս վերջիններն իրենք են նշանակւած այդ կալ-
ւածքի ցման տէրեր, այն ժամանակ, ցուցա-
գրելիս նրանց հետ միասին պէտք է ներկայ լի-
նին ազնւականների խնամակալութեան, կամ որ-
բերի դատարանի անդամները, կամ առհասարակ
այն տեղերի (հիմնարկութիւնների)՝ որ խնամա-
կալական գործեր են վարում: Կալւածքը ցուցա-
գրելու պարտաւորութիւնից չի կարող ցման տի-
րապետողը հեռացնել կտակով, որով այդ կալ-
ւածքը տրուում է նրան ժամանակաւոր տիրա-
պետութեան համար:

533.² Ծման տիրապետելու իրաւունքը կա-
րելի է տալ և անբաժան կալւածքի համար: Այդ
դէպքում ցման տիրապետողն օգտուում է այդ
կալւածքի եկամուտներով, համապատասխան
միւս մասնակիցներին:

533.³ Եթէ որ և է վարկային հիմնարկութեան
մէջ զրաւ զրւած կալւածքը, որ ցման տիրելու
իրաւունքով անցնում է մէկին ու ենթակայ է
բաժանման, այն ժամանակ վարկային հիմնար-
կութիւնների մէջ զրաւ զրւած կալւածքները ցու-
ցագրելիս, պէտք է պահպանւին այն բոլոր կա-

նոնները, որ վարկային հիմնարկութիւնների մէջ
զբաւ զբաւած կալւածների բաժանելու մասին են
սահմանւած:

533⁴ Յման տիրելու համար յանձնւած կալ-
ւածքի բոլոր եկամուտները պատկանում են
ցման տիրապետողին՝ նախկին սեփականատիրոջ
մահւան օրից սկսած: Նոյն ժամանակից և նա
օգտուում է առհասարակ բոլոր յարմարութիւն-
ներով և օգուտներով, որ այդ կալւածքի տիրա-
պետութեան հետ են կապւած:

533⁵ Յման տիրապետողը պարտաւոր է
ցման տիրապետութեան տակ գտնւած կալւածքը
պահել և պահպանել աւերումից և փշանալուց
բոլոր իրենից կախւած միջոցներով, այդ կալ-
ւածքի միջոցների և դրութեան համապա-
տասխան:

533⁶ Յման տիրապետողը պարտաւոր է կալ-
ւածքի մէջ գտնւած անտառները բաժանել, ան-
տառային տնտեսութեան կանոնների համաձայն՝
տարեց տարի կտրելու հատարածնի, համապա-
տասխան ծառերի նորից կտրելու համար հաս-
նելու միջոցին: Եթէ այդ կալւածքի միջի ան-
տառները, աննշան կամ քիչ արժէքաւոր լինե-
լու համար անյարմար և անօգուտ է բաժանել
հատարածիներին, այն ժամանակ ցման տիրա-
պետողին թոյլ է տրուում զործածել նրանից ան-
տառային նիւթեր՝ միմիայն վառելիքի և կալ-
ւածքի մէջ գտնւած բնակութեան տեղերի և

տնտեսական այլ շինւածքների պահպանու-
թեան համար:

533⁷ Յման տիրապետողին թոյլ է տրուում
ինրեն պատկանող ցման տիրապետելու իրա-
ւունքը յանձնել ուրիշի, լիակատար կերպով կամ
թէ նրա որ և մասը, որոշ ժամանակով, հետե-
կալ կանոնները պահպանելով:— 1) Նա կարող է
տալ ուրիշին իրեն տրւած տիրապետելու իրա-
ւունքը միայն այն տարածութիւնով և այն սահ-
մանափակումով, որոնք օրէնքով որոշւած են
ցման տիրապետելու նկատմամբ. 2) այդ իրա-
ւունքն ուրիշին տալու ժամանակը չպէտք է ա-
ւելի երկար լինի նրանից, քան որ օրէնքով կա-
րող են անշարժ կալւածքը կապալով տալ. 3)
յանձնւած իրաւունքից օգտուելու համար կապա-
լադրամը պէտք է վճարի կապալառուն ցման
տիրապետողին իւրաքանչիւր տարւայ համար
տարւայ վերջին միայն և 4) այս հիման վրա
ցման տիրապետելու իրաւունքի ուրիշին յանց-
նելու մասին կայացած պայմանագրերը պարտա-
ւորական են և սեփականատիրոջ ժառանգների
համար, որոնց պէտք է կալւածքն անցնի ցման
տիրապետողից յետոյ: (Նախել 1692¹ յօդւածը):

533⁸ Ժամանակ ունեցող բոլոր պարտա-
ւորադրերը, որ անցնում են կալւածքի հետ նրա
ցման տիրապետողին, մնում են մինչի որոշած
ժամանակի անցնելը՝ իրենց ներգործութեան մէջ:
533⁹ Յման տիրապետութեան յանձնւած

կալւածքով ապահովւած պարտքերը հաստուցւում են այդ կալւածքից. նախկին սեփականատիրոջ այլ պարտքերը, որ չեն ապահովւած ոչ այդ կալւածքով, ոչ ուրիշով՝ մասնադրուում են ցման տիրապետողից և նախկին սեփականատիրոջ ժառանգներից ստացելու համար. համապատասխան այն կալւածքի, որ անցնում է առաջին՝ ցման տիրապետութիւն, իսկ վերջիններին սեփականութիւն:

533¹⁰ Այն գումարը, որ վարկային հիմնարկութեան եղած պարտքի պատճառով ցման տիրապետութեան տակ եղած կալւածքի վաճառումից ձեռք կը բերւի, բացի այդ պարտքից, կամ կալւածքի պետական կամ մասնաւոր վճարքի համար ծախւելիս՝ բացի այդ պարտքից դրուում է պետական դրամատունը կամ մի այլ, պետութեան հաստատած կամ հովանաւորած վարկային հիմնարկութեան մէջ, տուկոս բերելու համար, որ տրւում է ցման տիրապետողին, իսկ ինքը դրամադուլին ընդունւում է նախկին սեփականատիրոջ ժառանգների սեփականութիւն:

533¹¹ Կալւածքի ցման տիրապետողը պարտաւոր է ճշտապէս կատարել կալւածքի վրա դրւած՝ օրէնքով որոշւած պետական, հասարակական և համայնական տուրքերը:

533¹² Ցման տիրապետողի մահից յետոյ կալւածքն անցնում է սեփականատիրոջ ժառանգներին, ընդհանուր կարգւած ձեռով, կամ

նրա կտակով, այս նիւթին վերաբերեալ օրէնքների հիման վրա:

533¹³ Ամուսիններից մէկի միւսին տւած տոհմային կալւածքը ցման տիրապետելու իրաւունքն ինքն իրեն ոչնչանում է, 1) երբ ամուսիններից մէկի մահից յետոյ ոչ ուշ քան երկու տարւայ ընթացքում, կալւածքի և ամուսնութեան հետ կապւած քաղաքացիական իրաւունքների և արտօնութիւնների մասին սկսած պահանջի պատճառով, նրանց ամուսնութիւնը անվաւեր կը ճանաչւի. 2) երբ նա կը լուծւի օրինական կարգով. 3) երբ միւս ամուսնուն ցման տիրապետելու համար թողւած կալւածքը, դուրս կուգայ, որ արդէն նրա սեփականութիւնից ելած է և անցել է մի այլ անձի:

1070. Տոհմային կալւածքը կարելի է կտակել կենդանի մնացող ամուսնուն միայն այն կտակի միջոցով, որ կայացած է նոտարական կամ հաստատելու կարգով, կամ թէ այնպիսի կտակով. որ լինելով դրւած ամբողջը կտակողի սեփական ձեռքով, անձամբ տրւած պահ խնամակալական խորհրդին կամ Կայսեր. Մարդասիրական Ընկերութեան բաժնի ղեւանատանը, կամ այդ ընկերութեան հոգաբարձական խորհրդին:

Ամուսինների ժառանգելու կարգի մասին.

1148. Յօդ. ծանօթութիւն. — Ամուսինը, որին տրւած է միւս ամուսնու տոհմային կայքին ցման

տիրապետելու իրաւունք, զորա միջոցով զրկուում է իրեն հասանելի ընդհանուր օրէնքների համաձայն որոշւած այդ ստացւածքի բաժնից, բայց նա կարող է, ըստ իր ցանկութեան, չմտնելով իրեն տրւած ցմահ տիրապետելու իրաւունքների մէջ, հրաժարւել նրանից և նրա տեղ պահանջել այդ կալւածքից իրեն հասանելի որոշւած մասն ի սեփականութիւն:

IV. Հ ա ս ու ռ

Ձինւորական պարտաւորութիւնների կանոնադիրք.

25. Ձինւորական իսկական ծառայութեան մէջ գտնւած անձինք պահպանում են իրենց ամբողջ ծառայութեան ընթացքում՝ իրենց կոչման բոլոր անձնական և ստացւածքային իրաւունքները, բայց ծառայութեան պարտաւորական ժամանակամիջոցում, հպատակելով ծառայութեան բոլոր պահանջներին և կանոններին, ենթարկւում են հետեւեալ սահմանափակումներին, 1) իսկական և պարտաւորական ծառայութեան մէջ գտնւած զինւորներին արգելւում է ամուսնանալ մի բանի տեղերի համար, զրանից բացառութիւններ անում են ըստ Բարձրագոյն հաստատւած զինւորական և ծովակալական-խորհրդի կանոններով: 2) սպաներին չի թոյլ տրւում ամուսնանալ նախքան բսաներէք տարեկան հասակը, զինւորական-ցամաքային վարչութեան մէջ բսան

և ութերորդ տարիքին չհասնողներին, իսկ զինւորական ծովային վարչութեան մէջ բսանինք տարիքին՝ թոյլ է տրւում իշխանութեան կողմից ոչ այլ կերպ, երբ կը ներկայացնեն պատշաճաւոր տեղից ծովային և զինւորական կանոններով սահմանւած չափի համեմատ՝ ստացւածքային վկայական. նոյն սահմանւած կանոններով որոշւում են տեղական պայմանների համաձայն, անօվութիւն ներկայացնելու ընդհանուր կանոններից և անհրաժեշտ բացառութիւններ:

IX. Հ ա ս ու ռ. — Դասակարգային կոչման մասին.

30դ. 5. Բարձր կոչման ամուսինն, այդ կոչման իրաւունքը տալիս է իր կնոջն, եթէ նա դատական վճիռներով, կոչման իրաւունքներից, կամ առանձին, անձնական և կոչմամբ իւրացրած իրաւունքներից և արտօնութիւններից զրկւած անձերից չէ: Կինն իր կոչումը չի տալիս ոչ որդոցը և ոչ ամուսնուն. բայց ինքը լիովին կամ բանի մի սահմանափակումներով պահպանում է բարձր կոչման իրաւունքներն, եթէ զորա պատկանում էին նրան մինչի ամուսնութիւնը ըստ իր ծագման, կամ ձեռք են բերւած ամուսնութեան միջոցով:

44. Իւրաքանչիւր տոհմական ազնական տալիս է իր կնոջը իր կոչումը, չնայելով նրա ծագմանը կամ նախընթաց ամուսնութեանը:

45. Մահանից յետոյ բարձր աստիճան ստացած մարդոց ամուսիններին իրաւունքը է տրուում կոչել այս աստիճաններով և օգուել նրա հետ կապ ունեցող արտօնութիւններով, եթէ միայն նրանց ամուսիններին աստիճանի արժանացնելիս, այդ մասին որոշւած ծառայութեան ժամանակը վերջացել է նախքան նրա մահը:

46. Եթէ տոհմական ազնւականութեան իրաւունք տուող շքանշանով պարգևատրուելու ներկայացրածը նրանով վարձատրւի իր մահից յետոյ, այդ մասին տեղեկութիւն չլինելու պատճառով, այն ժամանակ նրա այրին այս շքանշանի վարձատրութեամբ ձեռք բերող իրաւունքներից չի զրկուում:

53. Անձնական ազնւականութիւնը ամուսնութեան միջոցով մարդուց տրուում է կնոջն այն հիման վրա, ինչպէս և տոհմական ազնւականութիւնը:

328. Տոհմական ազնւականութեան իրաւունքներ չունեցող անձի հետ ամուսնացող տոհմական ազնւահուն չի արգելուում մինչի նրա մահը տիրապետել ազնւային կալւածքի, որ հասել է նրան մինչի այդ ամուսնութիւնը ժառանգութեան միջոցով կամ այլ օրինական կարգով, բայց նորից ձեռք բերել բնակեցրած կալւածքներ գնման հաստատութեամբ, ընծայազրի և այլ զրութեամբ, կամ որ և է ձեռի հաստատութեամբ, թոյլատրւում է ոչ այլ կերպ, քան բա-

ղարացիական օրէնքներով սահմանւած կանոնների համաձայն: Եթէ նրա ամուսինն յետագայում ծառայութեամբ կամ այլ կերպ ձեռք բերէ տոհմային ազնւականութեան իրաւունքներ, կամ նա ոչ տոհմական ազնւական ամուսնու մահից յետոյ կմնայ այրի՝ առանց նրանից որդիների կամ ուղղագիծ սերնդի, կամ թէ նորից կամուսնայ, բայց տոհմական ազնւականի հետ, այն ժամանակ նրան կը թոյլատրւի նորից ձեռք բերել բնակեցրած ազնւային կալւածքներ, տոհմական ազնւականների համար այդպիսիներ ձեռք բերելու համար սահմանւած ընդհանուր կանոնների համաձայն:

329. Երբ այրուն կմնան ոչ տոհմական ազնւականի հետ ամուսնութիւնից ծնւած որդիներ, այն ժամանակ բնակեցրած կալւածքներ նրան թոյլ է տրուում ձեռք բերել այն սահմանափակումներով, ինչպէս և ամուսնու կենդանութեան ժամանակ:

347. Օրէնքով չլուծւած ամուսնուն տրվելու է վանք մտնել՝ կնոջ կենդանութեան ժամանակ:

367. Սրբազնագործ պաշտօնեաներն և եկեղեցական ղալիւները օրինական պատկով տալիս են իրենց կոչման իրաւունքներն իրանց կանանց:

368. Տոհմական ազնւականութեան չպատկանող սրբազնագործ պաշտօնեաների և եկեղեցական ղալիւների այրիներն եթէ իրենք չունին

բարձր կոչման իրաւունքներ՝ օգտուում են, սրբազնագործ պաշտօնեաների այրիք՝ անձնական ազնականութեան իրաւունքով, իսկ եկեղ. դպիրներին՝ այրիք՝ անձնական պատուաւոր բաղաբացիութեան իրաւունքներով:

383. Հայ-Լուսաւորչական եկեղեցու աշխարհի հոգեւորականները օրինական ամուսնութեան միջոցով տալիս են իրենց կանանց՝ իրենց կոչման իրաւունքները, որոնք այդ իրաւունքները պահում են իրենց ամուսինների մահից յետոյ ևս, եթէ դատական վճիռներով չեն զրկւի նրանցից, և չեն ամուսնանայ այլ կոչման անձանց հետ:

Ծանօթութիւն. Հայ-Լուսաւորչական եկեղեցու տոհմական ազնւականութեան չպատկանող սրբազնագործ պաշտօնեաների, դպիրների այրիքները կոչման այն իրաւունքն օգտուում են, որ 368 յօդաւորով տրւած են ուղղադաւան եկեղեցու սրբազնագործ պաշտօնեաներին և դպիրներին:

539. Վաճառականը տալիս է կնոջն իր կոչումը, լինի նա թէկուզ աւելի ստոր. իսկ վաճառականի կինն այդ կոչմամբ օգտուում է մինչի այն ժամանակ, երբ նրա ամուսինը գտնուում է գիւղիայի մէջ, եթէ նա (կինը) իր անձով չէ զբաւած նրա մէջ: Վաճառականների կանայք, իրենց սեփական անւամբ առևտրական վկայագրեր ձեռք բերելով, օգտուում են վաճառականութեան բոլոր արտօնութիւններով:

542. Քաղաքացին տալիս է իր կնոջն իր

կոչումը, եթէ նա ստոր ծագումից է:

710. Գիւղացին տալիս է իր կոչումը իր կնոջն, երբ նա իր ծագմամբ բարձր կոչման չէ պատկանում:

1014. Ամուսնացած օտարահպատակներին չի թոյլ տրւում Ռուսահպատակութիւն ընդունել իրենց ամուսիններից ջոկ:

1026. Օտարահպատակի հետ ամուսնացող ռուսահպատակուհին, որի հիմամբ նա օտարահպատակ է հաշւում, կարող է ամուսնու մահից կամ նրա հետ ամուսնութիւնը լուծելուց յետոյ դառնալ ռուսահպատակ, որ դէպքում միայն պարտաւոր է այն նահանգի նահանգապետին, ուր նա որոշում է իր համար բնակութեան տեղ, ներկայացնել իր ամուսնական կոչման դադարելու մասին վկայական: Նահանգապետի տւած վկայականն այդ մասին, որ յիշւած վկայութուգ չի ներկայացրած է իրեն, ծառայում է նրան ներկայացնողի համար իբր ապացոյց նրա ռուսահպատակութեան վերադառնալուն:

1028. Ռուսահպատակների հետ ամուսնացող օտարահպատակուհիները, նոյնպէս և ռուսահպատակութիւն ընդունող օտարահպատակների կանայք զրա միջոցով դառնում են ռուսահպատակ, առանց նրանց կողմից երդումն ընդունելու: Այրիներն, ինչպէս և ամուսնութիւնը լուծւած կանայք պահպանում են իրենց ամուսնու հպատակութիւնը:

XI. Հասար. մասն. I.

1188. Հայ-Լուսաւորչական կոնսիտորեաների գործունէութեան շրջանին են պատկանում. — 6) ամուսնութեան գործերի հայեցողութիւնն ու վճիռները. բայց ամուսնանալու գործերի բոլոր տարակուսելի դէպքերը ներկայացնելով էջմիածնի Հայ-Լուսաւորչական Սինօդի հայեցողութեանը:

Առաքել Բաղդասար
XIV. Հասար.

Բ ա ն տ ա ր կ ե ա լ ն ե ը ի մ ա ս ի ն:

297. Ամուրի բանդարկեալներին արգելում է ամուսնանալ, իսկ ամուսնացածներին՝ ապրել իրենց կանանց հետ:

Աքսորականների մասին.

85. Իրենց սեփական կամքով (ամուսիններին) հետեոյ կանայք, զնալու ամբողջ ճանապարհի ընթացքում չպէտք է բաժանին իրենց ամուսիններից և չպէտք է հսկողութեան խստութեանը ենթարկւին:

86. Աքսորականների մինչի իսկական բաժինների մասնադրելը ծիւմէն բաղարում, նրանց արգելում է իրար հետ ամուսնանալ:

87. Աքսորականներին թոյլ է տրւում ամուսնանալ ճանապարհին ոչ յանցաւորուհիների հետ, եթէ նրանք զրան համաձայնին և չկան

այլ օրինական արգելքներ: Այս կանանց հետ վարել այնպէս, ինչպէս ասւած է իրենց մարդոց հետ սեփական կամքով զնացողների մասին:

173. Աքսորականների կանայք, որ ինքնակամ հետեւում են նրանց... ստանում են զգեստ, ոտնաման, սննդի փող՝ ճանապարհի ամբողջ ընթացքում:

247... Քաղաքացիք և զիւղացիք, որ բնակեցրւում են Սիբիրում հասարակութիւնների միջից հեռացնելու պատճառով, ուղարկւում են իրենց կանանց հետ միասին:

XV. Հասար. Պատկաւս օրհգգներ.

Ամուսնական կապի դէմ յանցանքների մասին.

1549. Ով կփախցնէ անամուսին կնոջ՝ նրա հետ ամուսնանալու համար, նրա կամքի հակառակ, նա, զրա համար կնոջ կամ նրա խնամակալների տւած բողոքով ենթարկւում է. —

առանձին, անձնական և կոչմամբ իւրացրած բոլոր իրաւունքների և արտօնութիւնների զրկելուն և բնակութեան համար Սիբիր արքորվելուն. կամ այս օրէնքների 31-րդ յօդւածի 3-րդ աստիճանի համաձայն ուղղիչ բանդարկութեան բաժնին յանձնելուն: Երբ փախցնելը կատարւել է փախչողի կամբով, յանցաւորներն այս կամ այն կողմի ծնող-

ների կամ խնամակալների բողոքով պատժուում են
փախցնողը՝ 4—8 ամիս բանդարկութեան.

իսկ փախչիլ համաձայնողը
նոյնքան ժամանակով բանդարկութեան
վանքում,

եթէ կայ և կայսրութեան սահմաններում գրտն-
ուում են վանքեր այն դաւանութեան, որին նա է
պատկանում,

կամ ծնողների կամ խնամակալների տան
մէջ առանձնացած խիստ հսկողութեան
տակ գտնւած կեանքի:

Բողոքող ծնողների և խնամակալների խնդրի
համաձայն մեղաւորների բանդարկութեան ժա-
մանակը կարող է կրճատուել:

1550. Եթէ մէկը բռնութեան կամ անյալիսի
տեսակի սպառնալիքով և այնպիսի հանգամանք-
ներում, որին՝ սպառնում էին, կարող էր և պէտք
է հաշւէր իրեն վտանգի մէջ, կտիպէ որ և է
մէկին ամուսնանալ իր հետ, նա զրա համար իր
կամքի հակառակ ամուսնացած անձի կամ թէ
նրա ծնողների կամ խնամակալների արած բո-
ղորի համաձայն՝ ենթարկուում է՝

կոչման բոլոր իրաւունքների զրկման և չոր-
սից վեց տարի տաժանակիր աշխատանք-
ների արսորի:

Եթէ կամքի հակառակ ամուսնութիւնը՝ նախըն-
թաց բռնաբարութիւն է տեղի ունեցել, նրա
բողորի համաձայն, մեղաւորը դատապարտուում է

պատժի՝ բարձր չափին... բռնաբարութեան
համար սահմանւած 1525 յօդւածով. (տա-
ժանակիր աշխատանքներ 4—8 տարի):

1551. Նա, ով կը զրդի ում և է, ցանկու-
թեան հակառակ ամուսնութեան, որ և՛ խմիչքով,
կամ այլ կերպ կը ձգէ այդ անձին յիշողութիւնը
կատարելապէս կորցրած վիճակի, կամ կարճ
ժամանակեայ խելքահանութեան մէջ, կամ թէ
խարբայութեամբ կը կարողանայ պսակել այդ
անձին ոչ նրա հետ, որին նա ընտրել է, այս-
պիսին խաբւածներից մէկի կամ թէ նոցա ծը-
նողների բողոքով ենթարկուում է. —

կոչման բոլոր իրաւունքների զրկւելուն Սիրի-
րի հեռաւոր տեղերում բնակւելու արսորին:
Նա, ով որ և է անձի կը զրդի ամուսնանալ,
օգտւելով նրա խելագարութիւնից, կամ սահման-
ւած կարգով ճանաչւածի թուլամտութիւնից
(ապուշութիւնից), զրա համար կը դատապարտուի
այս յօդւածի մէջ որոշւածից մի ամտիճան
ցած պատժի:

1552. Նախընթաց (1549 — 1551) յօդւած-
ների մէջ նշանակւած բոլոր դէպքերում, պսակը
կատարող քահանան, և զիտութեամբ այդ բա-
նին մասնակցող սրբազնագործ պաշտօնեաներն
և դպիրները ենթարկուում են՝

եկեղեցական կանոններով ապօրինի պսակ-
ներ կատարելու համար սահմանւած պա-
տիժներին:

Բայց եթէ ապացուցւի, որ նորա որ և է բանով օժանդակել են այդ առթիւ բռնադատութեանը կամ խաբէրայութեանը, հոգևոր կարգից կը ձգւին և կ'զատապարտուին ինչպէս այդ յանցանքի մասնակիցներ, այդ օրէնքների 119-րդ յօդւածի սահմանած պատժին:

1553. Վկաները, որ ներկայ են եղել պատկին և ստորագրել են արձանագրութիւնը, կամ պատկի կապի մասին այլ գործողութիւն, գիտնալով ամուսիններից մէկի ստիպմամբ կամ խաբէրայութեան միջոցով ստացւած համաձայնութեան մասին՝ ենթարկուում են. —

առանձին, անձնական և կոչմամբ իւրացրած բոլոր իրաւունքների և արտօնութիւնների զրկւելուն և Սիբիրայում ապրելու արքային, կամ ուղղիչ բանդարկութեան բաժնին յանձնելուն. սոյն Օրէնսգրքի 31-րդ յօդւածի 4-րդ և 5-րդ աստիճանների համաձայն:

1554. Քրիստոնեայ դաւանութեան ամուսնացածներից նա, ով նախկին ամուսնութիւնը զոյութիւն ունեցած ժամանակ նորից կամուսնանայ, նա զրա համար կենթարկւի. —

առանձին, անձնական և կոչմամբ իւրացրած բոլոր իրաւունքների և արտօնութիւնների զրկւելուն և Սիբիրում բնակւելու արքային, կամ ուղղիչ բանդարկութեան բաժնին յանձնելուն, սոյն Օրէնսգրքի 35-րդ յօդւածի 4-րդ և 5-րդ աստիճանների համաձայն:

Բայց եթէ ապացուցւի է, որ նախկին ամուսնութեամբ կապւած այդ անձը նորից ապօրինի պսակւելու համար թաքցրել և յայտարարել է իրեն ամուրի, այն ժամանակ խաբէրայութեան այդ յանցաւորն ենթարկուում է՝

կոչման բոլոր իրաւունքների զրկւելուն և Սիբիրում բնակւելու արքային:

Իսկ երբ այդ խաբէրայութիւն անելու համար յանցաւորը ներկայացրել է որ և է սուտ վկայութուլթ կամ արել է այդ կեղծիքը, նա ենթարկւում է՝

և կեղծիքի և բազմակնութեան համար յանցանքների (152 յօդ.) միացած կանոնների համաձայն պատժի:

Նա, բացի զբանից յամենայն դէպս, յանձնուում է եկեղեցական ապաշխարանքի իր հոգևոր իշխանութեան հսկողութեան և կարգադրութեան համաձայն:

1555. Քրիստոնեայ դաւանութեան այն անձը, որ ամուսնացած չէ, բայց գիտութեամբ ամուսնանում է ամուսնութեան մէջ գտնուող այլ անձի հետ, այդ բանի համար ենթարկուում է. —

առանձին, անձնական և կոչմամբ իւրացրած բոլոր իրաւունքների և արտօնութիւնների զրկւելուն և Սիբիրում բնակւելու համար արքային կամ ուղղիչ բանդարկութեան բաժնի յանձնելուն, սոյն Օրէնսգրքի 31 յօդւածի 4-րդ աստիճանի համաձայն:

Յանցաւորը, բացի զրանից,

յանձնուում է նոյնպէս և եկեղեցական ապաշխարութեան, իր դաւանութեան հոգևոր իշխանութեան հայեցողութեան և կարգադրութեան համաձայն:

1556. Վկաները, որ ներկայ են եղել պսակին, և ստորագրել են արձանագրութիւնը կամ պսակի կատարելու այլ գործողութիւն, գիտենալով որ ամուսնացողները կամ նոցանից մէկը կապւած է նախկին ամուսնութեամբ, զրա համար ենթարկուում են՝

առանձին, անձնական և կոչմամբ իւրացրած իրաւունքների և արտօնութիւնների զրկելուն և Սիբիրում բնակելու արքային կամ ուղղիչ բանտարկութեան բաժնին յանձնելուն՝ սոյն Օրէնսգրքի 31 յօդ, 5-րդ ատիճանով:

Բայց եթէ սրա հետ միասին օժանդակել են նախկին ամուսնութեամբ կապւած անձին՝ խաբել անգիտութեամբ նրա հետ ապօրինի պսակով ամուսնացող անձին, դատապարտուում են սոյն Օրէնսգրք. 121 յօդ. հիման վրա, յանցանքին մասնակցելու համար սահմանւած պատիժներին:

1557. Քրիստոնեայ դաւանութեան բահաններն ու բարոգիչներն, այդ ամուսնական կապի մէջ գտնւած անձանց պսակները կատարելու համար, այն դէպքում, եթէ այդ արել են աւել կամ պակաս առանձին հանգամանքների ընթաց-

քով ներելի սխալանքի պատճառով՝ ենթարկուում են.

առաջին անգամ խիստ յանգիմանութեան. երկրորդ անգամ՝ զրամական տուգանքի, ոչ աւել քան 200 ռուբլի.

իսկ երրորդ անգամ՝ հոգևոր կոչումից զրկւելուն:

Բայց եթէ նորա մերկացւին իրենց կատարած ապօրինի պսակի գիտենալու մէջ, զրա համար առաջին անգամից իսկ դատապարտուում են կարգից զրկւելուն և 4 — 8 ամիս բանդարկութեան:

Բայց երբ ապացուցւի, որ նորա նաև օժանդակել են նախկին ամուսնութեամբ կապւած մարդուն՝ խաբել անգիտութեամբ նրա հետ ապօրինի պսակով ամուսնացող անձին, դատապարտուում են —

սոյն Օրէնսգրքի 121-րդ յօդւածի համաձայն, յանցանքին օժանդակելու համար սահմանւած պատիժներին:

1560. Քրիստոնեայ այլ դաւանութեան անձինք, օրէնքով չթոյլատրւած ազգակցութեան և խնամիրութեան աստիճաններում, ամուսնութեան համար առանց այդ մասին պատշաճաւոր թոյլտուութեան ենթարկուում են՝

բանդարկութեան 2 — 4 ամիս ժամանակով և յանձնուում են եկեղեցական ապաշխարութեան իր դաւանութեան հոգևոր իշխանու-

թեան հայեցողութեան և կարգադրութեան համաձայն:

1561. Եթէ օրէնքով անթոյլատրելի արենակցական և խնամեական աստիճաններէ ամուսնութիւնից առաջ տեղի է ունեցել ապօրինի ազգապղծութեամբ միացած կապակցութեան, այն ժամանակ յանցաւորներն ենթարկուում են—

յանցանքների միացման մասին կանոնների համաձայն պատիժների:

1562. Ծնողները կամ խնամակալները գիտութեամբ օրէնքով արգելած արենակցական և խնամեական աստիճաններում պսակներ թոյլ տալու համար ենթարկուում են՝

բանդարկութեան՝ երեք օրից մինչի երեք ամիս:

Այս յօդածի որոշումը չի տարածուում գիտութեամբ թոյլ տւած արենակցական առաջին և երկրորդ աստիճանների ամուսնութեան վրա. այս դէպքերում գիտութեամբ այդպիսի պսակ թոյլ տւողն ենթարկուում է

սոյն Օրէնսգրքի 119 յօդ. հիման վրա, ինչ պէս ազգապղծութեան մասնակիցների պատիժներին:

1563. Եկեղեցական և պետական օրէնքներով որոշւած տարիքի սահմաններից առաջ և յետոյ պսակելու համար, ամուսնացող անձինք և գիտութեամբ այդ բանին համաձայնող կամ այդ բանին զրդող նրանց ծնողները, խնամա-

կալները կամ մեծ ազգականներն ենթարկուում են բանտարկութեան 2 4 ամի ժամանակով:

կամ բանտարկութեան՝ երեք շաբաթից մինչի երեք ամիս ժամանակով:

1565. Պետական ծառայութեան մէջ գըտնւող անձը, եթէ առանց իր իշխանութեան թոյլտուութեան ամուսնանայ, նա այդ բանի համար ենթարկուում է

խիստ յանդիմանութեան, այդ մասին ցուցակ ծառայութեան մէջ անցկացնելու հետ միասին:

1566. Ծնողների վճռական կերպով արգելքի հակառակ կամ առանց նրանց համաձայնութեան յայտնի կամ ծածուկ ամուսնանալու համար, մեղաւորները, ծնողների այդ մասին արած բողոքի համաձայն ենթարկուում են—

վերելում 1549-րդ յօդածում որոշւած պատիժներին...:

1567. Ով, այս առթիւ ընդհանուր կամ առանձին սահմանումների հակառակ, կամուսնանայ, չխնդրելով պատշաճաւոր կերպով իր խնամակալների թոյլատուութիւնը, զրա համար նա, նրանց կողմից այդ մասին արած բողոքի համաձայն ենթարկուում է—

բանտարկութեան՝ երեք շաբաթից մինչի երեք ամիս ժամանակով:

1569. Հոգևոր կոչման անձինք, որոնց, իրենց եկեղեցու օրէնքներով արգելուում է ամուս-

նանալ, այս արգելքը բանդելու համար են-
թարկելում են—

ըստ հայեցողութեան իրենց հոգևոր վար-
չութեան պատժի:

Բայց եթէ նորա զրա համար գործ են դրել որ
և է խարբրայութիւն կամ կեղծիք նորա հոգևոր
ապտիճանից ձգելուց յետոյ, դատապարտուում են
սրանից բարձր 1554 յօդածի մէջ որոշուած
պատիժներին, խարբրայութեան և կեղծիքի
համար բաղմակնութեան տեղի ունենալիս:

1571. Ով, ամուսնանալու մասին եղած ար-
գելքների ծածկելու համար, կներկայացնէ գի-
տութեամբ կեղծած կամ դիտաւորութեամբ փո-
փոխւած վկայաթղթեր կամ վաւերաթղթեր, կամ
թէ գործ կածի որ և է այլ կեղծիք, նա այդ
բանի համար կենթարկւի.—

սոյն Օրէնսգրքի 1690 և 1692 յօդ. կեղ-
ծիքների համար սահմանուած պատիժներին:

1572. Անարդար ցուցմունքի համար, կամ
ամուսնացողի տարիքի, կամ զրա համար նրանց
իշխանութեան թոյլտուութեան, կամ ծնողների,
կամ խնամակալների մասին, մեղաւորներն են-
թարկուում են—

բանդարկութեան՝ երեք շաբթից մինչի երեք
ամիս ժամանակով:

Բայց եթէ զրա համար լինին կազմուած կամ գի-
տութեամբ նրանց կողմից գործ ածուած որ և է
տեսակի զբաւոր վաւերաթղթեր կամ այլ գրու-

թիւներ, զրա համար նորա կդատապարտուին
սոյն Օրէնսգրքի 1690 յօդ. մէջ կեղծիքի
համար որոշուած պատիժներին, այն հիման
վրա, ինչպէս այդ սահմանուած է սրանից
բարձր 1571 յօդ. մէջ:

1573. Ով, բահանային կստիպի հակառակ
կեկեցու կամ պետութեան կանոնների կամ
արգելքների պսակ կատարել, նա, հայելով թէ
այդ բանի համար ինչ միջոցներ են գործ դրել,
ակնյայտնի բռնութիւն, թէ առանց զրա՝ են-
թարկուում են—

պատիժների բարձր չափին, որ որոշուած են
բռնի գործողութիւնների և սպառնալիք-
ների մասին:

1575. Կաթոլիկ. Հայ-լուսաւորչական, Հայ-
կաթոլիկ բահանաներն և բողոքականների բա-
բողիչներն այն պսակը կատարելու համար, որ
օրէնքներով պէտք է անվաւեր ընդունւի, դա-
տապարտուում են, այն ղէպքում, եթէ դա արել
են գիտնալով

հոգևոր կոչումից զրկելուն և բանդարկու-
թեան ութն ամսից մինչի մի տարի չորս
ամիս ժամանակով:

Երբ կերեայ, որ նորա մեղաւոր են աւելի կամ
պակաս առանձին հանգամանքների ընթացքի
համաձայն, ներելի սխալանքի պատճառով, են-
թարկուում են,

առաջին անգամ խիստ յանգիմանութեան,

իսկ երկրորդ անգամ պաշտօնից հեռաց-
ւելուն:

Գիտութեամբ, որ և է շահասիրական կամ անձ-
նական նկատումով, օրէնքով արգելւած պսակի
կատարելու համար, թէ և դա անվաւեր չհաշ-
ւի էլ, նորա ենթարկուում են,

հոգևոր կոչումից զրկելուն:

Իսկ երբ, ընդհակառակը, նորա միայն ձգւել են
հանգամանքների համաձայն ներելի սխալի մէջ,
դրա համար

առաջին անգամ նրանց խիստ յանդիմանու-
թիւն է արւում.

այդպիսի անշրջահայեաց նոր երկրորդ դէպքում
նորա

հեռացնում են պաշտօնից և արգելւում է
'ի նորոյ նշանակել որ և է տեղ:

1577. Առանց պատւիրւած նախագգուշիչ
կանոնները պահպանելու, պսակը կատարելու
համար, երբ այդ մասին առանձին թոյլտուութիւն
չկայ... քրիստոնեայ այլ դաւանութիւնների քա-
հանաներն ու քարոզիչներն ենթարկուում են—

առաջին անգամ աւելի կամ պակաս խիստ
յանդիմանութեան.

երկրորդ անգամ պաշտօնից հրաժարւելուն,

նորից ծուխի վրա չնշանակելու արգելքով:
Նոյն պատժին են ենթարկուում, ժամանակաւոր
իրենց ծուխի մէջ եկող նորեկներին պսակող

քահանաներն, առանց վկայական ունենալու, որ
այդ անձն ամուսնացած չէ:

1578. Եթէ կաթոլիկ, հայ-լուսաւորչական
և հայ-կաթոլիկ քահանան կամ բողոքական դա-
ւանութիւններից մէկի քարոզիչը թոյլ տայ իրեն
յայտարարելու որ և է պսակ լուծւած, կամ օրհ-
նել, թէկուզ ամուսինների սեղանի և անկողնի
ժամանակաւոր բաժանումն, առանց այդ մասին
իշխանութիւն ունեցող բարձր տեղի վճռի, այն
ժամանակ դրա համար նա ենթարկուում է

կամ խիստ յանդիմանութեան,

կամ պաշտօնից հեռացւելուն.

կամ կոչումից զրկւելուն,

իր հոգևոր իշխանութեան հայեցողութեան հա-
մաձայն:

1583. Կնոջը հասցրած խեղանդամութեան,
վէրքերի, ծանր հարւածների կամ այլ տանջանք-
ների կամ չարչարանքների համար, յանձաւորն
ենթարկուում է,

1477—1496 յօդւածների մէջ որոշւած պա-
տիժներին՝ երկու աստիճանով բարձրացրած.

Բացի դրանից, եթէ մեղաւորը քրիստոնեայ է,
նա յանձնուում է եկեղեցական ապաշխարանքի
իր դաւանութեան հոգևոր իշխանութեան կար-
գադրութեամբ: Նոյն պատիժներին և նոյն հի-
ման էլ վրա ենթարկուում է և կինը, որ օգտու-
լով ամուսնու թուլութիւնից, թոյլ կտայ իրեն
նրան հասցնել վէրքեր, անդամների խեղումներ,

ծանր հարւածներ կամ այլ տանջանքներ և չար-
բանքներ:

1584. Ամուսինը, միւս ամուսնու հաւատար-
մաթուղթն և նրա վրա ունեցած իշխանութիւնը
'ի չարը գործ դնելով կը դրդի և կստիպի նրան
որ և է ապօրինի գործի կամ գործողութեան,
դրա համար ենթարկուի է—

այդ ապօրինի գործողութեան համար սահ-
մանւած բարձր չափի պատիժներին և պա-
հանջներին:

1585. Պոռնիկութեան մէջ բռնուող ամուսին
ունեցող անձն ենթարկուի է դրա համար, պա-
տիւր վիրաւորւած ամուսնու բողոքի համաձայն,
վանքում բանտարկութեան, եթէ այն տե-
ղում նրա դաւանութեան վանք կայ, կամ
թէ բանտարկութեան 4—8 ամիս ժամանակով:
Բացի դրանից, եթէ նա պատկանում է բրիտ-
տոնեայ որ և է մէկ դաւանութեան,

յանձնւում է եկեղեցական ապաշխարանքի
իր հոգևոր իշխանութեան կարգադրութեամբ:
Այն անձը, որի հետ պսակւել է, եթէ նա ամուս-
նացած չէ, դատապարտուում է —

կամ բանտարկութեան 2 — 4 ամիս ժամա-
նակով,

կամ բանտարկելութեան երեք շաբաթից
երեք ամիս ժամանակով.

և, եթէ նա քրիստոնէութիւն է դաւանում

յանձնւում է եկեղեցական ապաշխարանքի:

XVI. Հ ա ս ն ր .

Քաղաքացիական դատաւարութեան կանոնագիրը.

1337. Քաղաքացիական դատարանին են-
թակայ են գոյութիւն ունեցող պսակի հետ կապ-
ւած քաղաքացիական անձնական և ստացւած-
բային իրաւունքների մասին գործերը, ինչպէս
իրենց — ամուսինների, այնպէս էլ նրանց ամուս-
նութիւնից ծնած որդիների:

1338. Քաղաքացիական դատարանում գոր-
ծը դադարեցնւում է երբ նրա մէջ ներկայանում
են այնպիսի հանգամանքներ, որոնք հոգևոր դա-
տարանի հայեցողութեան են ենթակայ, և երբ
ռանց դրանց լուծելու չի կարելի քաղաքացի-
ական պահանջի մասին վճիռ դնել, որի մասին
և յայտարարւում է դատուող կողմերին:

1339. Ամուսնութեան հետ կապւած իրա-
ւունքների մասին գործերն սկսւում են այն նա-
հանգական դատարանում, որի շրջանում բնակ-
ւում է պատասխանատուն. իսկ երբ գործի մէջ
պատասխանատու անձ չկայ, այն ժամանակ
պահանջատիրոջ բնակութեան տեղի համեմատ:

1340. Ամուսինների մէկի մահից երկու տարի
անցկենալուց յետոյ, ամուսնութեան հետկապւած
անձնական քաղաքացիական իրաւունքների մա-
սին որ և է վէճ բանալու իրաւունքը ոչնչանում է
ինչպէս կենդանի մնացած ամուսնու համար, նոյն-

պէս և այդ ամուսնութիւնից ծնած որդիներին:

Ծանօթութիւն. — Այս (1340) յօդւածի մէջ գրածագրւած կանոնը չի տարածուում մինչև 1850 թ. փետրւարի 6-ը կատարւած ոչ պատկաների և ոչ այդ պատկաներից ծնած երեխաների վրա:

1341. Գործին կցելու համար Հոգևոր իշխանութեան արձանագրական և այլ գրքերից քաղածքներ խնդրելիս, պահպանուում են 452 և 453 յօդւածների մէջ սահմանուած կանոնները *):

1342. Դատուողների ներկայացրած վաւերացութիւնները համեմատելն և ստուգելը հոգևոր վարչութեան արձանագրական գրքերի հետ կատարուում է դատարանի անդամի դատող կողմերի ներկայութեամբ, այն տեղերում, ուր պահուում են այդ գրքերը:

Ծանօթութիւն. — Այն տեղերում, ուր մտցրւած է համայնական շրջանային Գաւառապետների մասին կանոնագիրքը, գրաւոր ապացոյցների ստուգութիւնը

*) 452. Իսկական վաւերացութիւններ կամ տեղեկութիւններ պահանջելու համար, որ գտնուում են այլ դատաստանական կամ կառավարչական ատեանի կամ պաշտօնէի գործերում կամ ակտերի մէջ, դատաւորին, նրա խնդրի համաձայն տրուում է վկայական այն մասին, որ իսկական վաւերացութիւններ կամ տեղեկութիւնները անհրաժեշտ են և յատկապէս ինչ գործի համար:

453 Բոլոր դատաստանական և կառավարչական հիմնարկութիւններն և պաշտօնեաները պարտաւոր են վկայականը ներկայացնելուց յետոյ, նրա բանաւոր խնդրի համաձայն անմիջապէս տալ դատուողին կամ նրա զրաւոր խնդրի համաձայն ուղարկել պահանջուած տեղեկութիւններն և վաւերացութիւնները: Դատարար խնդրի համաձայն այդպիսի տեղեկութիւններ և պատճէններ պէտք է տրւին և առանց վկայագրի:

այն քաղաքից դուրս, ուր գտնուում է նահանգական դատարանը, այս յօդւածի մէջ ասուած դէպքերում... Նահանգական դատարանից յանձնարարուում է տեղական Գաւառային անդամին:

1343. Վճիռները դրուում են ոչ այլ կերպ, քան դատախազին լսելուց յետոյ:

1344. Դատախազի վրա է դրւած պահանջաւորոջ անկանոն պահանջները հերքելու պատշաճաւոր ապացոյցներ ժողովելը:

1345. Նախնիժաց յօդւածի մէջ նշանակւած գործերում, դատախազն իրաւունք ունի բողոքել դատարանի վճռի դէմ, պահպանելով մասնաւոր մարդոց դատարանական վճիռների դէմ բողոքներ տալու մասին ընդհանուր կանոնները:

Քրէական դատաւարութեան կանոնագիրք.

1011. Հոգևոր վարչութեան մէջ, իրենց եկեղեցական կանոնների խախտումն պարունակող գործեր քննելիս եթէ երևան գան քրէական դատարանին ենթակայ յանցանքներ, հոգևոր իշխանութիւններն այդ մասին նահանգական դատարանի Դատախազին են տեղեկութիւն տալիս, որոնք այդ գործերին յետագայ ընթացք տալու մէջ վարւում են սահմանուած կարգի համաձայն:

1012. Բռնի, խարբրայութեամբ կամ ամուսնացողներից մէկի կամ երկուսի խելագարութեան ժամանակ կատարւած ամուսնութեան գործերն սկսուում են քրէական դատարանում,

որի վճիռը բռնութեան կամ խաբեբայութեան մասին յայտնուում է հոգևոր դատարանին, ինչպէս ամուսնութեան վաւերական կամ անվաւեր լինելը վճռելու համար, նոյնպէս և պսակը կատարող հոգևոր կողման անձանց պատասխանատուութիւնը որոշելու համար:

1013. Քրիստոնեայ դաւանութեան անձանց բազմակուլութեան գործերի համար, մեղաւորները յանձնուում են բրէական դատարանին ոչ առաջ, բան հոգևոր դատարանից ճիշտ տեղեկութիւններ պահանջելը, գոյութիւն ունեցող պսակի ժամանակ նոր պսակ կատարելու մասին: Նոյն կարգով հոգևոր դատարանից պահանջուում են տեղեկութիւններ ամուսնութեան մէջ չըզտնուած անձանց ազգապղծութեան գործերի մասին:

1014. Արենակցութեան կամ խնամիութեան անթոյլատրելի աստիճաններում ամուսնանալու, քրիստոնեաների՝ ոչ քրիստոնեաների հետ արգելւած պսակի մասին... գործերը՝ մեղաւորի վրա հոգևոր դատաստանի վարչանալուց յետոյ մտնում են բրէական դատարանը:

1015. Սոյն կարգին հետևում են ամուսնութեան այլ գործեր, որոց մէջ բրէական դատարանը, հոգևոր դատարանից իրեն անցնելուց յետոյ, որոշում է մեղադրւածի բրէական պատասխանատուութիւնը, և նոյնպէս հոգևոր կողման այնպիսի անձանց պսակների մասին գործէքը, որոնց իրենց եկեղեցու օրէնքով արգելւած է ա-

մուսնանալ, եթէ յանցաւորը գործ է դրել դրա համար խաբեբայութիւն և կեղծիք:

1016. Ամուսիններից մէկի բողոքի համաձայն, միւս ամուսնու ամուսնութեան սրբութիւնը խախտելու վերաբերեալ գործերը տեսնուում են

կամ 1) բրէական դատարանով, երբ վիրաւորւած ամուսինը խնդրում է բրէական օրէնքների համաձայն մեղաւորին պատժելու համար (պատժ. Օրէնսգ. յօդ. 1585).

կամ 2) հոգևոր դատարանով, երբ վիրաւորւած ամուսինը խնդրում է ամուսնութիւնը լուծել և յանցաւորին պատժել եկեղեցական կանոնների համաձայն:

Բ. ԵԿԵՂԵՅԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐ

I. Առաքելական կանոններ.

Առաջին խումբ կանոններից

Կանոն 33-րդ. — Առաքելները կարգեցին, եթէ եկեղեցու ուխտից և պաշտօնեաներից մէկը կամենայ կոյս լինել (չամուսնանալ), բարի գործանել է ցանկանում, համարձակ կարող է՝ վանք շինելով (վանքում ապրելով). պիտի պարկեշտանալով զգուշանան կերակրներից, հեռանան զինուորական զգեստից (հանեն), որպէս զի զարգարւելով՝ Աստուծոյ պաշտօնեայ հրեշտակներին և երկնքի զուարթուններին նմանին: (Խօսքը պարկեշտ կեանքով զարգարւելու մասին է.)

Կանոն 34. — Առաքելները կարգեցին և հաստատութեամբ դրին, որ ինչպէս սկզբից մարդու ամուսնութիւնը զուգեց (Աստուած) և իրար օգնական արաւ և օրհնեց նրանց, նոյնպէս և առաքելական հրամանով սահմանած և հաստատուած ամուսնութեան կարգը քահանայի ձեռքով

և օրհնութեամբ կատարել...: Որպէս Մովսէսը պատուիրեց... ոչ որ չհամարձակի մերձենալ... իւր արենակից մերձաւորին... (չմերձենալ) և չպղծւիլ դստեր հետ, խորդ և հարազատ քրոջ հետ. հօր կնոջ հետ (խորդ մօր). հօրաքրոջ հետ, քրոջ որդու հետ... նոյնպէս և սահմանելով այս Առաքելական կանոններովս կարգում ենք, որ ամեն մարդ չհամարձակի մերձենալ կամ ամուսնութեամբ կամ շնութեամբ մինչև չորրորդ գարմը:

Ներկրորդ խումբ կանոններից.

Կանոն 15-րդ. — Ով որ սուրբ մկրտութիւնից յետոյ կրկնակի ամուսնութեամբ կապւած եղաւ, կամ հարճ ունի, նա չի կարող ոչ եպիսկոպոս ոչ էրէց ոչ սարկաւազ և ոչ էլ որ քահանայական կարգից (ըստ յունա-սլաւոնականի 17-րդ կանոն):

— 16-րդ. — Ով կին կառնի այրու կամ մերժուածի (ամուսնութիւնը լուծւածի) կամ անառակի, կամ զերուհու, կամ անւանարկի, չի կարող լինել եպիսկոպոս, քահանայ, սարկաւազ, եկեղեցական այլ պաշտօնեայ: (18 կ. յունա-սլաւոնական):

— 17-րդ. — Ով կին է առել երկու քոյր կամ քեռորդի, եղբօրորդի, նա չի կարող հոգևորական լինել. (19-րդ.):

— 24-րդ. — Հոգևոր կոչման մէջ մըտնողներից, որ կը ցանկան ամուսնանալ (այդ կոչ-

ման մէջ գտնուելիս), թոյլատրում ենք ընթերցողներին և երգիչներին (զպիրներին) (26-րդ):

— 45-րդ. — Ժողովրդականներից եթէ մէկը արձակելով իր կնոջը, ուրիշին կառնի. կամ կառնի արձակածին, թող մերժւած լինի (48-րդ):

— 46-րդ. — Եթէ մէկը եպիսկոպոսներից, սարկաւազներից և կամ առհասարակ հոգևոր կոչմանից հեռանայ ամուսնութիւնից, մսից և գինուց ոչ պահեցողութեան համար, այլ պիղծ, գլուխի համարելով դորա, մոռանալով որ ամենայն բան բարի է, և որ Աստուած արու և էգ է (այր և կին) ստեղծել, և այդպիսով անգոսնում է Աստոծոյ ստեղծւածին. կամ ուղղուի (այդպիսին) կամ մերժուի եկեղեցուց և լուծւի կարգից: Նոյնը և աշխարհականների վերաբերմամբ (51-րդ):

— 62-րդ. — Եթէ մէկը կոյս բռնաբարի և առնի, թող (իւր յանգնութեան համար) մերժուի եկեղեցու հետ հաղորդութիւն ունենալուց: Նրան թոյլատրելի չէ ուրիշին առնել, այլ պիտի առնի նրան, որին ընտրել է, եթէ նոյն իսկ արատաւոր էլ լինի, (67-րդ):

II. Մեկիւրիսայի տեղական ժողովի կանոններ.

Կանոն 10-րդ. — Սարկաւազ ձեռնադրւողները, եթէ ձեռնադրուելիս յայտարարեն, որ նորա պէտք է ամուսնանան և չեն կարող առանց զբան կենալ, այդպիսիները զբանից յետոյ ամուսնանալով՝ մնան իրենց ծառայութեան մէջ,

բանի որ այդ թոյլ է տրւած նրանց՝ եպիսկոպոսից. իսկ եթէ այդ մասին լռելով և ձեռնադրուելով այն պայմանով, որ առանց ամուսնութեան լինին՝ յետոյ ամուսնանան, այդպիսիները զազաբեն սարկաւազութեան ծառայութիւնից:

— 11-րդ. — Նշանած աղջիկներին յետոյ եթէ փախցնեն ուրիշները, պէտք է վերադարձնել նախկին նշանածներին. եթէ նոյն իսկ բռնաբարել և փախցնողներից:

— 19-րդ. — Կուսութեան ուխտ անողները և յետոյ այդ ուխտը բանդողները, կրկնամուսինների մասին զրւած ապաշխարանքը թող բաշեն: Իսկ աղջիկներին օտարների հետ ապրելը, իբր իրենց եղբոր հետ, մենք անթոյլատրելի ենք հաշուում:

— 20-րդ. — Եթէ մէկի կինը անառակութիւն արաւ, և կամ որեւէ մէկն անառակութիւն արաւ, այդպիսիներին հարկ է եօթը տարի ապաշխարել:

III. Նոր Գեօարեայի կանոններ.

Կանոն 1-րդ. Քահանան եթէ ամուսնանայ, թող կարգից զրկւի:

— 2-րդ. — Եթէ մի կին երկու եղբոր հետ պսակւի (մէկի մահից յետոյ) թող մինչի մահ մերժւած լինի եկեղեցուց: Բայց եթէ մահւան ժամին խոստանայ լուծել պսակը, թող ըստ մարդասիրութեան՝ ապաշխարութեան թոյլ տրւի: Իսկ եթէ մարդը կամ կինը կմեռնի, այդ ամուս-

նութեան մէջ, կենդանի մնացածին ապաշխարել զժուար է:

IV. Գանգրի ժողովի կանոններ.

Կանոն 1-րդ. — Եթէ մէկը կախարարակի պըսակը, իր հաւատարիմ պարկեշտ կնոջից կը զրկւի կամ կանգոսնի նրան, իբր թէ չի կարող մտնել երկնային թագաւորութիւն (ամուսնութեան մէջ եղած ժամանակ) թող այդպիսիները նզովքի տակ լինին:

— 9-րդ. — Եթէ մէկը կոյս է մնում կամ ժուժկալութեան համար հեռանում է ամուսնութիւնից, իբր նրանից զգւելու համար և ոչ բարիքի և կուսութեան սրբութեան համար, այդպիսին թող նզովքի տակ լինի:

— 10-րդ. — Եթէ ի փառս Աստուծոյ կոյս մնացողներէց մէկը իրեն կը գերադասի ամուսնացողներէց, նզովքի տակ լինի:

— 14-րդ. — Եթէ կինը զգւելով պսակից կը թողնի մարդուն և կերթայ, թող նզովքի տակ լինի:

V. Լաօդիկէի ժողովի կանոններ.

Կանոն 10-րդ. — Եկեղեցականները չպէտք է աւանց ընտրութեան պսակին հերետիկոսների հետ:

— 31-րդ. — Պատշաճ չէ ամեն հերետիկոսի հետ ամուսնանալ, կամ այդպիսիների տալ

տղաներին կամ աղջիկներին, բայց լաւ է նրանցից առնել, եթէ մեզ հետ կը շուտաւորին ի Քրիստոս (կը հաւատան):

— 52-րդ. — Քառասնորդական պատին պատշաճ չէ պսակ անել կամ ծննդեան տօն կատարել:

VI. Բաբսեղ Մեծի կանոններ.

Կանոն 4-րդ. — Եռապսակների և բազմապսակների մասին սահմանեցինք նոյն կանոնը, ինչ որ և երկպսակների (երկրորդ անգամ ամուսնացողների) մասին համապատասխան իւրաքանչիւր տեսակին: Կրկնապսակներին մերժում են մի տարի, իսկ ուրնշները երկու տարի. եռապսակներին երեք տարի, բայց յաճախ չորս տարի, այդ պսակը կոչում են տրդէն ոչ ամուսնութիւն, այլ բազմակնութիւն....

— 6-րդ. — Աստծուն նւիրածների անառակութիւնը ամուսնութեամբ չպիտի վերջաւորել, այլ նրանց ապօրինի կապը պիտի բանդել:

— 9-րդ. — Տիրոջ խօսքի համաձայն չըպէտք է լուծել ամուսնութիւնը, եթէ ոչ անառակութեան համար. ըստ մտաց գորա այդ բանը հաւասարապէս վերաբերում է և մարդուն և կնոջը: Բայց ըստ սովորութեան այդպէս չէ: Կանանց մասին շատ խիստ ասմունքներ կան: Ըստ այսմ ամուսնուն թողած կինը, եթէ ուրիշի հետ

է ապրում, անառակութիւն է անում, իսկ թողնւած մարդը արժանի է ներողամտութեան և նրա հետ կենակցողը չի մեղադրում: Եթէ ամուսինը հեռանալով կնոջից, կառնի ուրիշին, այն ժամանակ և ինքը անառակութիւն անող է, քանի որ նրա հետ անառականում է. նրա հետ ապրող կինն էլ անառակ է, որովհետեւ գրաւել է զէպի ինքը ուրիշ մարդուն:

— 21-րդ. — Եթէ ամուսնացած մարդը չբաւականանալով իր պսակով (կնոջով) կընկնի անառակութեան մէջ, այդպիսին հաշոււմ ենք անառակ և երկար ժամանակ նրան թողնում ենք ապաշխարանքի տակ: Բայց կանոն չունինք նրան անառակութեան յանցանքին ենթարկելու, եթէ մեղքն արւած է ամուսնութիւնից ազատի (չբաւականածի, մարդ չունեցողի հետ) հետ, որովհետեւ ասւած է. — անառակը պիղծ հաշուի և մարդուն չգառնայ: Նոյնպէս և անառակին առնողը անմիտ է և պիղծ: Բայց անառակութիւն անողը չի բաժանոււմ իր կնոջը կենակցելուց և կինը պարտաւոր է ընդունել իր մարդուն, որ դարձել է անառակութիւնից: Բայց ամուսինն իր պղծւած կնոջը դուրս է անում իր տնից: Սրա պատճառը (բացատրութիւնը) տալը հեշտ չէ, բայց այսպէս է ընդունւած սովորութեամբ:

— 22-րդ. — Փախցրած կին ունեցողները, եթէ ուրիշների նշանածներն են խլել, արժան է ընդունել ապաշխարութեան ոչ առաջ,

քան թէ, երբ նորա առնւած կլինին նրանցից (փախցնողներից) և նախկին նրանց հետ նշանածներին է վերապահոււմ իրաւունք (իշխանութիւն) առնել նրանց, եթէ կամենում են, կամ թողնել: Իսկ եթէ մէկը կը փախցնէ նշանւածի, պէտք է ետ վերցնել նրան և վերադարձնել ազականներին... Եթէ ազգականները կուգենան նրան տալ, այն ժամանակ ամուսնութիւնը (կենակցութիւնը) հաստատոււմ է, իսկ եթէ չեն ուզենալ, չպէտք է բռնադատել...:

— 23-րդ. — Երկու քրոջ հետ ամուսնացողի, կամ երկու եղբոր կին դարձողի մասին մեղքից հրահանգ կայ...: Իսկ իր եղբոր կնոջն առնողը չի ընդունւի մինչև չի թողնի նրան:

— 26-րդ. — Անառակութիւնը ամուսնութիւն չէ և մինչև իսկ ամուսնութեան սկիզբը չէ: Ըստ այսմ անառակութեամբ կենակցողները եթէ կարող են թող բաժանւին, իսկ եթէ կը կենակցեն, թող անառակութեան համար ապաշխարանքի ենթարկւին...:

— 30-րդ. — Կին փախցնողների մասին մենք հին կանոն չունինք, բայց կազմել ենք սեփական կարծիք. — և նորա և նրանց օգնողները թող մերժուին խմբովի աղօթքից երեք տարի:

— 31-րդ. — Անյայտ բացակայող մարդու կինը, նախ քան ամուսնու մահան մասին հաստատ տեղեկութիւն ստանալը, եթէ կենակցի ուրիշի հետ, անառակութիւն է անում:

ըորդ ամուսնութիւն չի կայանայ:... Նրան չենք ենթարկի ի լուր ամենքի դատապարտութեան. դա աւելի լաւ ենք հաշուում, քան անառակութիւնը:

— 53-րդ. — Այրիացած ստրկուհին շատ չի մեղանշում, եթէ երկրորդ անգամ ամուսնանայ:

— 63-րդ. — Կոյս մնալ խոստացողը և իր խոստումին զրօղը, թող կատարի անառակութեան մեղքը. համար ժամանակի պատիժը:... Նոյնը և կուսակրօնութեան ուխտ անողների և զրօղների նկատմամբ:

— 67-րդ. — Եղբոր և քրոջ ազգապղծութիւնը պահանջում է մարդասպանի մասին որոշւած ժամանակի ապաշխարութիւնը:

— 68-րդ. — Ազգակցութեան արգելւած ատիճանում պատահած մարդկանց ամուսնութիւն եթէ նկատուի, ինչպէս մարդկային մեղք, ենթակայ է անառակների ապաշխարանքին:

— 75-րդ. — Հօր կողմից կամ մօր կողմից իր քրոջ հետ մեղանշողը, թող թոյլ չտուի աղօթատուն մտնելու, մինչև որ ապօրինի և զազրալի գործից հտ չկանգնի: (Ետ կանգնողը ինքը տարի ապաշխարի եթէ) ապաշխարանքի արժանի պտուղներ կտայ, տասերորդ տարին թող ընդունւի հաւատացեալների հետ աղօթելու, առանց հաղորդելու. երկու տարի հաւատացեալների հետ կանգնած աղօթելով, վերջապէս թող արժանանայ հաղորդութեան խորհրդին:

— 76-րդ. — Նոյն կարգը և իր հարսի հետ յարաբերութիւն ունեցողի վերաբերմամբ:

— 77-րդ. — Իր օրինաւոր ամուսնուն թողնողը, ուրիշին ուզողը, ըստ տիրոջ ասութեան անառակի մեղքին արժանի լինի: (Այդպիսիները, 7 տարի ապաշխարեն):

— 78-րդ. — Նոյն պատժին ենթարկւի երկու քրոջ առնողը, թէկուզ այդ լինի գանազան ժամանակներում:

— 79-րդ. — Խորդ մօր հետ մեղանշողը ենթակայ է նոյն կանոնին, ինչի և ենթարկւում է քրոջ հետ մեղանշողը:

— 80-րդ. — Բազմամուսնութեան մասին Հայրերը լռել են, ինչպէս որ մարդկային ցեղին խորդ և անասնական գործի մասին: Իսկ մեզ համար այդ մեղքը անառակութիւնից ծանր է: Ըստ այսմ բարի կլինի այդպիսիներին ապաշխարանքի ենթարկել կանոնով, այսինքն մի տարի արտաստողների, երեք տարի ծնրազրոյների և յետոյ կարող են ընդունուի:

VII. Հայ եկեղեցու կանոններ.

1. Գրիգոր Լուսաւորիչ

Կանոն 2-րդ. — Այն քահանան որ կամուսնանայ, հինգ տարի ապաշխարէ զրսում, երկու ներսում և երկու տարի չհաղորդուի և յետոյ հաղորդուի:

— 5-րդ. — Եթէ (ամուսնացողներից) մէկը

կոյս է և միւսը երկրորդ պսակ երկու տարի
դուրսը և մի տարի ներսում ապաշխարեն:

— 6-րդ. — Եթէ մէկն երկրորդ կինը թողնի
և առաջին արձակած կնոջը դառնայ, եօթը
տարի դրսում և մի տարի ներսում ապաշխարի:

— 9-րդ. — Թէ որ մէկը աղջիկ փախցնէ,
պսակը անվաւեր լինի, և պսակւածը ում կամե-
նայ նրան լինի:

— 23-րդ. — Ով պոռնիկութեան համար ար-
ձակէ իր կնոջը, թող արձակէ, բայց մի տարի
սրբուի:

— 24-րդ. — Եթէ ամուսինն իւր կնոջը թող-
նի աստուածապաշտութեան պատճառով, թող
նղոված լինի կենդանի ժամանակ և յետ մահւան:

— 30-րդ. — Կոյսը, որ իր անձը նուիրում է
Աստծուն, նոյնպէս միայնակեացը (վանականը)
չհամարձակի ամուսնանալ, բայց եթէ այդպէս
պատահի, նրա հետ հաղորդակցութիւնից հեռա-
նայ թող. եպիսկոպոսը նայի նրա վարքին և
ինչպէս կամենում է թող մարդասիրութիւն ցոյց
տայ դէպի նա:

II. Առօրեայի ժողով.

Ներսէս Մեծի զումարած ազգի և եկեղի-
ցու ներկայացուցիչների ժողովում ընդունւում է
իբր պարտադիր կանոն շամուսնանալ մերձաւոր
արեւակիցիների հետ, սակայն չի որոշում յատ-
կապէս աստիճանները, թէ ինչպիսի արեւակից-

ների պսակներին են թոյլատրելի և որպիսիք ան-
թոյլատրելի:

3. Շահապիվանի ժողով.

— 2-րդ. — Եթէ էրէցի կամ սարկաւազի
կինը պոռնիկութիւն անի և յանցանքը վրէժն հաս-
տատուի, դորա կամ մեղաւոր կանանց պարտա-
ւորվին արձակել և կամ իրենք թողնեն իրենց
կոչումը: Եթէ էրէցը մեռնի, նրա կինը չհամար-
ձակի մարդու զնալ, և ոչ էլ էրէցը կին առնի
(իւր կնոջ մահից ետ.):

— 3-րդ. — Եթէ մէկը կին ունի և պոռնի-
կութիւն անի և ամուսնական կարգը սրբութեամբ
չպահի... այնպիսի մարդուն կշտամբեն, տուգա-
նեն և ապաշխարութեան ենթարկեն:

Եթէ այր կամ կին նախքան ամուսնութիւնը
յարաբերութիւն ունենան, կամ օտարի կամ նրա
հետ որին նշանադրւել են, տուգանք վճարեն
կոյսի ծնողները. թէ որ կամենան այդ աղջկան
կին առնել առաջ ապաշխարութեամբ պիտի
մարբւին, և եթէ պսակւելու զան իբրեւ կոյսերի
չօրհնել այլ, իբրեւ երկեակների՝ լոկ տեսառնադրեն:
Եթէ աղջկայ կամքովն է հայրն ու մայրը մի-
այն տուգանք տան: Եթէ մէկը կոյս է միւսը ոչ,
կոյսին կոյսի պսակ կատարել, միւսին երկրորդ
ամուսնացողի պսակ:

— 4-րդ. — Եթէ մէկը թողնի իր կնոջն ա-
ռանց պոռնիկութեան պատճառի, կամ մարմա-

կան արատի համար, պէտք է բաժանէ որդոցը, կայքը, հողը, ջուրը և կէսը կնոջը տայ: Եթէ ցանկայ (կինը) ուրիշի գնալ, բաժինը արքունիքին լինի. իսկ մարդը որ թողել է կնոջը, եօթը տարի ապաշխարի, եկեղեցուն տուգանք վճարէ՝ եթէ ազատ (ազնւական) է՝ երեք հարիւր դրամ, եթէ գիւղական է՝ ծեծ ուտէ և հարիւր դրամ տայ եկեղեցուն՝ օրհնութեամբ եղած պսակը բանդելու համար:

— 5-րդ. — Եթէ մէկն ամուսնացաւ և կինն ամուլ — չբեր եղաւ ու մարդը նրան հեռացնէ ամութեան պատճառով, կինն ինչ որ բերել էր իր հետ՝ իրաւունք ունի առնել և գնալ: Իսկ եթէ բացի ամուլի ինչ ալ արատ չկայ, կնոջը տուգանք ևս վճարէ թող, նրան հասցրած անարգանքի փոխարէն, եթէ ազատ է՝ հազար երկու հարիւր դրամ, եթէ գեղական է՝ հազար դրամ...: Ով որ որդոց մայր թողնի (արձակէ) կամ ամուլին առանց պոռնիկութեան պատճառի կամ այլ արատի, մարդու և կնոջ պատուհասը, տուգանքը և ապաշխարութիւնը այս կանոնիս սահմանով լինի:

— 6-րդ. — Եթէ կինը մարդուց հեռանայ, նրան բռնեն և տանեն մարդուն...: Եթէ մարդը չարաբարոյ կամ պոռնիկ է, կամ արբեցող, կամ արատաւոր, ծեծով և խրատով կշտամբեն և նրան կարգի բերեն, եթէ մարդը հեշտութեամբ փոխի, կինը նրան գնայ:

— 7-րդ. — Եթէ բռնութեամբ և անիրաւութեամբ մէկն առևանկութիւն կատարէ, խլեն նրանից կնոջն և յանձնեն իւր ծնողներին, եթէ ազատ է 1200 դրամ, եթէ՝ գիւղական՝ 700 դրամ առնեն նրանցից անարգանքի համար: Փախցնողին օգնող անձինք վճարեն 100 դրամ, կէսը եկեղեցուն, կէսը կարօտեալներին:

Եթէ փախցնողն առանց պսակի յարարութիւն ունեցաւ աղջկայ հետ, 100 դրամ եկեղեցուն տուգանք տայ և 3 տարի էլ ապաշխարի: Եթէ այդ խռովութիւնից յետոյ, էլի ծնողների և աղջկայ համաձայնութիւնը պսակելու համար առնի, այն ժամանակ պսակը օրհնեն իբրեւ երկեակի՝ ուր խաչակներեն և գլխին գնեն, իսկ եթէ կոյս են մնացել, օրինաւոր պսակին: Եթէ փախցնելու ժամանակ բահանան գաղտնի կերպով պսակի նրանց առանց ծնողների հաճութեան, բահանայագործութիւնից զրկւի. 100 դրամ կարօտեալներին տայ, պսակն էլ անվաւեր լինի:

— 12-րդ. — Եթէ որդին հօր կնոջը (իր խորդ մօրը) առնի, կանոնս այդ չի ընդունում, սուրբ եկեղեցի չմտնէ նա և ամբողջ ժողովիցս նզովւած լինի, մինչև որ դարձի գայ, և ապաշխարէ, եօթը տարի ունկնդիրների հետ և երեք տարի հսկողութեան տակ. 50 դրամ աղքատներին տայ, 50 դրամ եկեղեցուն տայ և վարքը քննելուց յետոյ՝ հաղորդուի: Եթէ հայրը որդու կինն առնի և

եղբայրը եղբօր կինը, նոյն պատուհասը և նգով-
րը լինի (նոցա համար էլ):

— 13-րդ. — Ով ազգականին կին առնէ, այս
պղծութիւնն ու զարշելի բանը յայտնւի, և ձեր
մէջը մէկն անւանւի... ըստ ասութեան Մովսիսի,
անիծեալ լինի նա, ով կննջէ իւր արեան մերձա-
ւորի հետ: Արդ, ոչ որ չհամարձակի Աստուած-
պաշտութեան, քրիստոնէութեան և տէրունա-
կան մկրտութեան կնիքն և արքունական դրոշմը
զգեցողներէից առնել կին քրոջը, կամ քրոջ որ-
դուն կամ եղբօր որդուն և հօրաքիոջը և կամ
իւրայիններէից մի այլ որի մինչի չորրորդ զար-
մը...: Արդ, եթէ մէկն ընդդիմանալով այս կա-
նոնիս և հաստատուած օրէնքիս և ամբարշտանա-
լով՝ դէպի հեթանոսութիւն և հրէութիւն կործան-
ւի, նրա բաժինը նոցա հետ լինի և եկեղեցուց
օտանանայ թող:... Ապա եթէ նորա չհեռանան
այդ պիղծ ամուսնութիւնից և պսակադիր բա-
հանան էլ, որ խորհուրդն է կատարել, չմօտենան
աթոռին և քահանայութեանը. թէ ազատ լինի,
թէ գիւղական օրէնքն ու կանոնը այդ պիտի մնան:

4. Դունի երկրորդ ժողով.

Կանոն 5-րդ. — Երկրորդ անգամ ամուսնա-
ցողները զրակարգացներ և այլ ատտօնեաներ
լինին թէև, զինուորների հետ կանգնեն (եկե-
ցում) իրենց ուխտազանցութեան համար...:

— 24-րդ. — Տղայոց պսակը չհամարձակին

օրհնել, և ոչ էլ չափահասների՝ տղայի և աղջկայ՝
առանց միմեանց տեսնելու. որովհետև այսպիսի
անժամանակ հարսանիքից մահաբեր վնասներ
առաջ եկան. ժողովրդականներն էլ այսպիսի
հարսանիք չհամարձակին կատարել, որովհետև
իսկապէս իրենց կորուստն է:

— 25-րդ. — 2 պէտք է կոյսերին — կոյս աղ-
ջիկներին կամ տղաներին — այրիների հետ ամուս-
նացնեն և ոչ այրիներին կոյսերի հետ, որով-
հետև անհամապատասխան են:

5. Դունի չորրորդ ժողով.

Կանոն 7-րդ. — Մեր մեղքերի համար երբ
աշխարհը թշնամիներէից գերի տարւեց, շատ
կանայք և մարդիկ գերութեան մէջ էին և նոցա
ամուսիններն առանց վարդապետի հրամանի կին
առան և մարդու գնացին. — Այդպիսիների հա-
մար այսպէս սահմանեցինք, թէ առաջ բան
6 — 7 տարի նորա, որոնց ամուսինները մինչ
գերութեան մէջ էին, ամուսնացան, այդպիսինե-
րի ամուսնութիւնը պտոնիկութիւն է, ծեծ և պա-
տիժ կրեն. հրամայեցինք նրանց կայրից և ստաց-
ւածքից առնեն վարդապետները և աղբատ-
ներին բաժանեն. և նոցա բաժանել իրարից և
ապաշխարել — եօթը տարի: Իսկ եթէ եօթնե-
րորդ տարու մէջ ամուսինները գերութիւնից
զատնան, հրամայում ենք դառնան իրենց ամու-
սիններին. բայց եթէ չվերցնեն նրանց որ առել

էին (իրենց նախկին կնոջը), նորա որ վերադարձել են, օրհնութեամբ ուրիշ կանայք առնեն և ուրիշ մարդոց գնան, բայց պիտի ապաշխարեն: Իսկ ով 6—7 տարի համբերեց առանց տուգանքի և օրհնութեամբ ամուսնանայ....:

6. Դունի հինգերորդ ժողով.

Կանոն 3-րդ. — Արժան չէ շարաթ օրը կամ Զատկի ճրագալոյցին պսակ կատարել, որովհետեւ առաջում յարութեան օրեր են գալիս, երբ պէտք է աղօթել և հսկել և հոգեորական կարգով անձերը մխիթարել, և ոչ թէ մարմնական զեղխութեամբ սուրբ օրերի խորհուրդն արհամարհել և ոտնակոխ անել. իսկ եթէ այդպիսի բան պատահի, պսակն անվաւեր համարւի և պսակի խորհուրդը կատարողները պատժի տակ լինին, մինչև որ ապաշխարեն. և եպիսկոպոսը տեսնելով այդ, ինչպէս կամենում է, մարդասիրութիւն ցոյց տայ զէպի նոցա:

— 4-րդ. — Արժան չէ, եթէ հետեւեալ օրը պիտի պսակուի, երեկոյեան ժողովուել հարբել և զեղխութիւն անել այլ պարկեշտութեամբ և աղօթքով արժանի անել, իրենց՝ պսակի օրհնութեանը. եթէ մէկն այսպէս արած լինի, քահանան օրը թող փոխէ և ինչպէս ասինք, ուրիշ օր հրաման տայ զգուշութեամբ և արժանաւոր կարգով պսակել և հաղորդել:

— 5-րդ. — Արժան չէ Զատկի քառասնօրէ-

ում և մինչի հոգեգալուստ հարսանիք անել և այդ օրերի խորհրդին թշնամանել անարգանք հասցնել. որովհետեւ ամեն օր կիւրակի է կատարում է աստուածային խորհուրդը:

— 15-րդ. — Պարտ և պատշաճ է, որ նրանք, որոնք պիտի պսակւին, քահանային տանեն (կանչեն), որ նոցա վրա քրիստոնէից օրէնքի և կանոնի համաձայն կարգ կատարէ և սուրբ տեղերում պսակէ. իսկ եթէ մէկն այսպէս չանէ, այլ ինչպէս և լինի իր կամակորութեամբ և ծուլութեամբ անարգէ ամուսնութեան օրէնքն ու կարգը, քահանան լուծուի իր պատուից. և պսակողներին նորից հարկաւոր է պսակել քրիստոնեաների օրէնքի համաձայն, և որպէս առարեալը պատուիրում է, թէ ամենը կարգով և պարկեշտութիւնով լինի:

— 16-րդ. — Երկրորդ անգամ ամուսնացողներին ևս կանոնի համաձայն, միջնորդներով և խնամախօսներով հարկաւոր է. իրար յօժարութեամբ հաւանելուց յետոյ՝ քահանաների ձեռքով եկեղեցում իրենց զուգաւորութեան նշանը (պսակը) օրհնութեամբ առնին....:

7. Պարսաւի ժողով.

Կանոն 10-րդ. — Երկրորդ անգամ ամուսնացողներին (քահանան) ապաշխարութեան կարգը բացի թողի չանէ. ինքը (քահանան) պակեշ-

տութիւնով խմէ, ապա թէ որ արբեցութեան մէջ ընկնի կարգը լուծուի:

— 11-րդ. — Քահանաները պատւիրեն մարդոց և կանանց և նրանց աղջիկներին, որ հեթանոսների հետ չը զուգաւորւին (ամուսնանան), որովհետեւ դա ամուսնութիւն չէ, այլ անօրէն և պիղծ խառնակութիւն...:

— 13-րդ. — Երբորդ անդամ պսակւողների զուգաւորութիւնը խառնակութիւն և պղծագործ շնութիւն, անբաւելի յանցանք է, այդպիսին եթէ ապաշխարութեամբ կամենայ ջնջել իր մեղքը, նախ իրարից բաժանւին, և յետոյ արժանի լինին ապաշխարութեան, և քահանան, որ այդ ամուսնութեան պատճառ է եղել, կարգընկեց լինի և նզովւի:

— 16-րդ. — Նախկին ս. հայրերն իւրեանց ժամանակներում արգելեցին ազատների և անազատների արեան մերձաւորութիւնը, այժմ մենք լուծւած ենք տեսնում հայրերի կանոնները, որովհետեւ անխտիր խառնւում են իրենց մերձաւորների հետ անկարգ ամուսնութիւնով: Սրանից յետոյ և չորրորդ զարմում համարձակւին ամուսնութիւնով զուգաւորւել, ապա թէ ոչ մեղանից նզովւին և իրենք Աստուծոյ առաջ պատասխան տան նրա մեծ դատաստանին:

8. Սսի 1243 ք. ժողով.

Կանոն 4-րդ. — Քահանաները պսակն ու մը-

կրտութիւնը ծոմապահութեամբ անեն եկեղեցում և հաղորդուին...:

— 7-րդ. — Պսակը թող ընտրութիւնով անեն, արեան ազգականութիւնից վեց ծննդով հեռանալով. փեսան տասն և չորս տարեկանից թող պակաս չլինի և հարսը քան տասներկու տարին:

9. Ս ա հ ա կ Պ ա ր ք ե լ .

Կանոն 27-րդ. — Պատւիրեցէք (քահանայք), որ իրենց անչափահաս որդիներին չպսակեն, չափահասներին էլ առանց իրար տեսնելու և հաճութեան չնշանեն. և դուք քահանայք տղայոց (անչափահասների) պսակները մի օրհնէք, մինչի չափահաս լինելը: Իսկ չափահասներին, որոնք իրար չեն տեսել, չեն հաւանել, չհամարձակւիր պսակել առանց նրանց իրենց հարցնելու, շատ կարելի է, որ ծնողների ստիպմամբ է նրանց նշանադրութիւնը:

— 28-րդ. — Ապա եթէ լսենք որ քահանան անչափահասներին կպսակի, կամ դրած կարգով չի վարուիլ. պատիժ կ'կրէ իր յանցանքի համապատասխան, ծնողներն էլ պատժից անպարտ չեն մնայ:

Գ. ԱՄՈՒՄՆԱԼՈՒԹԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ.

Մենք արդէն ասել ենք թէ ինչ պատճառներով ներկայումս Հայ եկեղեցին, գոնէ արևելեան Հայոց համար, լուծու՞մ է ամուսնական կապը: Այժմ ցուցումներ կանենք, թէ ինչ եղանակով կարող է լուծուել ամուսնութիւնը, այդ դատը որտեղից պէտք է սկսել, ինչ աստիճաններով է անցնում և վերջնական վճիռը որտեղ է ստանում: Նա և թէ ինչ հետևանքներ են առաջանում ամուսնալուծութիւնից:

Ամուսնական կեանքից դժգոհը նախ պիտի խնդիր տայ այն կոնսիստորեային որի վիճակում գտնուում է խնդրատուն, կամ մեղադրողը: Խնդրի մէջ պիտի մանրամասն ասի թէ խնդրատուն որտեղացի է, ում հետ է պսակուել, ո՞վ է պսակող քահանան, որտեղ է պսակուել և երբ և եթէ կարող է կամ ունի դրանց փոխարէն ներկայացնի խնդրի հետ իր պսակի քաղաքը: Դրանից յետոյ պարտաւոր է յայնել թէ ինչ յանցանք է բարդում

իր ամուսնու վրա՝ լիջելով որոշ կերպով մեղադրանքի անունը. եթէ ունի, պիտի ցոյց տայ իր վկաներին: Ահա այն գլխաւոր կէտերը, որ խընդրատուն պիտի չմոռանայ լիջել իր խնդրի մէջ: Խնդրի վրա պիտի կպցնէ երկու հատ վաթսուն (60) կոպեկանոց մարկայ, որպէս զի պետական օրէնքի հիման վրա անուշադիր չթողնեն իր խընդիրն այդ պակասութեան համար: Կոնսիստորեան այդ խնդիրն ստանալով, նայելով թէ ինչ մեղադրանք է բարդուում մեղաւոր դուրս բերած կողմի վրա, նրա համեմատ էլ ընթացք է տալիս գործին: Մենք կը վերցնենք իւրաքանչիւր դէպքն առանձին:

1. Ամուսնական անհաստատութիւն. — Այս դէպքում գործը կոնսիստորեան յանձնում է քննչի: Քննիչ քահանան կամ վարդապետն ստանալով մեղադրողի խնդիրը պետական օրէնքի հիման վրա կանչում է իր մօտ երկու հակառակ կողմերին — մարդուն և կնոջը — և համոզում, խրատում որ հաշտուին. եթէ հաշտութիւնն աջողուում է կայացնել՝ այն ժամանակ քննիչն արձանագրութիւն է կազմում այդ մասին, ստորագրում են ինքն և երկու հակառակ կողմերը: Քննիչն այդ արձանագրութիւնն իր յայտարարութեան հետ ուղարկում է կոնսիստորեային. վերջինս ստանալով հաշտութեան մասին արձանագրութիւնը, օրագիր է կազմում և գործը վճռում է կարճել՝ երկու հակառակ կողմերի հաշտութեան պատճառով:

Այն գէպքում, երբ հաշտութիւն կայացնել չի աջողուում գլխաւոր ամուսինների մէջ, քննիչն այդ մասին արձանագրութիւն է կազմում, ինքն ստորագրում, ստորագրել տալիս երկու ամուսիններին և ձեռնարկում է քննութեան: Նախ բացատրութիւն է պահանջում բողոքողից, եթէ գործի հանգամանքն այդ պահանջում է, ապա մեղադրւածից՝ նրա վրա բարդւած մեղադրական բոլոր կէտերի դէմ: Դրանից յետոյ քննիչը, եթէ մեղադրեալը ժխտում է իր դէմ եղած մեղադրանքները, պահանջում է, որ նա վկաներ ցոյց տայ իր անմեղութիւնն ապացուցանող: Քննիչը մեղադրեալի, ինչպէս և մեղադրողի բոլոր տւած բացատրութիւնները մի առ մի գրելով, առանձին առանձին իհարկէ, ստորագրում է ինքը, ստորագրել է տալիս մեղադրեալին իր բացատրութեան տակ, մեղադրողին իր բացատրութեան տակ և ապա ձեռնարկում է վկաների հարց ու փորձին: Վկաներին, եթէ հնարաւոր է, բոլորին մի օր կանչում է իր մօտ և առանձին առանձին քննութեան և հարց ու փորձի է ենթարկում: Եթէ հարկաւոր է վկաներին և մեղադրեալին, մեղադրողին և վկաներին միմեանց դէմ առ դէմ կանգնեցնելու և երես առ երես խօսեցնելու, քննիչը ճշմարտութիւնը երեւան հանելու համար անհրաժեշտաբար պիտի դիմի այդ միջոցներին: Վկաներն եթէ մերձաւոր ազգականներ են, չպէտք է երգւեցնել, ինչպէս և եթէ 13 տարեկանից ցած են առանց

երգմնեցնելու պիտի հարց ու փորձ անի, ցուցումքներ առնի: Մնացած բոլոր վկաները պէտք է անպատճառ երգմամբ ցուցումներ տան: Ամեն մի վկայի ցուցումը գրւում է առանձին, որի տակ ստորագրում են քննիչն ու ցուցում տուող վկան:

Ամեն անգամ երբ հարցը պահանջում է, վրկաների ցուցմունքներից յետոյ քննիչը հրաւիրում է մեղադրողին կամ մեղադրողին լրացուցիչ բացատրութիւններ տալու՝ պահանջւած կէտերի դէմ: Երբ արդէն քննութիւնն աւարտւած է, քննիչը հրաւիրում է իր մօտ մեղադրեալին, կարգում է նրա մօտ ծայրէ՝ ի ծայր ամբողջ գործը, վերջին անգամ նրանից բացատրութիւն է առնում և եթէ գտնում է որ, դրանով գործը վերջանում է, ուղիղն ասած քննութիւնն աւարտւած է, նա արձանագրութիւն է կազմում, որ մեղադրեալին կարգացել է ամբողջ գործը, և յետոյ մի արձանագրութիւն ևս թէ ինչ հիման վրա մեղադրեալի բացատրութիւնը (վերջին) թողնում է առանց հետեւանքի, եթէ միայն դա հարկաւոր է:

Այդ գործողութիւններով քննութիւնն աւարտած լինելով, քննիչը մի վերջին արձանագրութեամբ գործի թեր և դէմ կէտերը խտացնելով առաջ է բերում արձանագրութեան մէջ և յարում, թէ առաջ բերած փաստերի հիման վնա քննութիւնը համարում է վերջացած՝ առանց որ և է դատողութիւն տնելու գործի մէջ եղած փաստերի գնահատութեան մասին, որովհետեւ փաստերի

գնահատութեան խնդիրը, քննիչի գործը չէ, նա միայն պիտի արձանագրէ, թէ արդեօք բողոքի մէջ յիշւած մեղադրական փաստերի դէմ կամ նրա օգտին վկաներն ու մեղադրեալն ինչ են ասում, ապացուցող կամ հերքող ինչ փաստեր են բերում: Ահա քննիչի գործը: Այսպէս ուրեմն քննիչը այդ վերջին գործողութիւնը կատարելուց յետոյ ստորագրում է արձանագրութիւնը և ամբողջ գործի հետ ուղարկում կոնսիստորեային: Այն դէպքում, երբ մեղադրեալի տւած վերջին բացատրութեամբ նոր հանգամանքներ են առաջ գալիս, քննիչը հարկաւոր քննութիւնն անելուց յետոյ, նորից հրաւիրում է իր մօտ մեղադրողին, կարգում նրա մօտ գործը, հարցնում թէ չունի՞ արդեօք այլ ևս բան ասելու, և ապա կազմելով արձանագրութիւն, որ նա կարգացել է գործը և այլ ևս ոչինչ չունի ասելու, ստորագրել է տալիս մեղադրեալին, ստորագրում է ինքը և վերջ տալիս գործին:

Կոնսիստորեան ստանալով այդ գործը, իր հերթում քննութեան է առնում և եթէ գտնում է, որ որևէ կէտ քննութեան մէջ պակաս է, կամ որոշ հանգամանքներ լաւ չեն պարզւած և կամ մեղադրութեան գլխաւոր կէտերը չեն ապացուցւած քննութեամբ և կամ ապացույցները թոյլ են ու անբաւարար, գործը վերադարձնում է քննիչին լրացուցիչ քննութեան համար, մատնացուց անելով պակասաւոր կէտերը, որոց վրա քննիչը ուշա-

դրութիւն պիտի դարձնէ լրացուցիչ քննութեան ժամանակ:

Քննիչը լրացուցիչ քննութիւններն անելուց յետոյ գործը վերադարձնում է կոնսիստորեային, որն ստանալով գործը, օրագիր է կազմում և նայելով գործի հանգամանքներին, փաստերի ստուգութեանը, նրանց հիման վրա կայացնում է իր վճիռը: Եթէ քննութեամբ ապացուցւած է մեղադրութիւնը՝ կոնսիստորեան վճռում է լուծել ամուսնութիւնը՝ մեղադրեալին գրկելով նորից ամուսնանալու իրաւունքից, բայց աւելացնում է «նախքան իւր այս վճիռն ի կատար ածելը՝ իր վճիռն ասբողջ գործի հետ ուղարկել Սինօգի հաստատութեանը»: Իսկ այն դէպքում, երբ մեղադրութիւնը չէ ապացուցւած, կոնսիստորեան որոշում է կարճել գործը՝ մեղադրութիւնն անապացուց լինելու պատճառով: Այս դէպքում կոնսիստորեան Սինօգին չի ուղարկում իր վճռի հաստատութիւնը, այլ ինքն է գործադրում, յայտնելով իր օրագրական վճիռը մեղադրողին՝ ի պատասխան նրա խնդրի:

Մեղադրողը կարող է այս վճռից դժգոհ մնալ, ուստի և նա տալիս է մասնաւոր բողոք կոնսիստորեային՝ Սինօգի անունով: Կոնսիստորեան այդ բողոքն իր բացատրութիւններով և ամբողջ գործին էլ հետն ուղարկում է Սինօգին ի հայեցողութիւն: Սինօգն եթէ գտնում է, որ քննութեան մէջ թերութիւններ կան՝ գործը վերադարձնում է կոնսիստորեային՝ լրացուցիչ քննութիւն նշանակելու

Համար: Իսկ այն դէպքում, եթէ գործի վերահաս-
տութիւնից յետոյ Սինոդը գտնում է որ բողոքն
անհիմն է, գործը կարճում է առանց կոնսիստո-
րեայի վճիռը փոխելու: Առաջին դէպքում՝ կոն-
սիստորիան հարկաւոր լրացուցիչ քննութիւններն
անելուց յետոյ գործը ուղարկում է նորից Սինո-
գին՝ իր նոր վճռի հետ միասին:

Մեղաւոր կողմն էլ կարող է դժգոհ մնալ
կոնսիստորեայի վճռից, որի մասին յայտնւի պիտի
նրան և առհասարակ երկու հակառակ կողմերին
միևնոյն օրագրական վճռով, որով իր որոշումն
ուղարկում է Սինոգի հաստատութեանը: Այն դէպ-
քում, եթէ մեղադրւողը չի բողոքում Սինոգին
կոնսիստորեայի վճռի դէմ, այդ վճիռն ստանալուց
սկսած երկու շաբաթուայ ընթացքում, նրանից յե-
տոյ նրա տւած բողոքն անհետեանք կը մնայ
համաձայն պետական օրէնքների *): Բողոքը նոյն
կարգով պիտի գնայ Սինոգ, ուր գործի հայեցո-
ղութիւնից յետոյ կամ թողնում են մասնաւոր
բողոքն անհետեանք, գտնելով բողոքն անհիմն,
և կամ գործի հետ վերադարձնում են կոնսիստո-
րեային՝ լրացուցիչ քննութիւն անելու համար,
որից յետոյ գործը նորից մտնում է Սինոգ և վերջ-
նական վճիռն ընդունում:

Ամեն մի դէպքում, երբ կոնսիստորեան որ

*) Այստեղ կոնսիստորեան համեմատում ենք նահանգական դա-
տարանի հետ իսկ Սինոգը՝ Գատական Պալատի հետ, որոնցից առաջ-
նի վճռի դէմ 2 շաբաթ է ժամանակ տրւում բողոք ներկայացնելու:

և է գործի համար վճիռ է կայացնում լուծել ա-
մուսնութիւնը, գործի գեկուցումից անմիջապէս
յետոյ դնում է Հայ եկեղեցու կանոնական որո-
շումներից նրանք, որ համապատասխանում են
գործին և պետական օրէնքների յօդածները, որ
տրամադրում են պատկի լուծումն, որոնց հիման
վրա և լինելու է յետագայ վճիռը:

Սինոգը կոնսիստորեայի վճիռն ստանալուց
յետոյ, անկախ նրանից նաև, թէ հակառակ կող-
մերը բաւական են այդ վճռից թէ չէ, ներկայա-
ցրել են բողոք նրա դէմ թէ ոչ, ինքը վերահա-
սու է լինում գործին ու կամ հաստատում վճիռը
և կամ վերադարձնում կոնսիստորեային լրացուցիչ
լուսաբանութիւններ անել նոր քննութեան միջո-
ցով: Այս բոլոր գործողութիւնները կատարելուց
յետոյ Սինոգը այդ գործի մասին անում է իր
վերջնական հաստատող վճիռը:

Ամուսնալուծական գործերի մէջ ամենադժ-
ւար ապացուցի ենթարկւող պատճառը ամուսնա-
կան անհաւատարմութիւնն է և անբարոյական
կեանքը: Պատահում են դէպքեր, երբ մեղադրւող
կողմի անբարոյական լինելն ակներև է, սակայն
փաստացի ոչինչ չկայ, այսինքն անբարոյականու-
թիւնը ապացուցող փաստերը կամ իսպառ չեն որո-
ւում և կամ խիստ դժւար: Բոլորն ասում են, որ
մեղադրւողը բարոյականից զուրկ է, սակայն և ոչ
մէկն էլ չի կարող հաստատապէս պնդել, թէ տե-
սել են նրա անբարոյականութեան այս կամ այն

փաստը: Այսպիսի դէպքերում քննչի դրուժիւնը ծանր, անելանելի չէ. նա կարող է և պիտի դիմի հասարակաց կարծիքին համաձայն պետական օրէնքի 229 յօդ. (XVI հատ. II մ. Քաղաքացիական Դատավարութիւն): Նա պիտի միւսնոյն օրը ծածուկ, առանց իմաց տալու, շրջի մեղադրողին լաւ ճանաչող մի շարք ընտանիքների տները. դոցա թիւը որքան շատ, այնքան լաւ, ու այնքան ստույգ մեղադրանքի նկատմամբ: Իւրաքանչիւր ընտանիքի բոլոր անդամներին պիտի հարցումներ տայ մեղադրւողի բարոյականի նկատմամբ, և նաև այն բանի, թէ կը ցանկանային այդպիսի մի անձի հետ մօտիկ ծանօթութիւն ունենալ, իրենց տունը թողնել, երթ ու գալ ունենալ և այլն: Այս խնդրում, եթէ մեղադրութիւնն ապացուցող վկայութիւններ տան մեղադրւողի մերձաւոր ազգականները, դա աւելի լաւ: Այսպիսի մի համաձարակ խուզարկութիւն անելուց յետոյ, եթէ կազմած արձանագրութիւնները (իւրաքանչիւր ընտանիքի ցուցմունք գրւում է ջոկ և ստորագրւում այդ ընտանիքի անդամներից քննչի ներկայութեամբ և ստորագրութեան ցուցմամբ) ստւար մեծամասնութեամբ ապացուցանեն, որ մեղադրւողը ճանաչւում է հասարակութեան մէջ իբր վատ վարքի տէր մէկը, իբր անբարոյական, և իբր այնպիսի մէկը, որ իրենցից և ոչ մէկը ոչ միայն չէր ցանկալ և չի ընդունի իր տունը, այլ և չէր ուզի ծանօթ լինել, և եթէ ծանօթ է, ծանօթութիւնը կտրել է նրա

հետ, յատկապէս նրա անբարոյական կեանքի համար: Այն, եթէ այդ համաձարակ խուզարկութեան քննութիւնը երևան հանի և ապացուցի մեղադրւողի անբարոյական կեանքը, այն ժամանակ ասել է մեղադրութեան կէտերն ապացուցւած են, քննչը վերելում յիշւած բոլոր հարկաւոր ձևակաւութիւններն անելուց յետոյ, գործն ուղարկում է կոնսիստորեային և այլն:

Ամուսնական անհաւատարմութեան և ամուսիններից մէկի անբարոյականութեան գործի դէպքում, մեղադրանքն ապացուցանող կողմնակի փաստերն էլ կշիռ ունին, թէև ոչ վճռական. այսպէս, սիրահարական նամակներ, ամուսիններից մէկի խոստովանութիւնը թէ յիւրաւի ինքը սիրալին յարաբերութեանց մէջ է գտնւել կամ գտնւում այս ինչ մէկի հետ: Կողմնակի ապացույցներ են նաև ամուսիններից մէկի վատ վարւելը միւսի հետ, ծեծելը, հարբեցողութիւնը և այլն և այլն:

2. *Կաւատութիւն*. — Ամուսնալուծութեան գործն այս դէպքում ընթանում է այսպէս: Այն ամուսինը, որ բողոքում է, թէ միւսը կամ փորձեր է արել իրեն ծախելու, այսինքն ուրիշների հետ ստիպել է սեռական յարաբերութիւն ունենալ, և կամ ստուգիւ կաւատել է, իր խնդրի մէջ գրելով մեղադրութեան կէտերը կամ ներկայացնում է դատախազին, որ դէպքում ամուսնալուծութիւն չի խնդրում, այլ դատ, կամ թեմի կոնսիստորեային: Կոնսիստորեան ստացած այդպիսի խնդիրն

ուղարկում է նահանգի դատարանի դատախազին (պրօկուրօր)՝ խնդրելով գործն օրինասահման կերպով քննել և վերջնական որոշման մասին յայտնել իրեն, խնդրատուի խնդրին բաւարարութիւն տալ՝ այդ գործում նրա քաղաքացիական պահանջի համեմատ: Թէ այս և թէ ուղղակի դատախազին բողոք ներկայացնելու դէպքում քրէական դատ է սկսւում մեղադրուղի դէմ ու գործը լանձնւում քննիչին: Քննիչն հարկաւոր գործողութիւնները կատարելուց յետոյ ներկայացնում է դատախազին: Դատախազն ինքը, բայց սովորաբար նրա օգնականներից մէկը, նայելով թէ որի՞ շրջանին է վերաբերում գործը, այդ առթիւ իր եզրակացութիւններն է անում: Թէ մեղադրանք ապացուցւելու և թէ անապացուց մնալու դէպքում գործն ուղղւում է նահանգական դատարան: Եթէ դատախազը իր եզրակացութիւնների մէջ դուրս է բերել, որ մեղադրանքն անհիմն է, սովորաբար գործը կարճւում է, իսկ եթէ մեղադրական յօդածներ է դրել, նահ. դատարանը դատ է նշանակում: Վերջ 'ի վերջոյ եթէ դատարանի վճռով մեղաւոր է ճանաչւում մեղադրւողը, այն ժամանակ մեղադրողը ստանալով վճռի պատճէնը մի խնդրի հետ ներկայացնում է կոնսիստորեային՝ խնդրելով լուծել իր պահելը: Իսկ եթէ կոնսիստորեայի միջոցով է սկսւել գործը, դատախազն ինքն է յայտնում կոնսիստորեային դատարանի վերջնական վճռի մասին: Երկու դէպքումն էլ կոնսիս-

տորեան ապացուցւած համարելով մեղադրանքը վճռում է լուծել ամուսնութիւնը՝ մեղաւոր կողմին զրկելով ամուսնանալու իրաւունքից և ապա իր վճիռն ուղարկում Սինօդին՝ 'ի հաստատութիւն:

Այս դէպքում պատահում է այսպէս, — կոնսիստորեան ստանալով բողոքարկուի խնդիրը, քննութիւն է նշանակում և ապա իր սկզբնական քննութիւնն ուղարկում է դատախազին և այլն:

Այս օրինակ գործերի մարմնաւոր իշխանութեան դատին ենթարկելու հիմը լանցանքի քրէական լինելն է, որ հոգեւոր իշխանութեան իրաւասութեան սահմանից դուրս է: Այդ տեսակ գործերի մէջ իր մասը՝ կողմերից մէկի քաղաքացիական պահանջն է — ամուսնալուծութիւնը, որին և նա — հոգեւոր իշխանութիւնը իբր իրաւատէր կոչւում է բաւարարութիւն տալ:

3. Անյուր բացակայութիւն. — Այդպիսի բացակայութեան դէպքում ամուսնալուծութեան խնդիր ընդունւում է ոչ շուտ, քան բացակայած օրից հինգ տարի անցնելը: Կոնսիստորեան ամուսնալուծութիւն պահանջող կողմից խնդիրն ստանալուց յետոյ նախ յայտարարութիւն է ուղարկում Պետերբուրգի Սենատական Յայտարարութիւնների մէջ տպելու երեք անգամ, որով խուզարկւում է անյայտ բացակայող անձը: Այդ յայտարարութիւնների համար պահանջող երեք բուբլին վճարում է խնդրատուն: Եթէ յայտարարութիւնները տալու օրից անցնի վեց ամիս և ոչ մի լուր կամ

տեղեկութիւն չգալ խուզարկւող անձի մասին, այն ժամանակ կոնսիստորեան ձեռնարկում է երկրորդ գործողութեանը: Նա դիմում է տեղական ոստիկանութեան և խնդրում, հոգեոր իշխանութեան ներկայացուցչի ներկայութեամբ քննութիւն անել՝ հարց ու փորձի ենթարկելով բացակայողի ազգականներին, ծանօթներին և արժանահաւատ վկաների, թէ ի՞նչ գիտեն բացակայողի մասին, նա ո՛ւր է, երբ է անյայտացել, արդեօք բացակայութեան ընթացքում որ և է լուր իր մասին չի տւել և կամ արդեօք բողոքողը չի եղել պատճառ բացակայողի հեռանալուն և այլն, ինչ որ տրամադրում է այդ առթիւ պետական օրէնքը (X հ. I մ. յօդ. 58): Այս մի քանի մանր և ոչ անհրաժեշտ ձեւականութիւնները կատարելուց յետոյ ոստիկանութիւնը արձանագրութիւն է կազմում վկաների և ծնողների ներկայութեամբ ու ստորագրել տալով ուղարկում է կոնսիստորեային: Կոնսիստորեան առաջարկած փաստերի հիման վրա վճռում է լուծել ամուսնութիւնը և ուղարկում իր վճիռն ամբողջ գործի հետ Սինօդի հաստատութեանը: Այս դատավարութեան ընթացքում, եթէ մինչի վճռի վերջնական հաստատութիւնը, անյայտ բացակայող ամուսինը վերադառնայ, կամ տեղեկութիւն տալ իր մասին և այլն, ամբողջ գործը դադարում է և դատավարութիւնը կարճւում:

4. *Ժանր յանցանքներ*, որին հետեւում է իրաւունքի զրկումն. — Եթէ ամուսիններից մէկը գոր-

ծել է այնպիսի ծանր յանցանքներ, որոց հետեւանքը աքսոր և իրաւունքների զրկումն է և կամ միայն իրաւունքների զրկումն, համաձայն պետական օրէնքների (X հատ. I. մ. յօդ. 50 և 52), միւս ամուսինը իրաւունք ունի պահանջել ամուսնալուծութիւն: Այս դէպքում բողոքող ամուսինը ներկայացնում է պահանջի խնդրագրի հետ դատարանի վճռի պատճէնը կոնսիստորեային և խնդրում համաձայն այդ վճռի թույլ տալ իրեն ամուսնանալ ուրիշի հետ: Կոնսիստորեան և Սինօդն առանց ալլեալլութեան լուծում են պսակը և թույլ տալիս ամուսնանալ ուրիշի հետ:

5. *Ամուսնական անընդունակութիւն*. — Եթէ ամուսինը զուրկ է ամուսնական կենսկցութեան ընդունակութիւնից, միւս ամուսինը միայն պսակից երեք տարի անց իրաւունք ունի խնդրել հոգեոր իշխանութեանը լուծել իր պսակը: Այդ դէպքում պահանջւում է, որ այդ անընդունակութիւնը բնական լինի և կամ առնւազն առաջ եկած լինի նախ քան ամուսնանալը: Եթէ խնդրատուն ապացուցեց, որ այդ անընդունակութիւնը եղել է նախ քան պսակը՝ ամուսնութիւնը լուծւում է (X հ. I մ. յօդ. 48—49). հակառակ դէպքում նա իր խոստման համաձայն, որ տւել է եկեղեցում պրսակից առաջ, թէ ոչ մի հիւանդութիւն և այլն չեն կարող բաժանել ամուսնուց, մնում է ամուսին, ամուսնական կենսկցութեան ընդունակութիւնը, ամուսնութեան ժամանակ կորցրած իր ա-

մուսնու: Այդ դատաւարութեան ժամանակ հոգևոր իշխանութիւնը բժշկական քննութեան է ենթարկում ընդունակութիւնից զուրկ ամուսնուն, որոշելու համար նախ, ստոյգ որ տեղի ունի այդ հիւանդութիւնը և երկրորդ՝ դա բնական է, թէ յետոյ առաջացած: Այն դէպքում, եթէ հիւանդութիւնը բնական չի ճանաչուում, այլ յետոյ առաջացած, ստուգելու համար, թէ դա առաջացել է ամուսնական կենակցութիւնից, թէ նախքան բողոքարկութիւն հետ ամուսնանալը, եթէ բողոքարկուն կին է, բժշկական քննութեան են ենթարկում: Եթէ քննութիւնն ապացուցեց, որ եռամեայ կենակցութիւնից յետոյ էլ նա այնուամենայնիւ կոյս է, ասել է կասկած չկայ, որ մարդու անընդունակութիւնը նախքան ամուսնութիւնն է եղել, հետևաբար և լուծելի: Ուրեմն, թէ բնական անընդունակութեան և թէ այլ ձևով արտայայտւած անընդունակութեան դէպքերում ամուսնութիւնը լուծւում է և բողոքող կողմին իրաւունք տրւում ամուսնանալու:

6. *Բացի այս հինգ դէպքերից ամուսնութիւնն անվաւեր է հաշտում եւ լուծում հոգևոր իշխանութեան դատաստանով պետական օրէնքների և հայ եկեղեցու կանոնների հիմամբ հետևեալ դէպքերում և հետևեալ կերպով:* 1) եթէ պսակը կատարւել է բռնի կերպով. 2) եթէ եկեղեցու իսպառանթոյլատրելի չհասցուածեան աստիճաններումն է, թէ արենակցական, թէ կնքահայրական և թէ խնա-

մութեան դէպքերում. 3) եթէ պսակւողներն խելագար և ապուշ են. 4) եթէ կնոջ կենդանի ժամանակ, առանց այդ պսակը լուծւելու, մէկը պսակւում է մի այլ ոքի հետ, նոյնն և կնոջ մասին և այլն.

Այս բոլոր դէպքերում մերձաւոր իշխանութիւնը, գործակալը կամ հոգևոր կառավարութիւնը անմիջապէս ստոյգ տեղեկութիւններ են հաւաքում և գործին պաշտօնական ընթացք տալիս և յայտնում կոնսիստորեային: Կոնսիստորեան քննութիւն է նշանակում: Քննիչը պսակող քահանայի բացատրութիւնից յետոյ՝ նրա կատարած ապօրինի պրսակի մասին, երգամամբ ցուցմունքներ է առնում վկաներից և այլն: Քննութիւնն աւարտելուց յետոյ ամբողջ գործը ներկայացնում է կոնսիստորեային, որ իր եզրակացութիւններն է անում պրսակւողների մասին ջոկ և պսակը կատարող քահանայի համար ջոկ ու ամբողջ գործի հետ միասին ներկայացնում Սինօդի վերջնական վճռահատութեանը: Սինօդը կամ կոնսիստորեաները երբ գտնում են որ գործն ամբողջացած չէ, վերադարձնում են լրացուցիչ քննութեան: Թէ այս և թէ նախընթաց դէպքում, եթէ մեղադրանքներն ապացուցւած են քննութեամբ՝ Սինօդը լուծում է եղած պսակները և պատժում պսակող քահանային: Պսակւողներին եկեղեցական տաղաշխարանքի է ենթարկում, և եթէ տրամադրում է պետական օրէնքը՝ մեղաւորներին քաղաքական իշխանութեան դատաստանին յանձնում:

Ա Ղ Բ Ի Ի Ր Ն Ե Ր.

1. Աստվածաշունչ.
2. Церковное право. Лекцій Проф. Павлова.
3. Курсъ церковнаго права. Проф. Суворова.
4. Гражданская Община Античнаго Міра. Ф. де Куланжа.
5. Энцикл. слов. Брок. и Ефрона.
6. Книга Правиль съ толкованіями.
7. Сводъ законовъ Р. Имперіи. изд. 1902 г.
8. Հայոց եկեղեցական իրավունք. արդիւրներ.
ն. Վ. Մելիքթանգեան.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ.

	Երես.
1) Առաջարանի տեղ	3
2) Ամուսնութիւն	5
3) Արեւակցական չհասութիւն	25
4) Կնքահայրութիւն	34
5) Խնամիութիւն.	36
6) Ճիւղագրութեան օրինակներ	47
7) Ամուսնալուծութիւն	73
8) Քաղաքացիական պսակ	97
9) Պետական օրէնքներ	113
10) Եկեղեցական կանոններ	192
11) Ամուսնալուծական դատաւարութիւն	—

Վ Ր Ի Պ Ա Կ Ն Ե Ր .

Երես.	Սխալ.	Ուղիղ.
3.	դատաւորութիւն	դատաւարութիւն.
6.	զոյութեան	զոյութեան մէջ.
7.	լատ	շատ.
8.	ոերունդ	սերունդ.
»	համարիա	համարեա.
»	Մնակնութիւնն	Միակնութիւնն.
11.	դասաւարդից	դասակարգից.
12.	Աւերստայի	Աւեստայի.
»	սիմբրական	սեմական.
13.	ծաղրեր	ծախրեր.
14.	պաշտանունք	պաշտամունք
22.	առաջ	առաջ.
30.	հաձայն	համաձայն.
31.	եկեղեցին	եկեղեցին.
47.	աստիժան	աստիճան.
83.	Հումուլոսի	Հռոմուլոսի.
89.	յինւած	յենւած.
90.	օրէնսդրական	օրէնքների.
105.	Իշխանորթիւնը	Իշխանութիւնը.
»	դալ	զալ.
177.	Սիբիրում	Սիբիրում.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0212068

37.989

22

9

347.6
2-72